ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1994 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

7 ЯНВАР, ЖУМА № 1 (3254) ● СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

ИСЛОМ КАРИМОВ— ХАЛҚАРО МУКОФОТ СОҲИБИ

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов «Халқлар ўртасида тинчлик ва тотувлик учун» мукофотининг лауреати бўлди. Бу мукофотни «Руҳоният» деб аталган, маънавиятни тиклашга кўмаклашувчи халқаро уюшманинг кенгаши берди. Ўзбекистон раҳбари Марказий Осиё халқлари ўртасида яхши қўшничиликни ўрнатишга катта ҳисса қўшгани учун шу мукофотга сазовор бўлди.

«Руҳоният» уюшмаси 1992 йили Қирғизистон Республикасининг пойтахти Бишкекда тузилган эди. Ҳукуматга дахлдор бўлмаган бу халқаро ташкилот миллий ва умумбашарий қадриятларни тиклаш ва тарғиб қилишни, халқларни маънавий жиҳатдан қайта тиклашни ўз олдига асосий мақсад қилиб қўйган. Уюшма кенгаши аъзолари таниқли сиёсат ва жамоат арбоблари, илм-фан ва маданият ходимларидир.

УзА

ПРЕЗИДЕНТ ИСЛОМ КАРИМОВ ҲИНДИСТОНГА ҚИЛГАН РАСМИЙ САФАРИДАН СЎНГ 5 ЯНВАРДА ТОШКЕНТГА ҚАЙТИБ КЕЛДИ

Ўзбекистон давлатининг раҳбари Ҳиндистон сафари ҳақида журналистларга шундай деди:

— САФАР ДАВОМИДА РЕЖАЛАШТИРГАН ИШЛАРИМИЗНИНГ БАРЧАСИНИ АМАЛГА ОШИРДИК. ҲИНД ЗАМИНИДАГИ БАРЧА УЧРАШУВЛАР ЧУҚУР ТААССУРОТ ҚОЛДИРДИ, ИККИ МАМЛАКАТ ЎРТАСИДАГИ ҚАДИМИЙ АЛОҚАЛАРГА ЯНГИ РАВНАҚ БАХШ ЭТДИ.

ҲИНДИСТОН ПОЙТАХТИ ДЕҲЛИДАГИ НЕРУ УНИВЕРСИТЕТИ ПРЕЗИДЕНТ ИСЛОМ КАРИМОВГА ҲУҚУҚШУНОСЛИК ДОКТОРИ ФАХРИЙ ИЛМИЙ ДАРАЖАСИНИ БЕРДИ

●

Ўзбекистон Давлат телерадиокомпанияси раисининг ўринбосари Фарҳод Рўзиевнинг айтишича, ўзбек телетомошабинлари яқин келажакда Деҳлидан халқаро канал орқали ҳафтада бир маротаба кўрсатувлар томоша қиладилар. Вақти келиб бутун жаҳон Ўзбекистон телевидениесидан жой олади, деди раис ўринбосари.

ЯНГИ ЙИЛ ҚУВОНЧЛАРИ

Анвар ОБИДЖОН:

«УЧ ДОНО ВА ЎҒРИ»

6-БЕТ

1994: иқтисодий бурилиш йили

Аввало, 1994 йил миллий валютамиз жорий этиладиган тарихий йил бўлиб қолади. Сўм-купон ўз ўрнини сўмга бўшатиб беради. Унинг қадр-қиймати камида 2-3 карра ошади. Балки, ундан ҳам кўпроқдир. Нималарга асосланаяпман:

биринчидан, иқтисодий тизилмалар, бизнесмен, савдогар, тадбиркору ишбилармонларга эркинлик яратилиши узоқ ва яқиндан мамлакатимиз бозорига мол олиб келишни таъминлашга олиб келади;

иккинчидан, мамлакатимиз иқтисодиётидаги, миллий даромадидаги манфий кўрсаткичлар 1994 йилдан мусбат кўрсаткичларга айланади. Кенг истеъмол моллари ишлаб чиқариш кўпайди ва бу пулни товар билан таъминлашда муҳим рол ўйнайди;

учинчидан, хорижий инвестиция, валюта ва олтин бойлигимиз, табиат ресурслари ва меҳнатсевар халқимизнинг ўз меҳнатига ўзи эгалик қилиш имкони сўмнинг белини бақувват этувчи омиллардир.

Яна бир муаммони ёддан чиқариб бўлмайди. Сўмни обрўсизлантириш ва рублни ташвиқот қилишга бўлган ҳаракатлар тез-тез учраб туриши мумкин. Рубл ҳудуди катта. Бу сизга маълум. Собиқ СССР сарҳадларида юриш имкони бор. Сўм фақат Ўзбекистон билан чекланиб қолмайди. У кучли ўзбек миллий валютасига айланажак.

Иқтисодий ҳаётда янги бир давр бошланаяпти. Халқаро бозор, дунё иқтисодиёти билан интеграцияланиш жараёни чуқурлашаётир. Йилдан-йилга қўшма корхона, ҳамкорликдаги инвестицион лойиҳалар кўпаяётгани бунинг исботидир. 1994 йилда мамлакатимиз шаҳар ва қишлоқларида хорижий ва хусусий дўконларнинг сони анча ўсиши кузатилади.

Худди шунингдек, ўзбек инвестициясининг хорижга чиқарилиши ҳам кучаяди. Ҳозирнинг ўзида доллар ҳисобида ярим миллиард соф сармояга эгамиз. Бунга чет элда қурилаётган ёки сотиб олинган элчихона, консуллик бинолари, савдо маркази, меҳмонхоналар, портлар ва бошқалар қўшилгани йўқ. Булар янги йўналишлар ва у кенгаяди. Хорижда кўплаб ўзбек корхоналарининг очилиши, минглаб бизнесменларнинг фаолият кўрсатиши 1994 йилда табиий бир ҳолга айланиши мумкин.

Янги йилда эски иқтисодий тизилма, бюрократлик тўсиқларнинг умри тугайди, деган фикрдаман. Чунки, кейинги вақтларда янги иқтисодий тизимлар, бозор муносабатлари, уларни тушуниш ва англаш теранроқ намоён бўлаётир. Ёш ва замонавий тафаккурга эга бўлган кадрларга суяниш, уларга ишонч ошади.

Банк-кредит тизимида ҳам жиддий ўзгаришсиз илгарига силжиб бўлмайди. Шу боис, янги йилда қимматли қоғозлар бозорлари ривожланишига шубҳам йўқ.

Жамиятни демократлаштирмай, эркинликни таъминламай замонавий мамлакат қуриб бўлмаслиги англаб етилди. Бу Конституциямиз ва Олий мажлисга сайлов қонунларида ҳам акс этган. Гап уларни амалга оширишда. Лекин, бу осон муаммо эмас. Чидам билан, қадам-бақадам ҳал этишни талаб этади.

Янги йилда, янги парламентга эга бўламиз. Сайлов кўп партиявийлик асосида ўтади. Бу қонуннинг аҳамиятини, назаримда, кўпчилик англаб етмади. Матбуот уни тушунтиришда ожизлик қилди. Ўзбекистонни, жамиятимизни, халқимиз онгини ўзгартириб юборишга қодир, юртимизнинг келажаги, кейинги эллик, юз йил давомидаги қиёфасини белгиловчи қонун қабул этилди.

Бу қонун маҳаллийчилик, юртдошлик, этник бўлинишларнинг олдини олиб, миллатни сиёсий қарашларига қараб бирлаштирувчи воситадир. Кейинги йилларда миллий низо ўрнини миллатлараро дўстлик эгаллай бошлади. Лекин буни кўролмайдиганлар ҳали бор ва етарли. Бинобарин, ҳушёрликни қўлдан бермаслик вазифаси биринчи галги юмушга айланади.

Фарҳод РЎЗИЕВ,
иқтисод фанлари номзоди

Шукур ХОЛМИРЗАЕВ:

ЕТМИШ УЧ МАКТУБ

Адабиёт миллий кўтарилишлар, жамиятнинг ўсиш даврларида, чўкиш даврларида тараққий этар экан. Куни кеча, мустақиллик арафасида бизнинг шоирларимиз бир даҳодай, йўлбошчидай чиқишди. Шеърдан ҳузур олдик. Шеър бизни бошқарди. Насрда қанақа асарлар яратилди — мен билмайман. Наср — оғир карвон жанр, бир маълум давр ўтгач, ижод этилади. Бунинг ўртасида яна бир давр бўлади. Дунё адабиётида ҳам «аросат» даврлари ўтганми? Чамамда 1905 йилги инқилобдан 1917 йил инқилобигача ўрис адабиётида худди шундай бўлган. Чеховнинг қаҳрамонлари бунга яққол мисол бўла олади. Ҳа, Чеховгина «аросат» даврини чуқур англаб етди. Ёки француз коммунаси — инқилобини олинг. Жуда катта орзулар билан инқилоб қилишди. Инқилоб бостирилди. Одамлар аросатда қолди. Энг буюк ёзувчилардан бири Проспер Мериме десак, у қаҳрамонларини атрофига қараб тополмади. Ёввойи қабилалар ҳаётидан «Таманго» каби асарларни ёзиб юрди.

Бугунги куннинг одами қандай бўлади? Бугунги куннинг одамини худди шундай «аросат» одами деса бўладими? Шуни ёзувчи кўрсатиши керак, дедим-да, шу фикрга асосланиб, ўзимнинг 20—30 та қоралаб қўйган ҳикоям бор эди, ўшаларни олиб, уларга шу аросат нуқтаи назаридан қарасам, шундай очилиб кетди. Шунда ёзиладиган нарсалар кўпайиб қолди. Худо умр берса, кайфият бузилмаса, кун ўтиб турса, ёзаман. Биринчи «Аросат» деган ҳикоям «Ватан» газетасида эълон қилинди. Мен 70 ҳикоя ёзмоқчиман. Энди роман ёзмаслигим мумкин. Мана, ҳозир «Олабўжи»ни ишлаб ўтирибман. Сўнг учтўрт йил ҳикоя ёзаман.

Бу Қуръони каримда ҳам бор, ҳадисда ҳам бор. Мен дунёда туйғу деганда 6 та туйғу турини билардим. Буниям Бокаччодан ўрганганман.

1. Ватанга меҳр.
2. Ота-онага меҳр.
3. Аёл кишига муҳаббат.
4. Озодликка муҳаббат

ва ҳоказо.

Бир куни Алихон Тўра Соғунийнинг «Тарихи Муҳаммадий» асарини ўқиб ўтириб, бир жумлага кўзим тушди. Маълум бўлишича, инсонда 73 та қусур ва шунга яраша 73 та фазилат ҳам бўлар экан. Шундан кейин шу ҳикояларни 73 тага етказаман дедим. Мен олдин ўйлаб юрардим 40-30 та ёзаманми деб. Ҳар қалай тоқ бўлгани яхши-да. Ҳозир йигирматаси хаёлимда тайёр.

Мен ҳикояларимни «Аросат даштидан 73 мактуб» туркумида яратиш ниятим бор.

УСМОН НОСИР БОЛАЛАРИ

Усмон Носир қаҳрли сургун — ҳалокатга дучор қилинган чоғида яшнаб турган яйдоқ йигит эди. Унинг болалари йўқ ва бу барча шеърият мухлисларига маълум. У ўз тақдирини ўзи олдиндан билганиданми, гўзал шеърларини фарзандим деб атар эди. Чиндан ҳам, унинг барча асарлари шоирга садоқатли фарзанд каби унинг номини наслладан наслларга етказмоқда. Тирик экан, Усмон Носирга ўзини шогирд деб билганлар ҳам албатта, йўқ эмас эди. Лекин катта маънодаги шогирд дунёсига, буни қарангким, шоирнинг ўзи эмас, унинг шеърлари, достонлари, порлоқ таржималари муяссар бўлди.

Мелодий янги йил арафасида Ўзбекистон Ёшлар Иттифоқи Марказий қўмитаси бир гуруҳ ёшларни улар яратган талантли асарлар учун Усмон Носир номидаги мукофот билан тақдирлади. Улар тўртовлон. Тўртовлари — Абдували Қутбиддин ҳам, Қўчқор Норқобил ҳам, Оллоёр Бегали, Тўлқин Эшбек ҳам Усмон Носир номи ва руҳига муносиб асарлари билан танилиб бораётганлари адабиёт аҳлини қувонтиради. Буларни рамзий-маънавий маънода Усмон Носир болалари дейиш мумкин. Оригинал изланишлари, навқирон нафас, сўзни муқаддас билиш — шеъриятга сиғиниш уларни қай бир маънода Усмон Носирга яқинлаштиради.

Усмон Носир илҳоми ва жўшқинлиги ҳамиша сизларга ёр бўлсин, йигитлар!

БИЗНИНГ ШАРҲ

ОЛДИНДА КЕЛАЖАК ТУРАР АЛОМАТ

ЎТГУВЧИ ҲАР ТОНГНИ, КЕЛГУВЧИ ҳар йилни умид билан қаршилаш инсоннинг азал одати. Зеро саодат эзгуликда. Нияти холиснинг йўли ёруғдир. Биз мелодий янги йилнинг аввалида дунёмиз жамолига, халқимиз иқболига, давлатимиз истиқболига ана шундай эзгу ўйлар шоҳсупасидан туриб назар солмоқдамиз. Ҳар қалай гапнинг нақди шуки, таънаю маломатларни, қуллик истибдодини елкасидан улоқтириб ташлаб, икки йил бошини кўтариб яшаган элнинг учинчи йили ўктам ва баракали бўлиши, шубҳасиз. Аён ҳақиқат шуки, миллий ғурур ва ифтихорини устивор этиб, буюк боболарини қайта кашф этган халқнинг, истиқлол байроғини тарихан қисқа даврдаёқ жаҳон ҳамжамияти даргоҳида ҳилпиратган давлатнинг учинчи йилдаги иқтисодий-сиёсий қадамлари залворли бўлиши муқаррардир.

Давлатимиз раҳбари ўзининг янги йилдаги илк сафарини буюк ҳинд диёридан бошлади. Бир томони «дунё томи» ва бир томони буюк уммонга туташган ҳинд юртининг маънавий мероси шу уммон қадар теран бўлса, унинг миллий ғурури ва ифтихори Ҳимолай тоғидек юксакдир. Бизнинг ўзбек диёримизни ана шундай буюк мамлакат билан ўтмишдаги борди-келдиларимиз қолдирган беминнат маънавий ёдгорликлар, порлоқ муштаракликлар боғлаб туради.

Биргина Абу Райҳон Беруний бобомизнинг «Ҳиндистон» асари шу икки халқ ўртасида буюк ва қудратли кўприк бўла олади. Зеро, ҳинд олимлари ва давлат арбоблари мамнуният билан эътироф этганларидек, Ҳиндистоннинг ўн минглаб йиллар бурунги тарихидан гувоҳлик берувчи бу қадарли мўътабар манба ҳеч бир жойда — на Ҳиндистоннинг ўзида, на жаҳоннинг бошқа хазиналарида учрайди.

Мирзо Бедилу Хусрав Деҳлавийлар, Амир Темуру Бобурий подишоҳлар, Зебуннисобегимлар билан боғлиқ муштарак тарихий ва адабий қадриятлар эса бугунги дўстлик ришталарининг теран илдизларидир. Мамлакатларимиз ўртасида таркиб топаётган дўстона, маданий, иқтисодий, илмий-техникавий алоқалар яна шу жиҳати билан ҳам катта мазмунга эгаки, бизнинг юртимиз сингари ҳинд диёри ҳам мустамлакачилик азобларини ўз бошидан ўтказган. Ҳинд халқи бундан 46 йил муқаддам озодлик ва эрк байроғини кўтарган эди. Шу маънода миллий давлатчилигимизни мустаҳкамлаш, иқтисодни саноат асосига қуриш, миллий мудофаа ва замонавий ҳамкорликларни қарор топтиришда ҳинд дўстларимиз босиб ўтган йўлнинг ибрат бўларли жиҳатлари кўп.

Президентимиз И. А. Каримов бошчилигидаги Ўзбекистон Республикаси делегациясининг Ҳиндистондаги давлат ташрифи чоғида имзоланган муҳим ҳужжатлар икки буюк халқ ўртасидаги мавжуд алоқаларни кенгайтириб ва янги босқичга кўтарибгина қолмай мамлакатимизнинг мустақил тараққиётини мустаҳкамлашга, иқтисодиётни барқарор равнақ топтиришга катта ҳисса бўлиб қўшилади. Муштарак алоқалар тараққиётнинг истиқболли йўналишларига кенг йўл очади.

Йил бошида тўқсон тўртинчи йилимизнинг шаклланаётган манзарасига хаёлан назар ташлар эканмиз, «Бу йил Қорабоғ можароси барҳам топармикан», «Украина Қрим ярим оролини ўз ҳудуди доирасида сақлаб қола оладими», «Икки фуқаролик истаги замиридаги хомтамаликлар нима билан тугайди?» деган саволлар олдимизда кўндаланг бўлади. Президентимиз Ислом Каримов янги йил арафасида икки фуқаролик масаласида ўзининг қатъий фикрини биринчилардан бўлиб айтди. Икки мамлакатнинг фуқароси бўлган одам қайси давлатга садоқат билан хизмат қилади? Истиқомат қилиб турган мамлакатигами ёки ўзи миллий жиҳатдан мансуб бўлган иккинчи мамлакатгами? Бундай садоқатининг тайини йўқ фуқаронинг ҳавойи мақсадларини рағбатлантираётганлар бу факт билан бошқа мамлакатнинг ички ишларига қўпол равишда аралашган бўлиб қолмайдими? Умуман, бу демократия қонунларига қай жиҳатдан тўғри келади. Бу мантиқсиз масаланинг замирида нечук иддаолар яширинганлигини фаҳмлаб олиш наҳотки шу қадар қийин бўлса?!

Қримда ҳозир русийзабон аҳоли айни шу масалага жуда катта урғу бермоқда. Қора денгиз флотини, Севастополни ва умуман Қримни Россияга қўшиб олишда бу тадбир бирор кун қўл келиб қолади, деган хомтамаликлар шундай ҳаракатни авж олдиришга сабаб бўлмоқда. Шу маънода Украина президенти Л. Кравчукнинг бу борадаги ташвишлари ва мурожаати МДҲдаги барча давлат бошлиқларини етти ўйлаб бир кесишга ундаши муҳим заруратдир.

Ҳар қалай «икки фуқаролик» масаласи фақат айрим доираларнинг буткул сўниб битмаган империячилик васвасаларига мос бўлиб тушади. Пировард натижада эса фақат ултра ўнг қарашдаги ЛПДчиларнинг тегирмонига сув қуйди, холос.

Янги йил шу сингари муҳим масалаларда чуқур мулоҳаза ва мушоҳада юритадиган, ҳар бир миллат ўзлигини англайдиган, жаҳон меҳваридаги ўрнини барқарор этадиган ҳал қилувчи йил бўлиб қолиши шубҳасиз. Шу маънода биз мустақиллик йўлида тобора ўктам қадам ташлаётган халқимизнинг миллий ифтихори ва ғурури юксалишидан ҳам умидвормиз. Хўш, бу жараёнлар одамлар табиатида, феъли атворида ҳам муайян ўзгаришлар ясашга қодирми? Албатта. Биз эндиликда фарзандимиз ким бўлиб етишиши маъқул, деган савол устида ҳам бот-бот ўйлаб кўришга мажбурмиз. Хўш, бундан буён нимадан кўпроқ манфаат кўрамиз: олибсотарчиликни авж олдиришданми ёхуд илми юксак олимлар, замонавий техника ва ҳарбий илмни пухта эгаллаган мутахассисларни, фазо илмини нозик идрок этадиган олиму маънавий тафаккурда инқилоб ясашга қодир зиёлиларни кўпайтиришданми?! Ҳа, биз бугун кимдан, нимадан ва қандай ўрнак олишимиз кераклигини жуда жиддий ўйлаб кўришимиз керак.

МЕЛОДИЙ ЯНГИ ЙИЛИМИЗ ХАЛҚИМИЗ учун мана шу муҳим масалаларда теран мушоҳада юритадиган, тафаккурини чархлайдиган ва ўзни англаш йили бўлиб қолишини орзу қиламиз.

Мурод АБДУЛЛА,
«ЎзАС» таҳрир ҳайъати аъзоси

БИЗНИНГ ШАРҲ

ЭЛЛИК МИНГ ИШОНЧ

МУҲАРРИР МИНБАРИ

Азиз муштарий! Эзгуликнинг кечи йўқ, дейдилар. Янги йилимиз сизу бизга қутлуғ бўлсин! Эзгу ниятларимиз ижобат бўлиб, юртимиздан қут-барака, тинчлик-тотувлик аримасин. Қалб кўзларимиз янада чароғонлашсин, иймонимиз саломат бўлсин.

Ўтган 1993 йил оммавий ахборот воситалари учун бирмунча мураккаб кечганидан хабардорсиз. Қоғоз қаҳатчилиги бундан атиги икки-уч йил аввал нақд миллион нусхага яқинлашиб қолган севимли ҳафталигингизни ҳам четлаб ўтгани йўқ. Йилнинг сўнгги чораги айниқса оғир кечди. Омбордаги сўнгги қоғоз заҳиралари ҳисобига ойда икки бор бўлса-да, сиз билан дийдорлашиб турдик. Меҳнат жамоамиз аъзолари озчилик бўлишларига қарамай сидқидилдан ҳаракат қилдилар. Асосий мавзуларни сақлаб қолишга, муҳим гапларни айтишга, зарур фикрларни юзага чиқаришга интилдик. Даврийлигимиз камайди, саҳифалар озайди, аммо газета ижодкорларининг мустақиллик йўлидаги садоқатлари, жонфидоликлари асло сусайгани йўқ. Биз 1993 йилдан чиниқиб, тиниқиб чиқдик.

Кейинги икки-уч йил ичида жамоамизнинг ўнга яқин иқтидорли қалам соҳиблари янада юксак манзиллар сари парвоз қилдилар. Улар бугун масъул лавозимларда ишламоқдалар, турли нашрларга раҳбарлик қилишмоқда. Биз бу билан чинакамига фахрланамиз ва шунинг учун ҳам зиммамизга икки-уч кишилик масъулият юкланишига қарамай яхши ишладик, бу оғир синовдан муваффақиятли ўтдик, деб айта оламиз.

Қалам тўйғизади, аммо бой қилмайди, деган гап бор. Бойимоқчи бўлганлар аввал бошданоқ бошқа, серҳосил касбларнинг этагидан тутадилар, уни ҳеч қачон қўйиб юбормайдилар. Бизнинг энг катта бойлигимиз — Сизсиз, азиз муштарий. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳар жума эллик минг хонадонга кириб боради. Эллик минг хонадонда бизни кутишади, бизга ишонишади, биздан нажот кутишади. Бундан ортиқ бахт, бундан ортиқ бойлик борми ўзи?

Кўзи, кўнгли тўқ одамнинг қалби эзгу туйғулар билан банд бўлади.

Шуларни ўйлаб гоҳо ўзимизга таскин берамиз. Ҳаммаси ўтиб кетади, қанчадан-қанча муаммолар ҳал бўлди, бўлмоқда, қоғоз қаҳатчилигининг ҳам умри вақти-соати билан тугайди. Бундан икки кун аввал матбуотда «Мустақил Ўзбекистоннинг ўз қоғози бўлади», деган хабар босилиб чиқди. Биз бу хушхабарни худди қақроқ чўлда мусаффо чашмага дуч келиб қолгандай симириб ўқидик.

Республикамиз раҳбарияти матбуотни қийинчиликдан олиб чиқиш чораларини излpoints?

«БИРИ КАМ ДУНЁ»

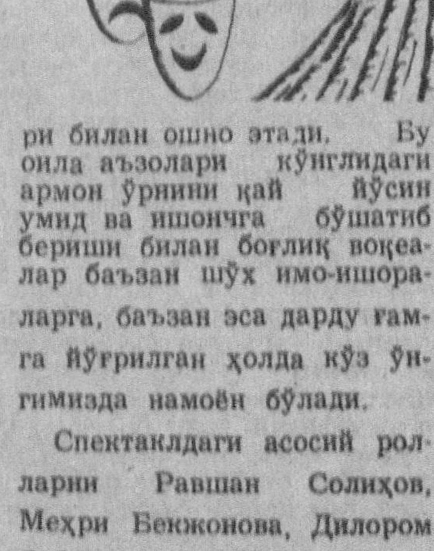

Муқимий номидаги Ўзбек давлат мусиқий театри жамоаси янги мелодий йил арафасида ўз мухлисларини яхши ўзига хос бир асар билан хушнуд этди. Бу хушнудликнинг асосий сабабчиси драматург Тоир Юнус бўлиб, унинг «Бири кам дунё» асари асосидаги спектакл барча премерага йиғилганлар диққатини тортди. Композитор Алишер Расулов мусиқа басталаган бу асарни режиссёр Аҳад Фармонов саҳнага қўйди. Саҳна безакларини рассом Наталья Глубокина ишлаган.

Мазкур асар воқеалари бизни бепоён ўлкамиздаги минглаб хонадонлардан бирига етаклайди. Ана шу кичик бир оиланинг дарду ташвишлари, орзу-армонлари билан ошно этади. Бу оила аъзолари кўнглидаги армон ўрнини қай йўсин умид ва ишончга бўшатиб бериши билан боғлиқ воқеалар баъзан шўх имо-ишораларга, баъзан эса дарду ғамга йўғрилган ҳолда кўз ўнгимизда намоён бўлади.

Спектаклдаги асосий ролларни Равшан Солиҳов, Меҳри Бекжонова, Дилором Сафоева, Маъруф Отажонов ижро этмоқдалар.

ТАРИХ ВА ТАҚДИР

Аҳмад Заки ВАЛИДИЙ

ТУРКИСТОН, ТУРКИЙЛАР ВА МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ

ҲОШИМ ШОЙИҚ ВА БОШ БАРМОҒИМ. 29 июлда Хонободдаги дўстларимиздан, шунингдек, Ҳожи Сомийдан бир нечта хат олдик. Хатларни Исмоил Ҳаққибек келтирди. Афғонистон ҳукумати уларни Кобулга келишга рухсат этмагач, 35 киши биргаликда Туркияга кетиш учун Ҳирот орқали Машҳадга йўлга чиқишибди. Садриддинхон билан Мустафо Шаҳқулининг хатлари жуда қайғули эди. Айниқса, Ҳошим Шойиқ қаттиқ қайғурган. Ҳошим Бухоронинг мусулмон яҳудийларидан, лекин, Бухоро муҳитида ўсиб, туркий доирани ўзиники деган бир дўст шоир эди. Кейинги вақтда Бухорода етишган шоирлар тўғрисида ёзди. Ўзининг ҳам тўплами бор. Бухоро ёшлари билан Туркияга бориб, у ерда муаллимлар тайёрлайдиган олий илмгоҳни тамомлаган. 1918 йилнинг бир мураккаб шароитида Боку орқали мамлакатига қайтар экан, «Миллий тадқиқотлар» тўпламини, Маҳмуд Кошғарийнинг «Девони луғатут-турк» ва Дада Қўрқут сингариларнинг бутун Туркистон зиёлилари учун бебаҳо манба ҳисобланган асарларини Бухорога олиб келган. Муаллимлар мактабида французча ҳам ўргандим, деган сўзига қарабми, 1920 йилда Бухоро ҳукуматининг хорижий ишлари вазири қилиб тайинланган. Лекин, жуда қўрқоқ ва шубҳаланувчи бир киши бўлганлигидан чет эл ишлари билан шуғулланиш орқасида юзага келган воқеалар унга ором бермай турарди. Ниҳоят, ишларнинг мураккаблашувини кўргач, вазир ўрнига элчи бўлишни истаб Кобулга кетиб қутилди. Ҳожи Сомий ҳам дўстлари билан мамлакатни ташлаб, бу ерга келган ва нима қилар эканмиз, деб ғамга ботган эди. Ўша куни Муҳаммад Валихон олдига бордик. У Садриддинхонга Кобулга келишга рухсат бермаганликлари учун хорижий ишлар вазирига норозилигини кўзига ёш олиб тушунтирди. Йўлда кетаётиб, ўзини худди биров ўлдириб кетадигандай ҳис қиларди. Уйига келганда жуда ёмон тушлар кўрганини айтиб, Файзуллани ҳам тушимда кўрдим, деди ва хонасида йиғлаб-йиғлаб тўшагига йиқилди. Олдига кириб тинчлантиришга тиришдим. Тўппончаси ўқлоғлик экан. Тортиб олмоқчи бўлдим, бермади. Усмон Хўжа билан Ҳожи Ҳисомитдин ҳам ёнида эдилар. Пистолетни қўлидан чиқариб олиш учун ёпишганимда отилиб кетди, қўндоғи учида бўлган бош бармоғим жароҳатланди. Бу бармоғим урушда ҳам бир марта яраланган эди. Исмоил Ҳаққибек шу заҳоти турк табиби Мунирбекни излаб топиб келди. Ўша кунларда Фарғона мужоҳидларининг бошлиғи бўлган Шермуҳаммад яқинлари билан бирга Хонободдан Кобулга келган экан. Менинг яраланганимни эшитиб, Кобулга келишим хосиятсиз бўлди, деб хафа бўлибди... Мени касалхонага олиб келиб, дори билан ухлатиб, яраланган бармоғимни синиқ суяклардан тозалаб тикибдилар.

ШЕРМАТ БЕК. Бу зот Фарғонада туғилган, 1915 йилда подшо ҳукумати тарафидан фронтда ишлаш учун сафарбар қилинган кишилар орасида Польша фронтига илашган 1917 йилда айланиб қайтиб келгач, большевикларнинг Фарғонада қилаётган золимликларига чидай олмай, дўстлари билан биргаликда кураш байроғини кўтариб, йиллар давомида русларга қарши кураш олиб борди. Ҳикояси жуда узун, уни менга хотира тарзида ёздириб жўнатибди.

Фарғонада курашни давом эттириш имконияти битгач, Анвар пошо олдига ва Афғонистонга бориш ниятида юртидан чиққан. Афғон ҳукумати уни ва қариндоши Нурмуҳаммадни ҳамда бошқа яқинларини биз жойлашган уйга (саройга) жойлаштиришди. Мен 1920 йили Бошқирдистон ҳукуматининг Элдорхон Мутин номли бир зиёлисини Шермуҳаммад олдида бўлиш учун Фарғонага жўнатган эди. Элдорхон вазифасини бажарди, рус тилини ўрганишга кўп ёрдам қилди, ҳарбий ишлардан ҳам бироз сабоқ берди. Мен билан илк бор кўришганидаёқ, «Элдорхонни менинг олдимга юбориб, жуда яхши қилган эдингиз, ҳозир Кобулда учрашиш насиб этди», деди. Ўзи ўқиб-ёзишни билмаса ҳам халқига содиқ бир киши эди. Афғон ҳукумати унга рус элчихонасига бориб, мамлакатига қайтиб кетишга рухсат сўрашни маслаҳат бергач, бир-икки марта бориб ҳам келди ва: «Афғонлар мени ўрисга жўнатиб, хўрликка туширди», деб йиғлади. Биз Афғонистондан кетганда у ёнидаги ҳамроҳлари билан Кобулда қолди. Кейинроқ, иккинчи жаҳон уруши вақтида унинг қариндоши Нурмуҳаммадбек бир неча йил турмада ётди, ҳозир иккови ҳам Туркияда яшайди. Кобулдалик вақтида мен уни Фахри пошо олдига юбордим. Пошо эртасига Шермуҳаммад билан мен яшаб турган саройга келди. Шермуҳаммад пошо кетгач, «Амалда одам билан одам ўртасида фарқ бўлгани сингари, миллат билан миллат орасида ҳам айирма бор. Туркия вакили бўлган буюк пошонинг олдимга келиши мен учун кутилмаган, ноёб бир бахт. Аксинча афғонлар мени рус элчихонасига юборишганида ўзимни дўзахнинг энг тубига ирғитилган одам, деб ҳис қилгандим. Мен Россиядан келдим. Кобулда русга ёлворишнинг не ҳожати бор. Пошо менинг бу ярамни битирди», деди.

ХОРИЖИЙ ИШЛАР ВАЗИРИ БИЛАН СЎНГГИ УЧРАШУВИМ. 1923 йилнинг 20 сентябрида хорижий ишлар вазири Муҳаммад Валихон билан сўнгги марта учрашдим. Бу сафар бизга Парижгача саёҳат қилиш учун моддий ёрдам кўрсатдилар. Муҳаммад Валихон келиб чиқиши жиҳатидан афғон бўлмай, Помирдаги Дервоз бекларидан бўлиб, тиллари форсча бир шевададир. Улар ўзларини кўпинча буюк Искандар авлодига мансуб деб ҳисобласалар-да, бу тожик беклари, аслида, туркларнинг қарлуқ уруғига туташдир. Араб манбаларида буни очиқ кўрсатувчи далиллар мавжуд. Муҳаммад Валихон мендан уруғларининг келиб чиқиши ва тарихларини ўрганиб, асар ёзишимни сўради. Мен унга: «Кобулга яна бир бор келсам, тарихингиз билан машғул бўларман, иншооллоҳ», деб жавоб бердим. «Мен ҳам фан ва маориф ишларини ташкил этиш бўйича берган тавсияларингизни, маслаҳатларингизни амалга оширишга ҳаракат қиламан. Сизнинг Европадаги ишларингиз битгач, бу ерга яна қайтишингизни юракдан истайман. Муҳтарам Ҳазрат (яъни, амир) ҳам шу умиддадир», деди у. Муҳаммад Валихон Европага саёҳатимиз учун бундан бир неча кун аввал уч минг рупий берган эди, ҳозир Муҳтарам Ҳазрат номидан яна шунча пул берди. Биз март ойида Ашхабоддан Эронга ўтганимизда Туркистон Миллий Бирлиги хазинасида бўлган тўққиз юз эллик сўмга баробар Бухоро тангаларини олгандик, шундан кейинги чиқимларимизни ҳам Афғон ҳукумати кўтарди. Вазир Муҳаммад Валихон Европада муҳтож бўлиб қолганимизда Париждаги Афғон элчиси Муҳаммад Тарзига мурожаат қилишни тавсия этди. Яъни Афғонистон ҳукумати мазкур саёҳатимиз амалга ошишида бизни ҳеч бегона қилмади, биз, албатта, бундан бениҳоя мамнун бўлдик. «Сизни тамомила афғон одами деб ҳисоблаймиз. Саёҳатингиз узоққа чўзилмасин. Айланиб, қайтаётган чоғингизда бизга хабар қилинглар. Сизни Муҳтарам Ҳазрат ўзининг энг юқори мансабдорлари даврасига олишини ҳозирданоқ мўлжаллаб қўйди. Хатларингиздаги самимийлик ва маънавий теранлик у кишига жуда маъқул бўлди», деди Муҳаммад Валихон. «Бизни ўз оилангизга қабул қилишингиз ва Муҳтарам Ҳазратнинг илтифотидан беҳад мамнунмиз ва эҳтиромимизни билдирамиз. Бу ерга келиб, дорилфунун, миллий кутубхона ва миллий жамият ташкил этиш менинг учун шарафли бир иш бўларди. Лекин, ҳозирча тамомила қайтиб келаман, деб ваъда беролмайман. Кўз ўнгимизда Туркия турибди. Ҳар учала ислом юртига айтадиганларим Хўжа Ҳофизнинг мана бу сўзларидир: «Биз бу ерга шон-шуҳрат ва юқори мансаблар олиш учун келмадик. Ватанимизда бошимизга тушган балолардан қочиб, сизга сиғиндик». Хайрлашаётган вақтда қўлини тавоб қилишини айтдим. Унинг ўзи мени бағрига босиб ўпди. Самимий хайрлашдик.

Ўша кун 20 сентябр тушдан кейин маориф назорати илмий комиссиясининг йиғилишига таклиф этилдим. Кобулда ташкил қилинажак Муаллимлар олий илмгоҳининг тизими кўриб чиқилди. Менинг тавсиям бўйича мазкур мактаб иш услубини қуйидагича олиб боришга қарор қабул қилишди.

1) Бошланғич мактабда ўқитилажак фанларнинг сонини кўпайтириш;

2) Бошланғич мактабда ўқитиш услубини ривожлантириш, ҳозирги педагогикага суяниш.

Файз Муҳаммадхон: «Яхши бўлди, бу масалани сиз орқали амалий бир асосга қўя олдик», деди. Бу йиғилишдан сўнг афғон дўстларим билан хайрлашдим, чунки икки кундан кейин йўлга чиқишимиз керак эди.

ҲОЖИ СОМИЙГА ЁЗГАН ХАТИМ. Ҳожи Сомийнинг Хонободдан Машҳадга йўлга чиқиш олдида ёзган хатида жуда руҳий бир тушкунликка тушгани сезиларди. Ўзи ярадор бўлиб, курашни давом эттира олмаса-да, ҳаракатни давом қилишни хоҳлайди. 22 сентябрда унга тубандагича хат ёзган эдим: «Менга ва Фахриддин пошога ёзган сўнгги хатларингизда бухороликларнинг, айниқса, лақайларнинг бизга қарши ҳаракатларидан шикоят қилган эдингиз, 1921 йилнинг қишида Бухорода Анвар пошонинг бу ҳаракатга тамомила қўшилишни истаб, жуда некбин бўлган вақтингизда, мен сизга бундай ишларда эҳтиросга берилмаслик, реалист бўлиб қолиш керак», деган эдим. Бу хатингизда жуда бир руҳий тушкунликка тушганлигингизни сезиб, ўша сўзларни такрорлашга мажбурман: «Босмачилик ҳаракати олти йил давом қилди. Унинг муваффақиятлари Россиянинг бошқа фронтларда банд бўлиши, ҳозирги муваффақиятсизликлар эса русларнинг бошқа кучли рақибларидан қутилиб, бутун кучини бизларга қарши йўналтирганлиги билан изоҳланади. Бу хусусда шу йил феврал ойида Ашхабоддан Мочай йўли орқали юборган хатимда ҳам ёзган эдим. Ҳозир руслар сизга қўшилмаган босмачиларга келишувчилик сиёсатини юритиб, сизга тарафдор лақай ва қарлуқларга душманлик сиёсатини олиб боражак, бизнинг душманларимиз босмачилар эмас, Соми пошога қўшилувчилар», деб халқни сизлардан бездиришлари табиий, деган эдим. Агар сиз яраларингиз тузалгунча Афғонистонда ёки Эронда қолиб, кейин ҳам бу ишдан воз кечмасангиз яхши бўларди. Хорижий элларга чиққан мужоҳидлар ёрдам кўрсатмасалар, бу ҳаракат келгусида яшай олмас. Анвар пошо билан сиз бу ҳаракатнинг дарров муваффақиятга эришажагига ишонган эдингизлар. Мен пошога, балки, бизнинг авлод ғалабага эриша олмас, шундай бўлса-да, курашни давом эттириш керак, чунки, Ўрта Осиё масаласи бир кун келиб, жаҳон масалаларининг бирига айланар. Ўша кунлар етганда, бизнинг бугунги курашларимиз тамал тоши бўлар, деган эдим.

Марҳум Анвар пошонинг Туркистон учун бошини бериши сўниқ юракларда озодлик руҳини жонлантирди ва сизнинг бу йўлдаги ҳаракатларингизга мададкор бир куч бўлди.

Ҳиндистонда ҳам аҳвол шундай: сипоҳийлар қўзғолони билан Пипи Султон ҳаракати Ҳиндистон озодлиги ҳаракатининг асосини ташкил қилажак. Ҳолбуки, Пипи Султон ҳаракати муваффақиятсизликка учрагандан сўнг уни одамлар ўлдиришга урингандар. Али Шавкатбекнинг айтишига қараганда, Туркия мустақиллиги учун курашда қардошингиз Ашрафбек билан Мустафо Камол ўртасида қарама-қаршилик рўй берган, демак сизнинг Туркияга қайтишингиз қийинлашган. Яхшиси Ўрта Осиёда қолинг. Сиз ҳам кетсангиз, Туркистон халқи: «Туркия одамлари ҳам уриниб кўрдилар, муваффақиятга эришолмагач, кетдилар», деяжаклар. Машҳаддаги Шихбандар Сомийбекнинг айтишича, Туркияда Шарифбек номли бир киши Анвар пошо билан бизга қарши бўлмағур бир асар ёзган. Сизни у ерда ёқлайдиганлар ҳам унчалик топилмас. Сиз учун Туркистон курашидан ажралиш катта гуноҳ бўлар. Афғонистон ҳукумати сизнинг Хонободда узоқ вақт туришингизга ижозат бермаяжак. Машҳад консулхонасида бирорта вазифа берадиларми-йўқми, унисини билолмайман. Али Ризобекка ҳам шу атрофда қолишга маслаҳат бергандим. Фақат руслар сизнинг Хуросонда қолишингизга имконият бермасалар, деб ўйлайман. Ўйлашимча, сиз ҳам, Ризобек ҳам Теҳронни марказ қилиб, Хуросон ва Афғон Туркистонида савдо ишлари билан шуғуллансаларингиз яхши бўларди. Абдулҳамид, Туроббек ва Маъруфбеклар ҳам, бизнинг бошқирдларимиз ҳам бу ишда сиз билан бирга бўлса, кун ўтказишига имкониятлар яратиларди. Шунинг баробарида сиз Эрон ва Афғонистон ғарбидаги Туркистон қочқинларининг озодлик руҳини сўндирмас эдингиз. Мен, Фатҳилқодир ва Усмон Хўжа бу курашни тадқиқ қилиш билан шуғулланамиз. Мен бу ҳаракатнинг тарихини ёзажакман, қўлимда маълумотлар кўп. Ҳаммасини бир жойда ўтириб ёзишга, туркча нашр қилгандан сўнг инглизчада ҳам нашр эттирмоқчиман. Туркистон курашида қатнашганларнинг ҳаммасини шошилинч равишда Туркияга олиб келсангиз, бунинг устига ўзингиз ҳам совуқ қабул қилсангиз, уларни ночор аҳволда қолдирасиз, ташкилотларингиз ҳам изсиз йўқолиб кетади. Туркистон кураши узоқ давом этажагига ишониб, шунга муносиб иш олиб борайлик. Усмон Хўжа билан Мирзо Ҳисомитдин ўтган ойнинг ўнинчисида Ҳиндистон йўли билан Истамбулга йўлга чиқди. Ҳошим Шойиқбек ҳам Японияга кетса ажабмас. Биз Фатҳилқодир билан икки кундан сўнг Пешоворга йўлга чиқамиз, келгусида. Оллоҳ насиб қилса, ё Париж, ё Берлинга кетамиз. Чуқур эҳтиром ва саломларни қабул қилинг».

ТАНТАНА ВА БУХОРО АМИРИ. 5 август куни ҳукмдор ва ҳукуматнинг ёзги қароргоҳи бўлган Пағманда Афғонистон мустақиллигига бағишланган байрам ўтказилди. Кун жуда яхши эди. Абдураҳмонхоннинг душманларини енгишда катта ёрдам берган, шу туфайли «Фотиҳ» номини олган бир кекса фил тантана иштирокчилари диққат марказида бўлди. У майдонга чиқиб, ҳукмдор Омонуллахон олдига етгач, эҳтиром кўрсатмоқчи бўлган одамдай у томонга бурилиб, узун хартумини хон оёғига чўзиб, тиз чўкди, шу орада кўзларидан ёш оқди. Фил ҳам йиғлар экан, Омонулланинг қари отаси буюк Амир Абдураҳмонхонни эслаяпти, деб йиғилганлар ҳайрон қолдилар. Ҳарҳолда бу жуда ҳаяжонлантирувчи манзара бўлди. Бухоро амири Олимхон ҳам яқинлари билан тантана майдонининг бир тарафидан ўрин олган эди. Ҳаммаси ҳам Бухоро ҳукмдори кийимида. Дўстим Абдулқодир менга: «Туркистоннинг сўнгги ҳукмдори, сен ҳам бориб амирга салом бер», деди. Мен унга: «1918 йилда унга жўнатган элчимиз Абдулла Илёсга «Москвада ким тахтга ўтирса, тузилган аҳдлашувга кўра шуни ҳукмдор деб танаймиз. Аҳдлашувни улар бузсалар ҳам, мен бузмайман» деб подшони Советларга алмаштирган, уларга бўйсиниб, бизни бузғунчи деб ҳисоблаган, лақайларни Анвар пошога қарши қайраган одамнинг қўлини ушламайман. Умуман, бутун бу Манғит сулоласидан (валиаҳд) Абдулмаликдан бошқасининг қўлини қисадиган бирор зот чиқмади. Озгина ақллари бўлганда эди Ҳаким қушбегига қулоқ солган бўлардилар. Садриддин Айний шу маросимда қатнашганида амир билан бориб кўришармиди. Бу амир халқ бошидаги бир яра бўлса, унинг ўрнига келган рус болшевиклари бир рак касали эди. Лекин ҳақиқатни айтганда, бу рак касалини юртига Бухоро амирининг ўзи олиб келди. Бундай амирлар ҳақида Қуръонда: «Оллоҳ бир юртни хароб қилмоқчи бўлса, марҳаматсиз ҳукмдор юборар, у халқни хароб қилиш даражасига олиб бориб қўяр», дейилган. Бунинг энг ёрқин мисоли ўша амир. У бизга ҳам, Анвар пошога ҳам қарши чиқди. Унга қандай қилиб қўл бериб бўлади», дедим.

АБДУРАСУЛХОННИНГ СИЙЛОВИ. Биз йўлга чиқадиган куни эрталаб Абдурасулхондан: «Кобулдан кетгунларингизгача қадар сизлар билан кўришишим керак», деган хат келди. Тушликдан аввал йўлга чиқдим. Тушга яқин кўп ош тайёрлашибди, лекин Абдурасулхондан бошқа ҳеч ким йўқ. Ошдан кейин унинг икки ўртоғи келди. У Бухорода инқилоб вақтида айни Анвар пошо келган кунларда, Афғонистоннинг Туркистондаги элчиси вазифасини ўтаган чоғларида ўзини бахтиёр ҳис қилганлигини сўзлади. Лекин, мен Анвар пошо ҳаракатининг муваффақиятсизликка учраши мумкинлигини тушунтиргач, Абдурасулхон, бу мураккаб шартларга илашиб қолганлигидан ҳасратга тушганини ҳам қўшиб қўйди. У менга: «Сизнинг Афғонистонда узоқроқ бўлишингизни истайман», деди. Мавлоно Румийнинг: «Ватанга хизмат қилишда, ўз зиммангга олган вазифани бажаришда давом этсанг, миллатингга яхшилик қилсанг, умматинг олдида бир пайғамбар даражасига кўтариласан», деган шеърини ҳамда бошқа баъзи шерларни эсдалик дафтаримга ёзди. Кобулда сиёсат ва маърифат тўғрисида гаплашганларимиз, айниқса, дорилмуаллимун ҳақидаги фикрларингиз давлат фаолларига жуда маъқул тушди. Муҳаммад Валихон сингари мен ҳам сизнинг бу ерга яна қайтиб келишингизни истайман, деди у. Хон мени меҳмонлари билан таништириб, уларга қарата: «Мен Бухорога элчи бўлиб келганимда, бухороликлар ўзаро низолашардилар. Бундан руслар фойдаландилар. Шунда жуда юрагим сиқилганди. Лекин, Заки Валиди билан қозоқ мусулмонлари етиб келишди. Бухороликларнинг орасига кириб, умум Миллий Бирлик Жамияти туздилар. Туркия вакилларининг тавсиясига асосан Заки Валиди унинг раиси қилиб сайланди. Шунда бутун Самарқанд вилояти оёққа қалқди, бирдамлик майдонига келди. Закибек Самарқанд ва Бухоро вилоятларининг бутун қишлоқларини, бутун босмачилар гуруҳларини айланиб чиқди, улар орасида яхши ишларни амалга оширди», деди.

Хоннинг меҳмонларидан бири мен ҳақимда аввалдан хабардор экан. Бу зот Афғонистонда бир демократик режим ўрнатиш тарафдори экан. «Сиз подшо замонини ҳам, Керенский режимини ҳам, Советларнинг ҳам ички томонларини ўрганган кишилардан бирисиз. Нега у ерда демократия муваффақият қозонмади? Советлар йўқ қилинса, Туркистонда демократия яшай оладими? Афғонистонда демократияни амалга ошириб бўлармикин? Бўлса, қандай тарзда?» деган саволлар берди.

«Демократиянинг бирдан-бир, ягона рецепти йўқ. Унинг мақсади миллатларга ва жамиятларга ўз ихтиёрларига мувофиқ ҳаёт кечириш имкониятини беришдадир. Демократия турли миллатда турлича бўлиши мумкин. Лекин, унинг асосий бир шарти бор: миллат ва жамият орасидаги масъулиятга шериклашиб, шунга мувофиқ равишдаги иш қонунларига бўйсуниш керак бўлади. Инглизларда, Америкада, Швецияда, Норвегияда иш шу тарзда тузилган. Бир партия ҳокимият тепасига келса, бошқалари унга ёрдам беришади. Россияда эса бу йўқ. 1919 йилда яхшигина демократик партиялар вужудга келди, аммо большевиклар партияси тепага чиқди-ю, бутун бошли партияларни йўқ қилди ва тарихда мисли кўрилмаган мустабидлик режимини ўрнатди. X асрда саёҳат қилган Ибн Фазлан: «Хоразмнинг ғарбида яшовчи ўғизларда умумий ишлар ҳақида маслаҳатлашиб олиш одати бор, бироқ кўпчилик бўлиб, қабул қилган ножоиз қарорни бекор этадилар. Булғорлар бўлса подшолари ҳукмини вожиб ҳисоблайдилар ва бу миллат ичида тинч яшаса бўлади», деб маълумот беради. Давлат ишида масъулият ҳиссининг умумийлиги халқнинг маданий камолотига боғлиқ, шунингдек, тарбия ва одат масаласи ҳамдир. Менинг қардош бошқирдларим маданият жиҳатидан руслардан орқадароқ, аммо давлат ишларига келганда, умумий масъулиятни ҳис этишда улари кучли, бошқирдлар орасида тўлиқ бир демократик режим ўрнатса бўларди. Қозоқ ва туркманлар орасида ҳам аҳвол шундай. Бухороликларнинг ҳам маданий ривожи юқори. Лекин, шундай эса-да, нодон амирга бўйсиниб ўрганганлар. Бошқирдлар орасида тузилган партизан гуруҳларидаги бирдамлик бухороликларга ёт. Қозоқ, бошқирд ва ўзбекларга ўз мустақилликлари таъмин этилганда, халқ хўжалиги, суғориш, ер ости бойликларини қазиб чиқариш ишларини ривожлантиришда социализм қулай таъсир қилади, лекин, халқларнинг хоҳишларини, шахсий ташаббускорлигини йўқ қилишда социализмнинг мисли беқиёс бўлади. Афғонистондаги аҳволни эса ўзингиз яхши биласиз. Лекин, сизлар ички тартибсизликлар келтириб чиқаришга тайёр Совет Россиясига қўшни бўлганингиз туфайли, партиялар тузилиб, ҳукуматни танқид қиладиган матбуот майдонга келса, уни Советлар қандай сотиб олишни биларлар. Радио ҳам эркин ишлай олмас. Ишчилар синфининг миллий асосларини қандай уюштира оласизлар? 1918—1919 йилларда Озарбойжонда ташкил қилинган миллий ишчилар касаба уюшмалари сизларда ҳам уюштирилармикин? Қорахонийлар даврида қарлуқ ва ўғуз фитналари туфайли шоир Амакнинг: «Подшонинг ўн йил давом қилган зулмидан кўра халқнинг икки кунлик фитнаси қўрқинчлироқ», деган сўзлари буни яна бир бор исботламоқда. Афғонистон учун, балки, энг яхшиси конституцион монархия бўлар. Қайдам, янаям ўзларингизга ҳавола». Меҳмон сўзларимнинг кўпини ёзиб олди. Намоз вақти бўлгач, Абдурасулхон мени имом санаб, намоз ўқишга таклиф қилди. Мен эса: «Ҳеч вақт ҳеч кимга имомлик қилмаганман, намоз дуоларини унчалик яхши билмайман», дедим. Намоздан сўнг, менга бағишлаб, самимий бир дуо қилди. Йўлда керак бўлиб қолар деб, қўлимга бир неча олтин танга пуллар берди. Мени Афғонистондан шу тариқа яхши кузатиб қолдилар. Абдурасулхон Олманиянинг дўсти эди. 1924 йилнинг қишида ўғлини ўқишга жойлаштириш учун Берлинга келди. Учрашиб, мириқиб гаплашдик. Умуман, афғонлар соф кўнгилли, самимий инсонлардир. Рус хавфини сезадилар, уларга қарши курашганларга юқори баҳо берадилар.

Муаллифнинг «Хотиралар» китобидан
Шерали ТУРДИЕВ таржимаси

ЖАННАТМОНАНД ГЎШАЛАР

Нуриддин ШУКУРОВ

УЗУМЛАР ГУЛДАСТАСИ

ЖАННАТ ГЎШАЛАРНИНГ КЎПЛАРИ она табиатнинг бизга беқиёс инъоми, ажиб саховати бўлса, айримлари заҳматкаш инсон қўли билан бунёд этилган гўзалликлардир. Ана шундай гўзал гўшалардан бири Шредер номидаги боғдорчилик, узумчилик илмий-текшириш институти Самарқанд филиалининг узумчилик тажриба майдонида бунёд этилган Войишлар хиёбонидир десам хато бўлмас.

Тасаввур қилинг, икки томони токзор бўлган майдон ўртасидаги ўн-ўн икки газ кенгликдаги йўлкадан бормоқдасиз. Икки томондаги токзорларнинг йўл ёқасидаги туплари 3—4 газ баландликдаги темир сўрилар устига кўтарилган. Бошингиз устидаги ток «том»нинг адоғи кўринмайди. Мана, хиёбоннинг бошланишида тепангизда хилма-хил ҳусайни узумнинг биллурдай товланиб турган салмоқли бошлари солланиб турипти.

Войишлар хиёбонининг ижодкор бунёдкорлари — Жўрақул Мусаев ва Эргаш ака Тўлаев ёнингизда ҳикоя қилиб боришмоқда.

— Мана, булар ҳусайни узум войишлари. Лекин ҳусайнилар ҳам ҳар хил: бунисн «келин бармоқ» ҳусайни, жуда хушбичим, чиройли, нозик келинчакнинг бармоқларидай донлари узун. Бунисини бизда «қади ҳусайни» дейишади, доналари лўнда-лўнда. Чап томондаги «қизил ҳусайни», ўнг томондаги «оқ ҳусайни».

Аста-аста юриб бораверасиз. Турли-туман рангдаги ва доналари ҳар хил шаклдаги сон-саноқсиз узум навлари назарингиздан ўтаверади. Мана бу «дили кабутар», доналари кабутар юрагидай катталикда, ранги кўкимтир... «Шакар ангур» номли узумнинг доналари эса ундан сал йирикроқ ва ранги сарғишроқ. «Басарға» доналари шакли жиҳатидан «шакар ангурга» ўхшаса ҳам мазаси бошқача.

Уч юз метрлар юрганимиздан сўнг бу войиш хиёбонини кесиб ўтган бошқа хиёбонга чиқамиз. Войишлар хиёбонининг чорраҳасида туриб тўрт томонга қарайсиз. «Оқ тойипи» билан «қизил тойипи»лар бир-бири билан ҳусн ва салмоқ талашиб осилиб ётибди. Қизил тойипининг ҳар бир боши бир килограмм келадиган даражада салмоқли. Ахир, одатда кўп узумларнинг 4—5 боши бир килограмм келади. «Ризамат узуми» ранги ва шакли эътибори билан «қизил тойипи»га ўхшаса-да, барибир, мазаси билан тойипидан фарқ қилади. Ризамат деб номланган бу узум навини К. Н. Смирнов бошлиқ бир гуруҳ олимлар «Каттақўрғон нави» билан «Паркент навини» чатиштириш орқали яратганлар. Машҳур миришкор боғбон Ризамат ота Исамуҳамедовнинг 75 йиллик юбилейига шу соҳибкор номи билан атаганлар.

«Соҳиби» — фақат токдан узиб ёзда ўз вақтида ейиладиган, пўсти юпқа, оқ-қизил рангдаги нозик узум. «Тойипи» эса пўсти қалин, куздан баҳоргача сақласа бўладиган чидамли нав.

Войишлар хиёбонини кезар экансиз, кўзингиз ғоят антиқа токларга тушади.

— Мана, бу токни кўринг, баргидан кўра узуми кўп! Бирорта токда бунчалик шиғил ҳосил йўқ!

— Ҳа, бу узумнинг номи «Баян-ширей». Бизлар «Баян-ширин» ҳам деяверамизу, лекин ўзи ширин эмас. У вино узуми, шароби яхши бўлади, лекин хўраки эмас, ранги ҳам дилтортар эмас... «Баян-ширей» гектаридан бемалол 300 — 400 центнер ҳосил беради. Мана бундай войиш қилиб, озиқасини етказиб берсангиз, 600 центнер ҳам ҳосил олаверасиз. Айрим хўжаликлар шу нав ҳисобидан ҳосилдорликни кўтариб, мақтаниш йўлига ҳам ўтган эдилар. Бу тўғри йўл эмас. Узум навларининг кўплиги энг аввало табиатнинг буюк инъоми, бу катта бойлик. Лекин «Баян-ширей» ҳисобига план бажариш йўлидан бориш — бу халқни ҳам, ўзимизни ҳам алдаш бўлади. «Кишмиш» навини олайлик. Хўш, бу узумнинг ўрнини қайси бири боса олади. Кишмиш — оқ кишмиш ҳам, қора кишмиш ҳам энг шифобахш узум навларидан. Бу навларнинг ширинлиги бошқа бирор навда йўқ. Кишмиш данаксиз узум эканлиги билан ҳам алоҳида қиммат касб этади. Майиз, асосан, кишмиш навларидан қуритилади. Бизнинг токзорларимизда бу навнинг ҳам оқ кишмиш, қора кишмиш, мармар кишмиш, Хишров кишмиш, уч қора кишмиш каби бир неча хиллари бор. Уларнинг ҳаммаси бир-биридан яхши. Улар сил, ўпка, жигар, буйрак, камқонлик билан боғлиқ касалликларни даволашда энг яхши воситалардан ҳисобланади.

Ҳар қалай, Шредер номидаги узумчилик, боғдорчилик институтининг Самарқанд филиалидаги 100 гектарлик узумчилик тажриба майдонида бўлсангиз, ер токларидан ташқари бир минг тўрт юз метр узунликда тўрт томонга чўзилиб кетган войиш хиёбонларини кўриб, ўзингизни чинакам жаннатда юргандай ҳис этасиз. Ранг-баранг узум бошларини томоша қилиб тўймайсиз. Лекин бу ерда «Жаннатда кўрмоқ бору емоқ йўқ» деган ақида эмас, «кўрмоқ ҳам бор, емоқ ҳам бор», деган ақида ҳукмрон. Қани энди 105 нав узумнинг барча хилларидан татиб кўришга кучингиз етса эди. Мен узумзорда бўлганимда узум ҳақидаги Ғафур Ғулом байтлари хаёлимдан ўтаверади, дилимда ва тилимда такрорланаверади:

Ишкомлар ёқуту ақиқ
хазина, —
Юз беш ном узумлар
осилган атан.
Ўяма, эй қўли қанд
жафокаш боғбон,
Яшнай бер, боғларга
чулғанган Ватан.
Яхши қизлар, ким йўқотди
Ўртангизда лабда ранг!
Бир келиб бу боғдаги
«Ўғри» «шивирғон»дан
сўранг.
Доналари бўлгин, тўлаликдан
Тиқиндир пўсти танг,
Учраганда ҳар киши ҳам
Истагин босгай аранг,

МАЛИКУЛ КАЛОМ Ғафур Ғуломнинг бу ҳароратли мисраларини ўқиганимда завқу-шавқи тошган Эргаш Тўлаев бу ердаги войиш хиёбонлари етмишинчи-саксонинчи йилларда ажойиб зиёратгоҳ жойга айланганлиги ҳақида ифтихор билан гапиради.

Самарқандга ташриф буюрган мартабали меҳмонларни аввал шаҳардаги нодир тарихий ёдгорликларга, кейин эса ана шу узумзор хиёбонга олиб бориш 70—80 йиллардаёқ анъанага айланиб қолган эди.

Космонавт Егоров Америка астронавти Стефарт билан 1974 йил октябрида Самарқандга келганида ҳам ана шу узумзорга боришган эди. Стефарт бу ердаги узум навларини, ранг-баранг узумлар хиёбонини кўриб ниҳоятда завқланган ва «Дастхатлар дафтари»га шуларни битиб кетган эди:

— Мен бу ўлкадан Ал-Хоразмий, Ал-Беруний, Ибн Сино, Мирзо Улуғбек каби алломалар етишиб чиққанлигининг «сири»ни энди тушундим. Бу ўлкада инсон мияси фаолиятини яхши ишлатадиган, юксакка парвоз қилдирадиган шундай мевалар, хусусан, антиқа узумлар мўл-кўл экан. Бу узумлардан истеъмол қилиб вояга етган одамлардан бунёд бўлган фарзандларнинг мияларида кашфиётга ундовчи ҳужайралар бўлиши шак-шубҳасиздир. Узумнинг бундай навларини етиштирадиган халққа, уларни асраб-авайлаб авлодларга етказган боғбонларга офаринлар бўлсин.

Халқаро узумчилик конгрессининг бошлиғи, франциялик олим Барон Лерио фикрлари ҳам эътиборга лойиқ:

«Мен узумчилик бўйича ўзимни ҳамма навларни, ҳамма нарсани билувчи мутахассис деб ҳисоблаб юрар эдим. 70 ёшимда Самарқандга келиб бу узумзорни кўрганимдан кейин шунга иқрор бўлдимки, Самарқанднинг узумлар хиёбонини кўрмасдан ҳеч бир олим ўзини узумчиликнинг чинакам мутахассиси ҳисоблаши мумкин эмас экан».

Шароф Рашидов бу узумзорларга кўп марталаб келган. Ҳар гал келганда Войишлар хиёбонини томоша қилиб тўймас эканлар ва айтган эканлар:

«Мен гуллардан ясалган антиқа гулдасталарни жуда кўп кўрганман. Бу хиёбон эса ранг-баранг узумлар гулдастасидир».

Узумлар хиёбонининг бунёдкори Эргаш Тўлаевга Шароф Рашидов тавсияси билан «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган қишлоқ хўжалик ходими» фахрий унвони берилганлиги бежиз эмас. Шароф Рашидов бундай заҳматкаш деҳқонларни юксак қадрлашни ҳамиша диққат марказида тутар эди.

Кўплаб азиз меҳмонлар Самарқанд туманининг собиқ «Москва» — ҳозирги «Дўстлик» жамоа хўжалиги ҳудудидаги узумзорни келиб кўрганликлари нодир фотосуратларда ўз аксини топган.

Узумлар хиёбонининг бунёд этилиши 1957 йилда бошланиб, бир неча йилга чўзилган. 1956 йилда илмий-текшириш институтларини йириклаштириш ҳақида махсус қарор чиқди, деб ҳикоя қилади Эргаш Тўлаев: — Шундан кейин Самарқанддаги узумчилик, мевачилик тажриба станциялари бирлаштирилди ва Шредер номидаги боғдорчилик, узумчилик илмий-текшириш институтининг филиалига айлантирилди.

1956 йилда Тошкентдаги ана шу институтга бир неча киши бориб, мевазор, токзорлар иши, тажрибалари билан танишган эдик. Шунда Ризамат ота Исамуҳамедов билан, у киши бунёд этган ишкомлар, сўритокларни кўриб, жуда ҳавасим келган эди. Бизнинг 1919 йилда ташкил этилган Самарқанд узумчилик тажриба станциямизда ҳам кўплаб узум навлари бўлсада, улар асосан симбағазларга 1—2 метр кўтарилиб ўстирилар эди. Ҳар қаерда ёғочга кўтарилган бир-иккита войишлар бор эди, холос.

Узумчилик тажриба станциямиз Тошкент институтига бирлаштирилгандан сўнг 1957 йилда филиалимизга институт директори, академик Маҳмуд Мирзаев келганларида биз узумчилик тажриба майдонида войишзор ташкил этиш ҳақидаги ниятимизни айтдик. У киши маъқулладилар. Шундан кейин ишга киришиб қримтатар миллатига мансуб боғбон Билол бобо билан ёғоч сўритоклар ярата бошладик ва йўлак ёқаларидаги токларни войиш қилиб кўтара бошладик. Бир неча йил давомида 1400 метрга чўзилган узумзор хиёбони бунёд бўлди. Кейинча 1974 йилда Самарқанд вилоят партия комитети котиби Бектош Раҳимов келиб токзорларни, войишлар хиёбонини кўрганларидан кейин филиалимиз директори Жўрақул Мусаевга чириб бораётган ёғоч сўритокларни темир қувурли сўрилар билан алмаштиришни маслаҳат бердилар. «Бунинг учун қанча ёрдам керак бўлса, берамиз», дедилар. Ана шундан кейин филиалимиз директори Жўрақул Мусаев бир-икки йил давомида ёғоч сўритокларни темир сўритоклар билан алмаштиришимизга бош-қош бўлиб турдилар. Токларни бундай войишларга кўтаришдан мақсад фақат манзаравийлик ҳосил қилиш эмас, албатта. Войишга кўтарилган токдан ер токка нисбатан икки-уч баравар кўп ҳосил олиш имконияти бор. Буни биз ўз тажрибамизда синаб кўрдик».

Ана шу узумлар хиёбони ҳозирги вақтда бироз эътибордан четда қолгандек кўринади. Эҳтимол, меҳмон устига меҳмонларнинг келавериши ва уларни зиёфат қилиш ташвиши мезбонларн чарчатган бўлиши ҳам мумкин. Бозор иқтисодиёти шароитида бу оғир албатта. Лекин хаёлимга бир фикр келади. Ахир бу войишлар хиёбонини кўриб, томоша қилишни пуллик қилиш мумкин-ку! Ҳатто чет эл сайёҳларига бундай жаннатий гўшани кўриш, юзлаб хил узум навларини ўзи учун кашф этиш, айримларидан татиб кўриш завқу шавқини туйиш учун беш олти доллар сарф этиш унчалик оғир бўлмаса керак.

ДЕМАК, БУ УЗУМЗОР хиёбон валюта ишлашга хизмат қилиши мумкин. Агар шу йўлга ўтилса, бир томондан валюта ишлаб, узумзорни янада обод қилиш мумкинлигидан ташқари, ўзбек узумларининг шуҳратини олам бўйлаб таратиш янада кучаяди. Буни институт раҳбарияти ўйлаб кўрса деган тилак бор.

КИНОЧИЛАР СОВҒАСИ

1993 йилнинг сўнгги кунларидан бирида Ўзбекистон Кинематографчилар уюшмасининг катта залида янги комедиянинг намойиши бўлиб ўтди. Ушбу комедия машҳур ёзувчи Саид Аҳмаднинг «Куёв» песаси асосида суратга олинган. «Қариб қуюлмаган» деб номланган бу фильм сценарийсини Риҳсивой Муҳаммаджонов ёзган. Постановкачи режиссёр эса Мелис Абзалов. Асарни постановкачи оператор Борис Шапиро суратга олган. Рассом Жалол Абзалов. Бастакор Мирсодиқ Тожиев куй басталаган қўшиқларни ҳофиз Ҳасан Ражабий маромига етказиб куйлаган.

Актёрлар Тўйчи Орипов, Ҳожиакбар Нурматов, Гулчеҳра Жамилова, Ноила Тошкенбоева, Ойбарчин Бакирова, Зося Трацевская, Фароғат Раҳматова, Тамара Шокирова, Тамара Маҳкамова, Саида Раметова, Бахтиёр Қосимов, Жамшид Зокиров ва бошқалар ўзларига топширилган ролларни маҳорат билан ижро этганлар.

Фильм «Рустамбанк» ва «Ватан» киностудияси маҳсулоти бўлиб, картина директори Эркин Абдюшеев, муҳаррир Фарид Рашидовдир.

ПОКИСТОН ВА ЎЗБЕКЛАР

Ўзбекистон билан Покистон халқлари ўртасидаги алоқалар қадимдан мавжуд. Бу алоқалар турли соҳаларда асрлар давомида мустаҳкамланиб, ривожланиб келган. Лекин сўнгги 20—30 йил ичида алоқалар сусайди, ҳатто тўхтаб қолди. Шўро ҳукумати даврида биз бу қўшни мамлакат ҳақида деярли ҳеч нарса билмасдик, Покистон халқининг орзу-умидлари, турмуши, илм-фани, адабиёти, санъатидан деярли бехабар эдик.

Энди аҳвол батамом ўзгарди. Ўзбекистон мустақил бўлди, ташқи дунё билан, аввало қўшни мамлакатлар билан алоқаларимиз ривожлана бошлади. Ўзбекистон билан Покистон ўртасидаги муносабатларни ривожлантиришга академик П. Қ. Ҳабибуллаев бошчилик қилаётган «Ўзбекистон — Покистон жамияти» салмоқли ҳисса қўшиб келмоқда. Худди шундай вазифани Покистондаги «Покистон — Ўзбекистон иқтисодий ва маданий маркази» адо этаётир. Марказни бундан бир ярим йил бурун Покистоннинг таниқли саноатчиси Маҳмуд Али Бҳаттий жаноблари Лаҳўр шаҳрида тузган эди. Марказнинг мақсади Ўзбекистон билан Покистон ўртасидаги бир замонлар мустаҳкам бўлган иқтисодий ва маданий алоқаларни тиклаш ва кенгайтиришдан иборатдир.

Шу йил январ ойида Покистон — Ўзбекистон маркази, Ўзбекистон — Покистон жамияти ва Чет мамлакатлар билан маданий-маърифий алоқалар Ўзбекистон Миллий Ассоциацияси ўртасида ҳамкорлик ҳақида шартнома имзоланди. Ушбу шартномага кўра, Покистон ва Ўзбекистон ишбилармонларининг ўзаро учрашувлари, сафарларини, Покистонда ўзбек тилини ўрганиш курсини ташкил этиш, иккала халқ адабиётлари намуналарини чоп қилиш, ўқувчилар айирбошлаш каби ишларни амалга ошириш кўзда тутилган.

Мўлжалланган ишлардан бир қанчаси бажарилди. Ишбилармонлар вакиллари айирбошланди, Тошкентда ва Лаҳўрда Покистон ва Ўзбекистоннинг мустақиллик кунлари нишонланди. Яқин кунларда эса покистонлик аёллар вакилларининг Ўзбекистонга бориши, Ўзбекистондан бир гуруҳ ўқувчиларнинг, расмий делегация ва ансамблларнинг Покистонга келиши кутилмоқда.

Покистон — Ўзбекистон иқтисодий ва маданий марказининг таклифига биноан камина ҳам 1993 йил март ойида Лаҳўр шаҳрига келиб, мазкур Марказ қошида ўзбек тили курсларини ташкил этдик. Апрел ойидан машғулотларни бошлаб юбордик. Ўзбек тили курсининг очилиши муносабати билан Марказ йирик тадбир ўтказди. Унда Марказ президенти, фаоллари, тингловчилар, Покистоннинг таниқли адиб ва драматурги Ашфақ Аҳмад жаноблари, машҳур киноактёр Муҳаммад Али жаноблари, матбуот вакиллари қатнашдилар.

Йиғинда Ашфақ Аҳмад жаноблари сўзга чиқиб, жумладан бундай дедилар: «Ўзбек халқи билан алоқаларимиз қадимийлиги маълум. Шу муносабат билан сизларга бир гапни айтмоқчиман. Покистон тупроғида, умуман, Ҳиндистон субконтинентида бобурийлар қурдирган биринчи иншоот Лаҳўр шаҳрида Ровей дарёсидаги оролда жойлашган «Барадарий» (яъни «Ўн икки эшик»)дир. Лаҳўрда ўзбек тили курси иш бошлаётганини эшитиб, жуда мамнун бўлдим. Ушбу тарихий воқеа билан барчангизни табриклайман. Энди бугундан бошлаб ўзбек тили бизнинг ҳам тилимиз бўлди».

Бир неча ой мобайнида Покистонда турли тоифа, касбкорга мансуб кишилар билан суҳбатлашдим, Шундай суҳбатлардан бири Панжоб вилоятининг собиқ губернатори билан бўлиб ўтди. У киши менинг Ўзбекистондан, Тошкентдан эканимни эшитиб, самимий суҳбатга киришдилар ва ўзларининг авлод-аждодлари Бухоро томонлардан эканини айтиб бердилар. «Бизда «ўзбекий» деган бир таом бор, эшитганмисиз?» — деб қолдилар. Фақат менгина эмас, суҳбатдош покистонликлар ҳам бундан бехабар экан. «Бу таом гўшт ва қатиқдан тайёрланади, жуда мазали бўлади, мавриди келса, бир татиб кўрарсиз», — деди собиқ губернатор жаноблари.

Хўш, Покистонда ўзбек тилини кимлар ўрганаяпти, уларнинг ёши, касби-кори қанақа, деган саволлар туғилиши табиий. Аввало шуни айтиб ўтиш керакки, ўзбек тили мавжуд (кирилл) алифбо асосида ўрганилмоқда. Шогирдларимиз ичида 21 ёшли университет талабаси ҳам, врач ҳам, мактаб директори ҳам, 65 ёшли таниқли бизнесмен ҳам бор. Уларнинг айримлари Ўзбекистон билан муайян соҳада ҳамкорлик қилишмоқда, баъзиларининг шундай нияти бор. Улар ичида бир неча тилни билувчилар талайгина. Шогирдларнинг аксарияти панжоб ва урду тилида гаплашади, бундан ташқари инглиз ва бошқа тилларни ҳам билади.

Яқинда Покистон — Ўзбекистон маркази бир тадбир ўтказди. Марказ қошидаги ўзбек ва рус тили курсларини дастлабки битирувчиларига гувоҳнома топшириш маросими бўлиб ўтди. Йиғин Лаҳўр шаҳрининг ҳашаматли «Аварий» меҳмонхонаси залида ўтказилди. Панжоб вилоятининг губернатори Муҳаммад Иқбол жаноблари меҳмон сифатида қатнашди. Йиғин ўтказилган зал Ўзбекистон ва Покистон давлат байроқлари, гуллар, шиорлар билан безатилган. Залга ўрнатилган карнайлардан ўзбек хонандалари Муҳриддин Холиқов, Кумуш Раззоқова, Мунира Муҳамедованинг дилрабо қўшиқлари таралиб турди. Ушбу тантанага Покистон — Ўзбекистон маркази фаоллари, курс тингловчилари, Покистоннинг таниқли сиёсий ва жамоат арбоблари, қалам аҳли, Покистон телевидениеси, радиоси ва матбуоти вакиллари ташриф буюришди.

Марказ президенти М. А. Бҳаттий жаноблари Марказнинг бир ярим йиллик фаолияти, режалари ҳақида қисқача гапирди. Панжоб вилояти волийси Муҳаммад Иқбол жаноблари ўз нутқида ўзбек ва рус тиллари курсларини ташкил этгани ҳақида сўзлаб, дастлабки битирувчиларни қизғин табриклади. Волий жаноблари Панжоб университетида ҳам ўзбек тили гуруҳларини очиш ҳақидаги Марказ таклифини қўллаб-қувватлади ва тез орада бу ишни амалга оширишга ваъда берди. Бу тадбир Ўзбекистон ва ўзбек тили байрамига айланиб кетди. Анжуман ҳақида Покистон телевидениеси, радиоси ва газеталарида репортажлар, суҳбатлар берилди, мақолалар эълон қилинди. Жумладан, инглиз тилида чиқадиган йирик газета «Нэйшэн» бундай деб ёзди: «Губернатор Муҳаммад Иқбол жаноблари Покистон билан Ўрта Осиё давлатлари ўртасидаги дўстона алоқаларни мустаҳкамлаш учун ўзбек ва Ўрта Осиёнинг бошқа тилларини ўрганиш зарурлигини уқтириб ўтди». Бошқа бир йирик газета «Доон» эса бу муносабат билан шундай ёзади: «Панжоб губернатори Муҳаммад Иқбол жаноблари Покистон — Ўзбекистон марказининг ўзбек тили курсларини ташкил этилганига юқори баҳо бериб, халқлар ўртасида алоқаларни ривожлантиришда тил билиш энг муҳим воситадир, деб таъкидлаб ўтди».

Мазкур тадбир республикамизни, тилимизни Покистонда янада кенгроқ тарғиб қилишда муҳим аҳамиятга эга. Тилимизни ўрганган покистонлик дўстларимиз халқларимиз ўртасидаги алоқаларни кенгайтириш ва мустаҳкамлашда ўз ҳиссасини қўшади, деб умид қиламиз.

Ансориддин ИБРОҲИМОВ
Покистон

ЯССАВИЙ ЙИЛИ ЎТДИ, ЯССАВИЙ ЎТМАС

ТАҚСИРЛАРИМ, ЎЛИКЛАРНИ талашу тирикларни ўликларга айлантириш ҳисобига яшайдиган мафкура ва унинг санъати ўлди. Зўравонлик мафкурасига хизмат қилган, қашшоқларни мўлтониларча улуғлаган ва инсонларни синфларга ажратиб ташлаб, улар ўртасида турли битмас-туганмас адоват, кин ва ғаразни авж олдирган сохта туғилган мафкура тарих майдонидан тушиб қолди.

Табиатда барча сохта нарсалар, сохта идеалларнинг умри муваққат эканлиги инсоният учун оғир синовларда яна бир қарра исботланди.

Сохта санъат ҳаёт маърифатгоҳидан қувиб чиқаришга уринган — руҳий санъат эса бугун тирик.

Яқин ўтмишимизда у ўлимга ҳукм этилган, лекин ўлмаган эди.

Яқин ўтмишда у қувғинга учраган, лекин қуримаган, битмаган эди.

Руҳий санъат қувғинлар ва тўхтовсиз таъқибларда йўқолиб кетар, халқ ёдидан ўчар, деб умид қилган эдилар.

Бироқ у ўлмади.
Халқ ёдидан ўчмади.
Руҳий санъат тирик.

У ғариб инсоният ҳаётига илоҳий файз ва шукуҳ бахш этди.

Руҳий санъат одамзодга халоскор каби дунёга келди.

Бу қанчалар содда ва чайналган гап бўлиб туюлмасин, лекин одми ҳақиқат шуки, одамзод гуноҳга ботган.

Ҳақ-ноҳақ тўкилган қонлар одамзод тарихи ва одамзод ҳаёти узра надомат ва армонлар соябони мисоли туради.

Неча минг йиллик бу қонли соябондан қутулишнинг йўли борми, чораси борми? — деб не-не алломалар, адиблар куйиб ўтдилар.

Руҳий санъат Аллоҳ маърифатини эгаллашгина ва шу воситада маънавий камолга етишишгина инсониятни қонли соябон даҳшатидан халос этади, деб чиқди.

Ҳолбуки, одамзоднинг гуноҳкорлик туйғуси ва гуноҳкорлик юкидан қутулиши қийин. Гуноҳкорлик одам боласига қон билан кирган эди. Шайтон васвасасига учиш, иблисга қулоқ тутиш биринчи одам болаларига ҳамғоятда ширин ва лаззатли туюлган эди. Барча тақиқланган нарсалар ширин ва жозибали бўлади, деган нақл ана ўшандан қолди. Танланиш ва қурбонликлар жараёнларида ҳасад туғилди. Ҳасад иблис қиёфасига кирди. У одам болаларини қон тўкишга ўргатти. Қонга қон, гуноҳга гуноҳ уланди ва бу занжир ўн минг йиллардан бери узилмай келади. Одамзод унга занжирбанд бўлди.

Руҳий санъат бу қабоҳатлардан фақат тавба ва узр билан покланиш мумкин, деб чиқди.

Лекин одам жуда мағрур хилқат.
Биз нега узр сўрар эканмиз, деймиз.
Ахир, қонлар тўкканлар бошқалар-ку!

Қон тўкканлар, албатта, Яратган ва инсоният қошида узр сўрасинлар. Лекин биз ҳам улар учун Яратганнинг ғуфронга тўлиқ пок суйидан умид қилиб, узрхоҳликда бўлайлик.

Бунга ғуруримиз йўл қўймаса, ғуруримизни енгайлик.

Биз бунга қодир эмасмиз, деб нола чекамиз. Ширин ва лаззатли шикоятлар қиламиз.

Бироқ одамзоднинг энг сара вакиллари яратган руҳий санъат бунга қодир — у инсониятнинг гуноҳлари учун узр сўрашга қодир.

Руҳий санъат учун узр йўли — бирламчи покланиш йўли.

Руҳий санъатнинг маърифати шундай. Руҳий санъатнинг энг буюк намояндаларидан бўлмиш Аҳмад Яссавийнинг йўли, маърифати шундай.

Яссавий Худо ва Ҳақ жамолига интилиб, улуғвор ва денгизлардай қуримас, доим сердолға маърифат эгаси бўлди.

Иброҳим ҒАФУР

ТАН ОЛИМИМИ? ЖОН ОЛИМИ!

Ҳомер ва Фирдавсийнинг улуғ бадиий тарихномаларини ўқиганлар биладилар: инсониятнинг қилинмаган гуноҳлари қилинган гуноҳлардан оз эмас. Эҳтимол, қилинмаган гуноҳларнинг юки қилинган гуноҳлар юкидан оғирроқдир.

Шунинг учун Яссавий эҳтимол тутилган, лекин ҳали амалга ошмаган гуноҳдан халос бўлиш йўлини тутади:

Улуғ-кичик ёронлардан узр қилғил,
Сен билмасда сендин хато кечти бўлғай.

Яссавийча тавбадаги одам гуноҳга чек қўйган, гуноҳ йўлини тўсган одамдир.

Узр — қуруқ сўзнинг пўчоғи эмас. У одамнинг Яратган олдидаги фаоллиги. У кечириш деган ҳодисага олиб боради. Кечиришдан олам эгасининг мағфирати ҳосил бўлади. Бошқа ҳеч нарса эмас, фақат узр одам болаларини азалдан зиёли қилди. Узрга қодир бўлган зот ҳар қандай зиёга қобилдир. Шундай қилиб, узр ва афв Ҳақ ва халқдан ғофил бўлмасликнинг биринчи шартидир.

У амални олим билан, олимни омил билан бирлаштиради. Шу бирлашган жонли нуқтада Яссавий одами дунёга келади.

Яссавийнинг тарки дунёчилиги, бу — асли тарки дунёчилик эмас. Бу ташқи оламдан ички оламга кўчиш, оламнинг шаҳоват севгиси ҳоким пўчоғидан оламнинг асл мағзига ўтишдир.

Яссавийнинг тарки дунёчилиги, бу — сохта, ёлғончи, алдамчи, одамни разолат ва сафолатга бошловчи дунёдан кечиш демакдир. Яссавийнинг тарки дунёчилиги, бу — ўта тушкунлик ва ўта фаолиятсизлик эмас. Яссавийнинг тарки дунёси, бу — энг юксак маънодаги иш ва амалдир. Яссавий тарки дунё деганда, аввало, инсоннинг ўзини танимаги ва англамагини назарда тутади. Ўзни англашда эса, илм, амал, омилликни биринчи ўринга қўяди.

Бу уч нарса эса фақат чин ошиқликдан ҳосил бўлади.

Яссавий ҳикматлари фикрий изланиш кашфиётларига тўлиб ётади.

Фикрий изланишларда ориф юзага чиқади.

Бу фикрлар соддаликда мафтункор ва мафтункорликда ғояти соддадир. У ошиқ ҳақида жуда содда қилиб шундай дейди: «Ўз-ўзига ўзи ёниб куёр эрмиш»... Шуни билган, шунга амал қилган киши орифдир. Яссавий ошиқликда орифлик устивор бўлишини истайди.

Шу ўзи ёниб, ўзи тугайдиган ишда туганмас бир ирода бор. Ошиқ шу иродаси билан одам ва одам шу иродаси билан ошиқ.

Ошиқ Яссавий талқинида тун-кун ўзини билиш учун риёзат чекадиган одам. Билиш эса — орифликдир. Яссавий ошиққа доим ориф сифатини жуфт қилади. Одам ориф бўлгандагина Ҳақни танийди. Ҳақни билмоқнинг ўзга йўли йўқ. Буни ҳам ҳазрат Яссавий жуда содда қилиб айтади:

Ўзини билди эрса, Ҳақни билди...

Кейинги асрларнинг молу дунёга ҳирс ва ҳавас қўйган кишиларига Яссавийнинг дунёдан воз кечиши ва, айниқса, дунёни ҳаром деб эълон этиши жуда ғалати ва ҳатто эриш эшитилиши мумкин. Улар ахир моддий дунёни ҳам, маънавий, руҳий дунёни ҳам Худонинг Ўзи яратган-ку, нега биридан воз кечиб иккинчисигина тўғри деб билишимиз керак? Бу Худонинг раҳматгоҳига шак келтириш бўлмайдими, дейдилар. Аслида олганда бу тўғри.

Лекин Яссавий айтадики, мол-дунёга ҳирс қўйиш — дарду ҳолат пайдо қилишга — муҳаббатга тўсиқ бўлади. Одам нафсга қул бўлганда Яратганни унутади. Шунинг учун Яссавий Яратганни унутганларни тан олими деб таърифлайди. Тан олими — мол-дунёдан хабардор, нарсаларнинг илмини билади. У моддий борлиқ ўз-ўзича бор деб ҳисоблайди. Тан олими руҳий дунёга ишонмайди. Яссавий булар ҳақида айтади:

Тан олими золимларга ўхшар эмиш...

Тан олими ҳеч қачон гавҳар топмайди. Чунки ҳеч қачон у ғаввос бўлолмайди. Жон олими эса, аксинча, инсониятга муҳаббат денгизидан гавҳарлар келтиради. Яссавий ана шундай тан олимлари сиғинадиган дунёни ҳаром, деб эълон қилади. Ҳатто бундан ҳам оширброқ дейди: «Дунё нажас!» У дунёни бозор деб тан оладию, шу билан бирга, бу бозорда савдони ҳаром деб эълон этади.

ҲАР ҚАНДАЙ МАЪРИФАТ АСОСИДА билиш ва эътиқод ётади. Яссавий ҳазратлари билиш ва маърифат рамзидирлар. У инсоният гуноҳлари учун асрлар оша Яратганга тавалло қилиб туради. Шояд, унинг нолалари барча халқлар қалбларига етиб боргай.

ҲАБИБИЙ

РЎМОНДАН — ҲИКОЯГАЧА

ЎзФА Адабиёт институтининг етакчи олимлари томонидан яратилган уч жилдлик «Адабий турлар ва жанрлар (тарихи ва назариясига оид)» («Фан» нашриёти, 1991) тадқиқотининг биринчи жилди муаллифлар жамоасининг кўп йиллик илмий-ижодий изланишлари, кузатишлари, муайян назарий умумлашма-хулосалари асосида юзага келган.

Биринчи боб «Эпос — адабий тур сифатида» (ЎзФА мухбир аъзоси Б. Назаров ва филология фанлари доктори Э. Каримов қаламига мансуб)

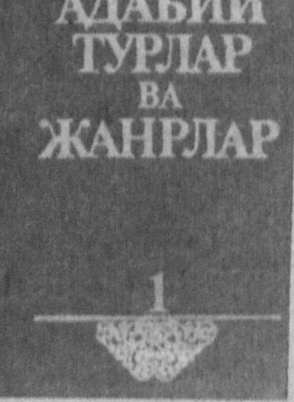

деб номланган. Унда эпик жанрлар системаси таърифланади. Мазкур ишнинг илмий йўналиши ва назарий концепцияси белгилаб берилади. Эпик тур жанрлари (ҳикоя, повест, поэма, роман) ва уларнинг хилма-хил жанр кўринишлари хусусида адабиётшуносликдаги мавжуд илмий қарашларга, таснифларга муносабат билдирилади. Айниқса, эпик турнинг «кичик» жанрлари — ҳикоя, новелла, бадеа-эссе ҳамда «ўрта» шакли — повест, қисса, «йирик» шакли — роман, эпопея сингари хилма-хил жанрлари тарихий-назарий жиҳатдан ёритилади.

Боб назарий умумлашмалари, миллий адабиётлар материалини қиёсий-типологик йўсинда ўрганиши, турли даврларда яратилган адабиётимиз намуналарини мумкин қадар атрофлича қамраб олишга интилиши билан диққатни тортади. Умуман, XX аср ўзбек эпоси ва жанрларининг салкам юз йиллик тараққиёти жараёнидаги сифат ва шакл ўзгаришлари жаҳон адабиёти доирасида кузатилади.

Тадқиқотнинг «Ўзбек совет ҳикоячилигининг жанр хусусиятлари» (муаллифлари — Б. Назаров ва филология фанлари доктори Н. Раҳимжонов) бобида ҳам миллий адабиётимиз намуналари жаҳон новеллачилигининг (Мопассан, Стендал, Андре Моруа, Чехов, Шукшин ва ҳоказо) етук намуналари билан қиёсий таҳлил этилган. Ўзбек реалистик ҳикоячилигининг юзага келиши, шаклланиши ва тарихий тараққиётига таъсир кўрсатган омилларни очиш тадқиқотчиларнинг диққат марказида бўлган. Хусусан, ўзбек классик ҳамда Шарқ адабиёти, халқ оғзаки ижодиётидаги ҳикоят, латифа, афсона ва ривоятлар жаҳон ҳикоячилик мактабларининг ҳаётбахш таъсири, етакчи анъаналари, аниқ илмий-назарий масалалар доирасида қамраб олинган.

Тадқиқотнинг «Ўзбек совет адабиётида повест жанри» (Э. Каримов) бобида ўзбек адабиётида европача типдаги повест жанрининг тарихий тадрижига назар ташланган. Муаллиф ўзбек повестларини таҳлил этаркан, шўро даври адабиётшунослигидаги турли хил таснифларни ҳам келтиради, уларга ўзининг холис ва янгича нуқтаи назарини билдиради.

Ушбу бобнинг эътиборга молик томонларидан яна бири шундаки, унда эпик жанрлар яхлит бадиий система сифатида ўрганилган. Хусусан, ўзбек адабиётида эпик жанрлар системасининг юзага келиши, шаклланиши ва такомиллашиши жараёнлари, мазкур ҳодисанинг муҳим хусусиятлари таърифлаб берилган. Муаллиф тадқиқотда асримиз бошидаги маърифатпарварлик адабиётида қисса жанрининг туғилиши ва камол топиши жараёнини аниқ мисоллар асосида атрофлича ўрганади. Ушбу бобда адабиётшуносликда нисбатан кам ўрганилган Фитратнинг «Қиёмат», «Мунозара», «Ҳинд сайёҳи баёноти», «Бедил», Чўлпоннинг «Доктор Муҳаммадиёр», Мирмуҳсин Шермуҳамедовнинг «Бефарзанд Очилдибой», Абдулла Қодирийнинг «Жувонбоз», «Обид Кетмон» ва бошқа асарлари таҳлилга тортилган. Бу асарлар бугунги куннинг янгича нуқтаи назарлари асосида биринчи марта муайян илмий-назарий муаммолар атрофида ўрганилган. Шунингдек, Ҳамза, Садриддин Айний, Маҳмудхўжа Беҳбудий ва бошқа адибларнинг 10—30-йилларда яратган повестлари ҳам қамраб олинган. Улар ўз даврининг ижтимоий-сиёсий, маданий ҳаётидаги мураккаб воқеалар ила омухталикда тадқиқ этилган.

«Ўзбек совет поэмасининг тараққиёт жараёни» (муаллифи Н. Раҳимжонов) боби асримиз бошидан бугунги кунгача яратилган поэмаларни имкон қадар тўлиқ ва атрофлича қамраб олган. Поэзия материалига соф санъат асари сифатида қаралиб, уни ижодкорларнинг эстетик принциплари билан, дунёқарашнинг зиддиятли жиҳатлари, ижтимоий-сиёсий ҳаётда кечган бўҳронли жараёнлари билан узвий боғлиқ ҳолда ўрганилган, шу асосда илмий-назарий умумлашма хулосалар айтилган. Эътиборли жойи шундаки, салкам юз йил оралиғида яратилган поэмаларнинг шеъриятимиз тарихини яратишдаги ўзига хос ўрни ва бадиий тафаккур тараққиётидаги аҳамиятини кўрсатиш муаллифнинг доимий диққат марказида туради.

Бобда поэма жанри шакллари, лирик персонажларнинг бадиий вазифаси, жанр табиатлари ички синкретизм масалалари изчил текширилган. Ўзбек поэмачилигининг турли даврлари учун хос муштарак типологик хусусиятлар, бадиий тафаккур табиатидаги ўзгаришлар унинг шакл ва кўринишларини аниқлаш асосида таҳлил этилган.

«Ўзбек романчилигининг ривожланиш босқичлари ва жанр хусусиятлари» боби таниқли мунаққид, адабиётшунос Матёқуб Қўшжонов томонидан ёзилган. Ўзбек романи тадрижи таҳлили илмий-назарий жиҳатдан анча юксак савияда. Таҳлил этилган материал ҳам бой, яхши танланган. Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз», Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар», «Меҳробдан чаён» асарларидан Одил Ёқубовнинг «Оққушлар, оппоқ қушлар» романигача, салкам саксон йил оралиғида ёзилган романлар таҳлилга жалб этилган.

Бу тадқиқотнинг ижобий томонларидан бири шуки, унда муаллифга хос «чуқур билим ва фикр қамрови кенглиги яққол кўзга ташланади. Боб бошқа қисмлар орасида ўзининг илмий концепцияси ва йўналиши билан ажралиб туради. Гап шундаки, муаллиф ўзбек романларини таҳлил этаркан, бу асарларга ўзбек танқидчилиги берган баҳоларни (20—30-йиллардан ҳозирги кунгача) изчиллик билан кўриб чиқади, шу асосда ўзбек романи жанрининг етакчи хусусиятларни очишга муваффақ бўлади.

Адабиётшунос Абдулла Қодирий асос солган «ўзбек романчилик мактаби» (Е. Бертелс) тараққиёт босқичларини батафсил ва холис таҳлил этиш, жанрнинг миллий ўзига хослигини аниқ таҳлил асосида очиш йўлидан борган. Яратилган ҳар бир асарга давр ва дунёқарашнинг кўрсатган таъсири масаласига эътибор берилган. Муаллиф адабиётимизнинг мумтоз намунаси — «Ўтган кунлар»га шўро мафкурачи маддоҳ мунаққидларининг ғайриилмий, нохолис, тарафкаш қарашларини янги давр нуқтаи назаридан қайта кўриб чиқади ва холис баҳолайди.

Маълумки, бугунги кунда ўзбек адабиёти ўнлаб романларга эга. Уларнинг бадиий савияси ҳам ҳар хил. Адабиётшунос ўзбек романининг тарихий йўлини тадқиқ этар экан, кўпроқ сўз санъати тарихида воқелик руҳини қандайдир даражада ифодалаган, бироқ кўпгина бадиий, мантиқий нуқсонлардан холи бўлмаган романларни ҳам кўздан кечириб, уларга адолатли баҳо беришни лозим деб топади. Шу ўринда бир мулоҳазали айтиб ўтишни истардим. Шубҳасиз, мазмунан дор ёзилган мазкур бобда эпос жанри асосан тарихий планда ўрганилган. Унда романнинг жанр хусусиятлари, [illegible] лар, дунё адабиётида жанрнинг ўрни ва тақдири хусусидаги назарий қарашлар ҳам кенгроқ ифода топганда, тадқиқот қиммати янада ошган бўлар эди.

«Адабий турлар ва жанрлар» тадқиқотининг ўзи ҳам айрим нуқсонлардан холи эмас. Масалан, «Ўзбек совет адабиётида повест жанри» бобида Фитратнинг «Шайтоннинг тангрига исёни» асари романтик поэма дейилса, «Ўзбек совет поэмасининг тараққиёт жараёни» бобида драматик поэма деб белгиланади; русча-байналмилал атамаларни истифода этишда баъзан меъёрдан чиқиш ҳолларини кўрамиз...

Ҳозирги даврда ўзбек адабиётшунослиги янги йўл бошида турибди. У узоқ йиллар давом этган синфийлик, партиявийлик, «социалистик реализм» талаблари исканжасидан аста-секин халос бўлиб, адабий жараённи, бадиий асарни бадиийлик ва тарихийликнинг чинакам мезонлари билан баҳолашга кучли эҳтиёж сезмоқда. Янги давр руҳи ва имкониятлари туфайли юзага келган «Адабий турлар ва жанрлар» китоби шу қутлуғ йўлдаги хайрли ишлардан бири десак, эҳтимол, муболаға бўлмас.

Ғайрат НЕК МУРОД,
филология фанлари номзоди

ЎЗЛИК ОЛАМИ

ТАҲЛИЛЛАР

Адабиёт яратилмайди, тил ва урф-одатлар халқ ихтиёри ва хабарисиз қандай яралса, адабиёт ҳам шундай яралади. Бу адабиёт ўз-ўзидан пайдо бўлар экан-да, дегани эмас. Адабиёт ҳеч қачон ўз-ўзича ўсмайди ҳам. У ўзига бизнинг ҳаёт ва қон ато этишимизни кутади, бироқ бадиий оламнинг бу эҳтиёжини ҳаёт икир-чикирларини бўрттириш, ҳайқириқ-чақириқларга зўр бериш, сўзларни қуруқ безаш билан қондириб бўлмайди. Чунки адабиёт ёлғоннинг «қудратини», мутеликни, ҳеч бир «маҳаллийлик»ни тан олмайди. Адабиёт бу доимо уйғоқ инсон ва унинг «мен»и, менлигидир.

Онгли тушуниш, англаш «мен» билан бирга дунёга келади. Дейлик, соат механизми «мен» бўлса, ҳаракатланаётган мили онг бўлиб, иккиси ҳам муштарак тушунча: онгсиз «мен», «мен»сиз онг бўлмайди. «Мен» қалбни жунбушга келтиради. Итоаткорликка қарши мислсиз раддия туғдиради. «Мен» ўз навбатида итоаткор «соялар»ни шахс қилиб тарбиялайди. Ўзликни англаш ана шу «мен» шиддатидан туғилади.

«Шахс»сиз шахс яратиш — эгоизмга эга киши портретини бўрттириш, яъни қулликнинг қиёфасини андозалаб тасвирлаш деганидир. Қайсики жамиятда тенгсизлик ҳаддан ташқари катта экан, унда итоаткорлик кўлами кенг бўлади. Бунда зўравонлик ҳукмрон жойда яратувчанлик руҳи синдирилади.

Ақл инсонни барча мавжудотдан фарқловчи замин бўлса, тафаккур ва идрок эса инсониятни барча нарсалардан устун қилувчи осмондир. Бу осмонга фақат чархланган ақл ва идрок маҳсули орқалигина эришиш мумкин. Ақл орқали тушунилади, фикр қилинади. Худди шу фикрлаш ва ҳис этиш инсондаги ўзликни туғдиради. Қачонки, ҳис қилиш, фикрлаш сўнса, кишида «Мен»сизлик вужудга келади. «Мен»сизлик мажбурий тириклик мавжудлигидир. У манқуртликка яқин ҳолат.

Келинг, мавзуни яққолроқ тушунишимиз учун бир-иккита асардан ўзимизга зарур нарсани излаб кўрайлик. Биринчи асар инсоннинг беному нишон ғойиб бўлишига бағишланган. Ўз юртида кичкина одам ҳисобланган ва ўзлигини тополмаган йигит портга бориб қолади, беихтиёр кемага чиқиб, Америкага жўнаб кетади ва у ерда номсиз бир мавжудотга айланади, яъни бедарак кетади. Қизиғи шундаки, йигит бошқа одамлар каби тақдир эшкагини эшиб, яшамоқда, ҳаёт сўқмоқларида бесару пой кезиб юрмоқда, лекин ёзувчи уни бедарак кетган деб ҳисоблайди. Чунки жамият унинг исмини — одамийлик хусусиятини ўчириб ташлаб, ўрнига фақат биологик хусусиятлар билан яшайдиган махлуқ яратади; ёш йигит жамиятдан ўзи истаган ҳеч нарсани тополмайди. Ҳеч нарса унинг ихтиёри билан содир бўлмайди, ҳатто портга ҳам ўзи чиқмайди. У ҳеч нарсани ўзгартиришга қодир эмас: аввалига у ўз ҳаётини ўзи қурмоқчи бўлади, бироқ ҳаёт ҳам унинг қўлида эмас, у ҳаётда барча буюмлар қатори бир буюм, холос. У инсоний дунё яратолмагач, ноинсоний дунё кўчасига кириб кетади, яъни исмсиз, номсиз, тақдир қули, муте ва онгсиз яшаётган миллионлаб одамлар сафига бориб қўшилади — одам ўз орзусидан, мақсадидан, эрки ва ихтиёридан ажрагач, унинг одамийлик хусусияти қолмайди — бедарак кетади. Бедараклик — «мен»сизликдир, ўз-ўзига ётлашишдир. Франтс Кафканинг барча асарлари каби бу романи («Америка»)да ҳам «Мен»сизлик оқибатлари ҳукм суради. «Мен»сизлик ўз тақдири, ҳаёти ҳақида фикр қилмаслик, атроф-муҳит ҳақида фикр қилмасликдир. Асарда қаҳрамоннинг биронтаси ҳам фикр қилмайди, аксинча бўйсунади, итоат этади. Фикрсизлик, онгсизлик Кафка асари қаҳрамонларининг қиёфасидир. Ўзининг итоати ва қуллигидан қаҳрамон эмас, ёзувчи изтироб чекади, асардаги сочилиб кетган ана шу инсон ҳақидаги, инсоннинг қуллиги, яъни «Мен»сизлиги ҳақидаги изтироб — ёзувчининг «мен»и, яъни исёнидир. Ёзувчининг исёни шунда кўринадики, у ўзи яшаётган тузум ҳақида ҳукм чиқаради, ўзи жамиятнинг бошқалар кўра олмаган томонини кўради, инсон ҳақида якка ўзи шу хулосани айтади, инсонга, атроф-муҳитга, ҳаётга ўз муносабатини билдиради. Бу романдаги фақат услуб эмас, ҳукм ҳам, айтилган гап ҳам фақат шу ёзувчига хос, уни бошқа биронта ижодкор такрорлаши мумкин эмас. Мана шу ўзига хос ҳукм, мана шу такрорланмаслик асардаги «мен»дир. «Мен» ижодда фақат шахс сифатида эмас, ижодий камолот сифатида ҳам аҳамиятлидир. «Мен» маҳорат саҳнаси, ўзлигини ифода этиш шуҳрати ҳамдир.

Бошқа бир ёзувчининг («Тангри битиклари». Х. Л. Борхес) ҳикоясида бошқача «Мен»га дуч келамизки, бу «Мен» юқорида биз таҳлил қилган «Мен»га ўхшамайди. Бу ёзувчининг асарига сизу биз амал қиладиган ва тегиб тишдан қўрқадиган чегарани ёхуд инсоният шу вақтгача амал қилиб келган ахлоқий-мантиқий қолипларни кийгизиб бўлмайди — унинг ҳикояси ҳамма нарсаларни остин-устин қилиб, тўсатдан бошланган сел каби биз тушунадиган барча тушунчаларни ағдариб ўтади ва бизнинг тасаввуримизга сиғмайдиган тушунчаларни, хулосаларни айтадики, тўғриси, уни ўқиётиб, биз бу тушунчаларни қабул қилиш эмас, ҳатто унинг кўламига кўз ташлашга чўчиймиз. Бу асар инсон ҳис-туйғулари ҳақидаки, бениҳоя исён, бешафқат ифодалар бизни гангитиб қўйиши ҳеч гап эмас. У ҳеч бир чегарага, кўламга, ўлчамга сиғмайди, бироқ бу ташбеҳлар сизнинг тафаккурингиздаги «жонсиз» тушунчаларни парчалаб ташлайдики, ҳикояни ўқиш жараёнида сиз ўзингизни зулматдан ёруғликка чиққандай ҳис этасиз. Сиз ҳикоядаги ҳар қандай тасвир, ҳар қандай фикр, ҳар қандай ҳукм билан келиша олмаслигингиз, ёзувчини хоҳлаганча айблашингиз мумкин, бироқ ёзувчи сиздаги ҳеч бир нарса билан ҳисоблашмайди, ўз билганича дунё яратадики, бу дунё ёзувчи «Мен»инининг қудрати ниҳоятда катталигини кўрсатади. Бу дунё инсон туйғусига «Мен» қудрати билан озодлик берилган дунёдир. Бу асарда ҳам «Мен» шу даражада қатъийки, у сиз билан ҳисоблашмайди, дунёни, ҳаётни қандай тасаввур қилса ўшандай олам яратади. Бу «Мен»нинг хулосаларини ҳеч ким ўқимаса ҳам у орқага чекинмайди — сизу бизнинг тасаввуримиз биноларини ҳар томондан бузишда давом этади — мана шу чекинмаслик, тинимсиз фикр қилишга ундовчи, ҳар бир сўзда, рамзда мулоҳаза талаб қилувчи қатъият ва шулар эвазига қурилган асардаги концепция «Мен»дир. Фақат шахс бўлиб шаклланган интеллектуалгина асардаги «ўзлик» оламини ярата олади. Биз кунда гувоҳ бўлиб юрган бедарак кетганлар ҳақидаги асар метафораси ҳақиқатга қадар шахс тафаккурида қайта-қайта ишланади. Метафора янги ранг бўлиб туюлмоғи учун ҳам тафаккур меваси бўлмоғи шарт. Шахс тафаккури йўқ жойда асар фақат чўпчакдан — ёхуд бизнинг насримиздек воқеапарастликдан иборат бўлиб қолади. Шахс тафаккури ҳар қандай мақол ҳам ўз «Мен»ини кўрсатаверади, ҳатто шахссиз маҳорат қурилган дарахтга ўхшайди. Хуллас, «Мен» шахс тафаккурисиз ҳосил бўлмайди. Шахс — қулликнинг қулаши, комилликнинг бўсағасидир. Шу сабабли ҳам шахссиз ижтимоий фикр ва адабиёт бўлиши мумкин эмас. Шахс адабиётни бир хилликдан асраб қолувчи ХАЛОСКОР ҳамдир.

Кўп йиллик сокинликдан сўнг ўзбек насрида ҳам шундай ХАЛОСКОРНИ кутиш ҳолати кузатилмоқда.

Ғаффор ЭШОНҚУЛОВ

ЎЗИ БИР, СЎЗИ БИР

Икки оғиз дил сўзи

Алишер Навоий эллик ёшини қарилик деб ҳисоблайди. Унинг бир ғазалида шундай байтлар бор:

Эй кўнгул, тут гўшае
эмди ибодат қилғали,
Қолмоқ истар бўлсанг, эллик
йилги бўлган ҳурматим.
Чунки эллик манзил ўтти
умрдин, сокин бўлай,
Не учунким эмди йўқ
суръат қилурға қувватим.

Гарчи ҳозирги одамларнинг эллик ёши айни куч-қувватга тўлган палласи бўлса-да, барибир, бу — умрнинг моҳияти ҳақида жиддий мулоҳаза юритадиган, ярим асрлик тепаликдан туриб ортга бирров боқиб оладиган ёш.

Кечагина эди. Тошпўлат ака эндигина «Бухоро ҳақиқати» таҳририятидан Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси вилоят бўлимининг масъул котиби вазифасига ўтдию газета қадрдон бир масканга айланиб қолганиданми, музофотдаги ижодкор учун ягона оммабоп минбар вилоят рўзномаси эканиданми, таҳририятга тез-тез кириб турар, кела солиб машинка ёнига чўкканча янги ёзганларини оққа кўчиртириш пайидан бўлар эди.

Шунга ҳам йигирма йилга яқинлашибди. Тошпўлат ака ўшанда ўттизнинг нари-берисида эди. Бироқ Бухорода у киши ўзига хос обрў орттирган, кўпларга устоз бўлиб улгурган, балки шунинг учун улгурган, балки шунинг учундирки, кўпчилик у кишини «ака» дер эди.

Музофотда ижод қилаётган қаламкашга осон тутманг. У ерда ҳаёт тарзи ҳам пойтахтдагидан фарқ қилади, ижодкорнинг минбари ҳам жуда тор.

Айни пайтда вилоятларда аҳолининг аҳли адабга ҳам, бадиий сўзга ҳам меҳри айрича. Қаламкашлар билан учрашувлар байрамга айланиб кетади. Ана шундай давраларни ташкил этиш, адибу шоирларни эл билан юзма-юз учраштириш, вилоятда ҳам қизғин ижодий муҳитни яратиш, энди-энди қўлга қалам ушлай бошлаган истеъдодларни топиб, асраб-авайлаб, ижоднинг катта йўлига етаклаш — ҳамма-ҳаммаси вилоят ижодий ташкилотининг масъул котиблари зиммасида...

Тошпўлат Аҳмад шеърлари билан тўпламлари, матбуот,

радио ва телевидение орқали танишсиз. Бу шоир сўзлари билан айтиладиган кўп қўшиқларни ҳузур қилиб эшитгансиз. Тошпўлат Аҳмад шеърларида жиндак журнализм, публицистикасида бироз шоирлик бор. Чунки Тошпўлат ака яхши журналист ҳам. У киши Самарқанд дорилфунунидан тўппа-тўғри «Бухоро ҳақиқати» рўзномасига ишга йўл олган. Публицистнинг уруш, унинг фожиалари, жангу жадал қаҳрамонлари ҳақидаги очерклар китобини ўқиган эдик.

Тўғри, давр ўтгани сари урушга муносабатимиз ҳам ўзгара боряпти. Масалан, бугун халқимизнинг иккинчи жаҳон урушида мустамлака бир юртнинг вакили ўлароқ қатнашганини очиқ айтяпмиз. Бироқ, барибир, бу — уруш бўлганда ҳам, инсоният тарихидаги энг даҳшатли жаҳон уруши эди. Уни ҳеч қачон оқлаб бўлмайди. Бу урушда фашизмдек бутун башариятга қутқу солган ёвуз кучга, дунёда биргина миллатнинг манфаатларини устун кўрган сиёсатга қарши курашилди ва ҳақиқат енгиб чиқди.

Тошпўлат Аҳмаднинг уруш мавзуидаги очеркларидан ана шундай умум хулоса келиб чиқади.

Тошпўлат ака яқинда қадрдон газетаси — «Бухоро ҳақиқати»га бош муҳаррир бўлиб ишга ўтди. Тўғри, барча нашрлар каби, бу рўзнома ҳам оғир молиявий-нашрий қийинчиликларни бошидан кечиряпти. Бироқ янги муҳаррир тез фурсатда газетани ўқишли, қизиқарли бир маърифат тарғиботчисига айлантирди.

Бугун Тошпўлат Аҳмад шеърларининг мавзу ва йўналишлари ҳам давр руҳига ҳамоҳанг. Уларда миллий тарихимиз тилга киради. Бухоро табаррук отахондай кўз олдимизда намоён бўлади. Шоир эса унинг эртаси учун қайғуради.

Халқимиз орзу қилган истиқлол бўй кўрсатди. Не бахтки, шоирнинг юрагида ватани, эрк, озодлик каби улуғ орзуси, бу йўлда чеккан танҳо заҳматлари бор экан, у бугун истиқлол шоири бўлиб, қайта туғилди.

Яхши ниятли шоирнинг қалби ҳеч қачон қаримайди. Орзуларни туғ каби кўтарган шоирнинг қўли ҳеч қачон толмайди. Шоир бир шеърида дейдики:

Оқил эрсанг — аҳилдирсан,
Аҳил эрсанг — оқилдирсан.

Тошпўлат ака шу кунларда яна бир улуғ юртдошимиз — Абдурауф Фитрат ҳаётидан ҳикоя қилувчи йирик шеърий асар ёзиш орзусида юрибдилар. Сўз билан халқни фикрли қилиш йўлидаги барча ишларингизга Худо — ёр, пирлар — мададкор бўлсин, Тошпўлат ака!

Султонмурод ОЛИМ,
Ражаббой ОТА ТУРК

Тошпўлат АҲМАД

МЕНСИЗ ҲАМ...

Менсиз ҳам дунёда яшар одамлар.
Менсиз ҳам хуш кечгай дақиқа,
дамлар.
Ёмғирлар ёғилгай, гуллар очилгай,
Юлдуздай сочилгай менсиз
шабнамлар.
Оҳулар баҳорни кутгай менсиз ҳам.
Оққушга айлангай ўрик, бодомлар.
Одамзот яшамас фақат шод, мамнун
Менсиз ҳам куртаклаб тургай
ситамлар.
Саждалар этгайман, хок пойингизга,
Эй, менсиз ташланган тўғри қадамлар.
Аҳмадий, бу очун дардин кўп чекма.
Бор эди, бор бўлгай қувончлар, ғамлар.

БИЗНИ НЕЧУН САРСОН ЭТДИНГИЗ?

Бизни нечун сарсон этдингиз,
Кўнглимизни гирён этдингиз.
Бу иморат нақшу нигорли
Қўрғон эди, вайрон этдингиз.
Қурган эдим уни меҳрдан,
Ғиштларини талон этдингиз.
Шабнамларга юзин юварди,
Гиёҳларин нолон этдингиз.
Шаббодалар куйларди қўшиқ.
Тингламайин, тўфон этдингиз.
Ўстиргандим ишқ деган гулни,
Уни билмай сўзон этдингиз.
Аҳмадийнинг эмас, эй гўзал,
Ўз қалбингиз хазон этдингиз.

•

Нигоҳинг — хоиндур, иллат керак
сенга,
Зулмат керак сенга, кулфат керак
сенга.
Нигоҳим — иймондур, улфат керак
менга,
Ўзи бир, сўзи бир миллат керак менга...

•

Ўзимга ўхшаган бўлсанг, қўлим
узатай,
Кўнглимдан сув ичар бўлсанг,
кўнглим узатай.
Садоқат қасридир қалбим,
дўст эсанг, киргил!
Магар бир ўткинчи эрсанг,
йўлга кузатай...

ТУРКИСТОН

— Биздан мерос нима қолгай ҳаётда?
Сўзла, эй дил, сўзла, умри жовидон!
— Суйгин уни, бағрингга бос, авайла,
Буюк мерос, билсанг, она —
Туркистон!

Абдували ҚУТБИДДИН

ИШҚИНГДАМАН МАСРУР

Э. Ш. А. С. га

Эй дўст, қандай қилиб кўнглингни
олай,
Не этсам гулдурак сенга ялингай
Ва сенинг теграңгда юрар айлона —
Юрагим устида қўлим сайрона.
Эй дўст, ишқингдаман масрур.
Не этсам, тоғ очар шундоқ ўзини,
Мен кириб сен учун обчиқолсам қўр.
Чордона ўтирсам сен билан бирга,
Ҳис этсам сен билан муҳаббат, шуур,
Эй дўст, ишқингдаман масрур.
Гирди капалакман, сендан сўрорим:
Қўшилиб капалак мисоли айлан.
Эй дўст, қандай қилсам, кўнглингни
олсам,
Кўнглингга муносиб қайси бир
гулшан.
Эй дўст, ишқингдаман масрур.
Шундай бир шалола ҳаводан
тушсайди,
Лаб очсак сабодан гул-лола
тушсайди,
Оловни қавиган қиз-бола тушсайди,
Тиқилинч ғурбатда пок нола
тушсайди,
Сен билан бирма-бир шод улфат
тушсайдик,
Ишқимиз ўртада парвона тушсайди,
Эй дўст, ишқингдаман масрур.
Қани у, қани у, ўша гул чамбил
Қани у, қани у, ўша туйғулар.
Қани у, қани у, ўша сусамбил,
Туш билан тўшакка кирган қайғулар,
Эй дўст, ишқингдаман масрур.

•

Кунинг туғармиди Кунтуғмуш,
Ёғармиди ёмғир, нуқраю кумуш,
Оққушдайин оппоқ, хўрсинган оғуш
Аро сеҳрлайди
Сеҳргар товуш.
Элакдан сепгандай майда-майда он
Шитирлаб безовта бермоқда овоз.
Қирр-қирлаб турибди нотинч қирлар
ҳам,
Уфқдами...
Чалинади
Соз...
Этакларинг хандон уради сенинг,
Қизариб кетасан юлдузлар ичра.
Сен мендан уялма, мен энди бошқа
Бамисли Арча...
Самовий-самовий рўёлар айқаш
Тоғдан-тоққа кўчар нозу истиғно,
Қиқирлаб ётурман бамисли чашма,
Кўксимда Раъно.
Кунинг туғармиди, кирарми тилга
Ва мен сиғармидим фаслга кумуш.
Юрагимга етмоқда оҳанг,
Рангим ўзгармоқда...
Кунтуғмуш...

Уткир РАҲМАТ

ИСТАК

Шамшоддай кеккайиб боқманг
осмонга,
Қўлингиз юлдузга ҳеч ҳам
етмайди.
Сал қиё боқсангиз бизлар томонга,
Қаддингиз букилиб ахир кетмайди.
Офтобни тўсмоқчи бўласиз ҳатто,
Хайрият, йўл бермас бунга табиат.
Ғўддайсин қаддингиз толганича то,
Сабримиз қаноти қуввати беҳад.
Чопағон умрнинг фурсати-ку оз,
Не керак бунчалик кибру ҳаволар.
Садоқат, меҳрлар сўйлашсинлар роз,
Дилларни ўпсинлар сирли наволар!
Сўнг афсус, хўрсиниш демасин эсиз,
Озорлар етказиш не керак дилга.
Сиз шамшод бўлсангиз, майса эса биз,
Бир кун борамиз битта манзилга!

ТАСКИН

Мунтазир манзилим ҳали узоқдир,
Опичлаб чарчамас сўнгсиз сўқмоқлар.
Гоҳ шаффоф булоққа дуч қилар
тақдир,
Бошимда қарсиллар гоҳи чақмоқлар!

Гоҳ кунлар панадан ҳасад ўқраяр,
Туҳмат — ўқ мингашар қадди ёйларга.
Матонат жилмайиб мен бор деб қўяр,
Севинчим айланар тошқин сойларга!

Кўксимга сиғмайди ажиб бир нолон,
Ненидир зор излаб, куйдай эшилдим.
Тақдирда бор экан омадли имкон,
Дил истар оқимга бориб қўшилдим.

Қалбимда сўнган ўт қайтадан ёниб,
Тафтини сезаман меҳр — қуёшни.
Киприклар ҳўл бўлиб ичади қониб,
Севинчга йўғрилган қайноқ кўз ёшни.

Нафаси қайтгудек титрайди тўфон,
Тузата бошлайди ўзин кам-кўстлар.
Роҳату азоблар турар ёнма-ён,
Бир ёнда қўл тутган елкадош дўстлар!

Орзулар бўй чўзиб жилмайди ахир,
Оташин муҳаббат пешвоз чиқди зор.
Хайрият, қайтарди сени ҳам тақдир,
Она-Ўзбекистон — эй гўзал диёр!

САНКТ-ПЕТЕРБУРГ ТАЙЁРАГОҲИДА

Қор — оқ яктак ёпинган манзил,
Шовқинлардан йўқотмай ҳушин,
Оғир юкдан яна бир титраб,
Кутиб олди Осиё қушин!
Жомадонлар тарс ёрилгудай,
Букчайтириб келар эгасин.
Қора терга ботгунча улар
Тўхтаб-тўхтаб ростлар нафасин.
Бу не сирдир, бу не синоат,
Ташқарида қор, совуқ, аёз.
Кўкдан тушиб келгандек бунда
Одимларди тугунларда ёз!
Бу масканнинг атри тил ютиб,
Соч, либосда ҳайратда энди.
Жомадондан муаттар, анбар
Бўй таралар, билсангиз энди.
Келганларнинг кўзлари ёниб,
Қўмсаб кетар ҳар ўтган онни.
Юзларида офтоб тафти бор —
Ўпич олган Ўзбекистонни!

Шафоат Раҳматулло ТЕРМИЗИЙ

ҚАҚНУС

...га

Қоралар ичида оққуш қақнусим,
Галалар ичида тоққуш қақнусим,
Риёлар ичида ҳаққуш қақнусим,
Оққушим, тоққушим, ҳаққуш қақнусим.

Жисминг тилка-тилка ишқинг тиғида,
Тилинг сайроқда-ю қалбинг йиғида,
Жаҳон жонингда-ю жон бўғзингда,
Оққушим, тоққушим, ҳаққуш қақнусим.

Субҳи савтларингдан чекилсин зулмат,
Нақши пешравингдан сурилсин иллат,
Эй мусиқий давлат, илоҳий миллат,
Оққушим, тоққушим, ҳаққуш қақнусим.

То сенсиз оламда товуш бўлмасин,
Боғларда булбулу товус бўлмасин,
Тавбан васфингсиз то ишқ бўлмасин,
Оққушим, тоққушим, ҳаққуш қақнусим.

Хуршид ДЎСТМУҲАММАД

КЎЗ ҚОРАЧИҒИДАГИ УЙ

ҲИКОЯ

ҒИРА-ШИРА ҚОРОНҒИДА тошойна рўпарасига келсанг кўзингнинг оқи симоб томчисидай йилтираб диққатингни тортади, фақат унга узоқ термилиб қаролмайсан, эътиборинг зум ўтмай қорачиқларга кўчади. Нигоҳингни «тутиб» олган қорачиқлардан осонликча халос бўлолмайсан, термуласан, термуласан... шунда мошдан-да чоғроқ қорачиқларинг катталаша-катталаша тошойна сатҳини қоплай боради, тошойна сатҳидан ошиб деворни эгаллайди, яна-янаям катталашади, ана шунда қорачиқлар ўз-ўзидан эмас, балки ўзинг тобора уларнинг ичига кириб бораётганинг боис катталашаётганини сезасан.

Икки кўзинг қорачиғи икки қоронғи хонага айланади. Беихтиёр қўл чўзиб чироқни ёқиш ва қўш хонани чароғон қилишга унналасан...

«...Шундай қилдим, лекин, қўл чўздиму худди токка уланган сим очиқлигини туйқус пайқаб қолган одамдек сапчиб тушдим. Тутқич бермас ўйлар хаёлни олиб қочди: «Чироқ ёқилса товуш чиқадими?.. Жилла қурса, «чиққ» ёки «чирқ» этган товуш эшитилади, демак, сукунат бузилади. Бу етмагандай, қорин ўлардай оч — очликдан силласи қуриган одамни чироқнинг чароғон нури ҳам, нотаниш уйнинг ҳашаматли жиҳози ҳам калака қилаётгандай туюлади, зеро, қоронғилик ва тинчлик-осойишталик айни муддао: зим-зиё тун, оч қорин, мутлақ сокинлик!..»

Хонадон Соҳиби ва Соҳибаси айни шундай сокинликни орзу қилишар эди. Улар тунда ҳам ҳаловат йўқлигидан нолиб қолишар, мен эса ҳамдардлик изҳори сифатида бош чайқашдан бошқага ярамас, осмондан бир-бирини қувалашгандек учоқлар ўтгани сайин, деразадан кўриниб турадиган темир йўлдан узундан-узун поездлар «тақа-туқ»лаб карвон тортгани сайин, уйни гир айлантириб ўраган йўлда адоғи кўринмас мошиналар шовқини авжига минавергани сайин — болаларнинг қийқириғи қўни-қўшнининг бақир-чақири, телефон жиринги, эшик қўнғироғи, қўнғироқ қолиб тақиллатиб келишлар—булар забтига олгани сайин Соҳиб узун бўйнини ориқ елкалари орасига тортиб қовоғи уюлар, Соҳиба эса бошини рўмол билан танғиб олиб, йўлакда у ёқдан бу ёққа юринишга тушар, бир-бирига фавқулодда садоқатли бу ғалати эр-хотиннинг жонига оро кириш умидида уларга, «Қоқ марказда яшашни чидаганга чиқарган, шовқинга кўникиш керак, вассалом», дея мутойиба аралаш танбеҳ берган бўлар эдим.

— Биз кўниколмаймиз, — деб тўнғиллар эди Соҳиб норозилигини яширмай кўнглидагини айта олаётганидан ўзида мамнунлик сезиб.

— Лоақал кўника олмаётганимизни изҳор қилолмаётганимиз алам қилади, — деб йўлакдан луқма ташлар эди Соҳиба эрига ҳурмат юзасидан майин овозда.

— Биров силарни қоқ марказда яшашга мажбур қилдими? Марказга марказнинг инжиқликларига чидаганлар яқинлашади! Ёки биров оёқларингдан боғлаб қўйганми шу ерга?!. Қоқ марказда яшаяпсилармй, чиданглар-да! Кўникинглар!.. — дедим бир куни хуноби тошиб, сўнг билса ҳазил, билмаса — чин қабилида гапирдим: — Мана, ўзимдан қиёс. Шовқин экану, масалан, мени кўза ичига ташлаб қўйишса кўза шаклига кириб оламан-да, яшайвераман. Ер ёнғоқ борку, ер ёнғоқ! Ўшанинг ичига сиғдириб жойлаб қўйишсин, ер ёнғоқ шаклига кириб-кўникиб роҳат қилиб яшамаган номард!

Соҳиб тасаввурида мени ярим палла ер ёнғоқ пўчоғига «беланган» алфозда кўз олдига келтирди шекилли, оғзини очмай, елкаларини силкита-силкита кулди.

— Биз ожиз одамлармиз, сиздек буюк муросачи бўлишга иродамиз етмайди, — деди сўнгра тусатдан жиддий тортиб.

Уларнинг шу аҳволда яшаётганига худди мен айбдордек зарда ва пичинг аралаш қошини чимириб гапириши оғир ботса-да, тилимнинг учидаги таъналарни тўкиб солмадим. Ахир, мутлақ сукунат қаерда бор?!. Очиқ мозорда яшамаяпсану, олам сув қуйгандек жим-жит бўлса!.. Шовқин-сурон, бақир-чақир тириклик аломати эмасми?!.

Мана, энди «тиқ» этган товуш йўқ, бу икки хонани эмас, балки ўн уч қаватли улкан оқ бинони чўлу биёбоннинг қоқ ўртасига кўчириб олиб бориб қўйгандек атроф жим-жит. Жимликнинг сирини ҳайрат аралаш англашга уриняпману, «Соҳиб ва Соҳиба орзусидаги сокинлик шу эмасмиди? Наҳотки, уларнинг орзусидаги осойишталик бўлак бўлса?» деган савол миямда ғужғон ўйнайверди.

Ҳаёт бор жойда бу қадар осойишталик ҳар қандай одамни ҳайратга солиши тайин. Анча наридан пиёда келдим, уйга яқинлашганим сайин чуқур кўл тубига сингиб кетаётгандек бўлаётганимни дарҳол пайқамаган эканман. Бутун шаҳар уйқуда, ҳатто одатдагидек яккам-дуккам чироғи ўчмаган деразалар ҳам кўринмади. Шаҳар марказида кўзга сийрак ташланадиган юлдузлар бир-бир тўкилиб қоронғи деразаларга сингиб сўнгандек осмон ҳам зимистон.

Ёнгинамдан ўтаётган мошиналар сувда оҳиста елиб бораётган қайиқ янглиғ сассиз-несиз. Мутлақ осойишталик шаҳрига мос моторсиз мошиналар яратилгандир ҳойнаҳой?.. Йўллар мутлақ равонлашгандир?.. Ё ҳайдовчилар шу қадар нозокатли одамлар этиб тарбияланишганмикан?..

Уйга беш-ўн қадам қолганда йўлимни бадмаст кимса тўсди. Ия, шундай осойишта шаҳарга бадмаст нусха қаердан кеп қолди?.. У афтимга безрайиб ниманидир сўради, сўрамади, пўнғиллади. «Ўдағайлаяптими?» деб муштим тугилди. Сўнг, ё, алҳазар, алжиётган кимсанинг товуши чиқмаётганини сезиб қолдим. Мошина шовқинсиз юрса, одамлар овоз чиқармай ўдағайласа...

Маст одам ҳеч вақо тополмагач тилини газак ўрнида ютиб юборган бўлса бордир, лекин, лифт-чи? Лифт ўн учинчи қаватга кўтарилгунга қадар «тарақ-туруқ», «ғатир-ғутур»лайвериб кўнгилни беҳузур қилиб юборар эди, бу сафар, ошиқ-мошиғи янги мойланган эшик сингари овозсиз-несиз... жим, жим, жим.

СОҲИБ ВА СОҲИБА АДОҚСИЗ шовқин-сурондан безиб шаҳардан бош олиб кетишди, энди эса ҳувиллаб қолиши мумкин бўлмаган бу кимсасиз уйнинг чироғини ёқадиган зоғ йўқ, мен онда-сонда кўнгил тортиб-юрак ютиб келаман, ҳар сафар уйга яқинлашганимда руҳимда бир парокандалик, ўзимга ва яна аллакимларга нафрат бош кўтаради, тирик ва жонли ҳаёт учун табиий бўлган шовқинга дош беролмаган, ўз ибораси билан айтганда «буюк муросачи» бўлмоқ учун ўзида бардош тополмаган Соҳиб ва Соҳиба билан юзма-юз суҳбатга шайлангандек бўламан — ичкарига кираман, инглизча қулф совуққина «ширқ» этади, эшик ёпилади. Бугун эса... қулф шиқирламади, эшик оҳиста ёпилди ва бирдан юрагимга ваҳима оралаб, остонада манглайимни кесакига босганча уф тортиб юбордим, уф-ф!...

Фақат... тиланчининг қопчиғидек кенггина ён киссамни пайпаслаб топган калитим му-уздай — худди қиш бўйи қор остида занглаб ётган темирдек қўлимга чиппа ёпишганидан этим жунжикиб кетди. Бармоқларим учи бозиллаган дазмолга теккандек жазиллаб ачишди.

Юраксиз мошиналарнинг шовқинсиз юраётганига, маст-аласт кимсалар товуш чиқармай ўдағайлашга одатланганига, лифтнинг ўн учинчи қаватга «чурқ» этмай кўтарилишига қарши калитнинг пинҳона норозилиги эдими, бу?..

Пешонамни ҳамон эшик кесакисидан узмай ўй ўйламасликка уриниб калитга ачинганимча туриб қолдим. (Қулфларини очмай-ёпмай қўйган — қулфи-дили очилмаётган калитларга ачинишдан ортиқроқ эзгулик борми?!) Бу алфозда хаёл суриб бўлмайди. Ўйламайман, «Бор-е, дунёи кўтир!» дейману, мутлақо ўй ўйламасликка одатланаман (танаси ер ёнғоқ пўчоғининг шаклига мослашадиган муросачи кимса фикрламасликка одатланиши мушкул эмас!) Айниқса тун, сокинлик, қорин пиёзнинг пўсти, ҳамён очлик бобида қорин билан баҳслашса-баҳслашгудек бир аҳволда ўйлашни ким қўйибди менга?!. Ҳеч зоғ музламас калитдан бошқа...

Калит норози бўлмайди, музламайди, йиғламайди. Қулфни очади, холос.

Мана, эшикни очдим, қорачиқларим янглиғ қоронғи уйга кирдим. Чироқни ёқмайман, қорним очлиги ундан нарига, ортиқча ўй-хаёллардан қутилмоқ учун қўл-оёқ бирон юмуш билан машғул бўлмоғи дуруст. Бинобарин, ошхонага ўтиб милтираб, қарийб ёруғлик таратмай элас-элас ёнаётган газ оловини кўрдим — «Соҳиб ва Соҳибанинг чироғи сўниб қолаёзибди!» деган хавотир хаёлимни тилиб ўтди ва «Чой қайнатаман!» деган қарорга келиб милтираган оловдан ўзини четга тортиб турган чойгумнинг қопқоғини очдим. Сув чўмични икки дафъа пақирга ботирдим, чойгумни сувга тўлдирдиму на сувдан, на-да сирланган чойгумдан садо чиқди.

Сувга лиммо-лим тўла чойгум жим, хона жим, осмон жим, кўча-кўй жим, бу қандай бахт! — инсон орзиқиб соғинадиган сокинлик. О-оч зангори олов бир маромда ёнаяпти. Аланганинг тиллари дам-бадам учидан қурий бошлаган кузги япроқ сингари сарғайди-кўкаради, сарғайди-кўкаради... сукунат оромини бузиб қўйишдан хижолатланаётгандек базўр ёнаётган оловга тикилиб кўз тинади. Чойгум эса остида товланиб-тусланиб ёнаётган оловга беписанд қимир этмайди. Унинг биқинига туширилган қўшалоқ бинафшагул заиф олов шуъласида элас-элас тебранади.

Афтидан бу ҳолат сира-сира ўзгармайдигандек, яъни, тун, сокинлик, осойишталик, оловнинг заифлигига беписанд чойгум — ҳамма-ҳаммаси бамисоли сурат каби ўзгаришсиз кўзга ташланади. Фақат... Фақат... шовқинсиз-несиз ўтаётган фурсат оқимини илғаш, идрок этиш қийин. Мутлақ сокинлик қобиғида вақт тўхтайди, вақт тўхтаган жойда фикр жойидан жилмай тураверади.

мутлақ сукунат шовқини исканжага олгани сайин шуур беҳаловатликни — шовқинни қўмсайди. Шовқиннинг катта-кичигини танламайди — энг арзимас шовқин ҳам ўй-хаёлга куч беради.

чойгум тўла сув қизигани сайин, хилма-хил оҳанглар ўзига хос шовқин сифатида сокинлашган шуурга жон бағишлайди. Бамисоли ақл-идрокда қотаёзган хаёл калавасининг учи чойгумдаги сувга ташлангану, сувнинг ҳарорати ўзгаргани сайин ўй-хаёл тушовини узган тойчоқдек йайраб-гижинглаб югуради.

Чойгум шиғиллайди, тасаввурда қиш тонги, биринчи қор манзараси гавдаланади...

қалин қор ёғишини кутишга сабри етмаган болакай чанасини судраб кўчага чиқди. Чана чанғиси қор устида шовқинсиз сирғалади, қор юқиб улгурмаган жойдан ўтаётганда «сиғғ... чиғғ»лаб нағма чалади.

Чана етаклаган бола дераза остидан узоқлашади. Сукунат. Зум ўтмай бошқа бир болакай чана судраб чиқди. Яна «сиғғ... чиғғ, сиғғ-чиғғ». Яна жимлик. Тун, чойгум, олов ўзаро аҳдлашиб олгандек бир-бировига озор етказмайди. Ҳў-ў наридан болалар шовқини қулоққа чалинди. Чуғур-чуғур кучайди. Ҳар болакай ўз чанасини судраган. Чаналар чанғиси қорга, тош йўлга заиф ишқаланади...

Болалар зумда ўтиб кетди, зумда яна сукунат чўкди. Фақат кимдир электр аррада тахта тилишга тушди. Аррахона хийла узоқда шекилли, тахтани тилганда чиқадиган шовқин ҳавода эшилиб-буралиб-чўзилиб аранг етиб келмоқда...

Аррахонани кўчириб яқинроққа келтиришди, арра нағмаси баралла эшитила бошлади. Ходанинг серкўз жойига етдими, аррага зўр келди... Арра чиранди, зўриқди — нола чекиб юборди... Туйқус аррахона анҳорга чўкди чоғи шовқиннинг уни ўчди, бироқ ҳаводаги шовқиннинг акс садоси таралиб улгурмай аррахона сув бетига қалқиб чиқди ва яна бояги-бояги забт билан қучоқ етмас ходани арралашда давом этди. Бу сафар ходани тилкалаш узоқ давом этмади, ходани тахта-тахта қилиб тилиб ташлашди шекилли, ўрнига мармар харсанг ўрнатишди. Арра боягидан ўн, юз чандон зўриқди, чираниб, фиғон чекиб мармар харсангни мармар тахталарга айлантира бошлади.

АРРА КУЧАНДИ, МАРМАР ТИЛКАЛАНГИСИ келмай зўр бериб қаршилик кўрсатади, тепадан тинимсиз совуқ сув жилдираб қуйилади... аррадан, унга қўшилиб мармар харсангдан ачимсиқ ҳовур кўтарилади... арра тобора шафқатсизлашади... қайтиб сокинлик бўлмайдигандек қулоқ қоматга келади.

Аҳвол ўзгарармикан деган ўйда чойгумнинг тумшуғини ўнг ёққа бурдим, сўнг, девор томонга ўгирдим — қаёқда! — арра мармарни тилкалашдан бирор сония тўхтамади, аксинча — зўрайди... аррахонани суриб-суриб уй томон яқинлаштираётган эди.

Шовқиннинг унини ўчиришнинг бирдан-бир чораси чойгумни ўт устидан нарига суриб қўйиш ёки оловни ўчириш, акс ҳолда ҳамон мақсад чой қайнатиш экан, чойгумнинг ҳолатини ҳарчанд ўзгартирмай қулоғимга қадалган ва лаҳза сайин ўзгараётган шовқинни тинчитишнинг иложи йўқ эди.

Нима қилмоқ керак? Оч қоринга чой ичишдан воз кечайми ёхуд сероҳанг ва турфа шовқинларга кўникайми?.. Мен бу ерда яшамайман-ку!.. Наҳотки, қаёқдаги тайин-нотайин товушлар, шовқинлар касрига қолиб Соҳиб ва Соҳиба сингари серзарда, ичи тор ва бетоқат бўлиб қолсам?..

Шу хаёлга борганимча қанча вақт ўйга толдим — бехабарман. Сукунат ҳушимни жойига келтирди. Арранинг уни ўчди...

Оромбахш ҳаловат. Ҳаловат... куй... нола...

тўрт-беш хонадон нарида, қўшни ҳовли, сўрида кимдир рубоб чертишни машқ қиляпти. У рубобни бир муддат тингирлатди, кўнглига урди, чолғуни қўйиб радионинг қулоғини буради... Бўйи етган қиз босинқираб ингради, ғўлдиради. Афсуски, унинг сўзларини англаб бўлмади... Уч қир наридан хонанданинг гулдироқ ва шу гулдирашга ярашган майин, жозибали ноласи эшитилди. Қўшиқ авжига чиқди, нола ўркач-ўркач қирларни елдек ошиб ўтиб оқиб келаверди... Қуюқ майса қоплаган қирлар янглиғ паст-баланд қошлар... Ёш боланикига ўхшаш қуралай кўзлар... паст-баланд қошлар.... Паваротти!..

Тотли уйқу элтган қиз чўчиб уйғонди. Яқин жойдан мурғак, ёлғиз қизнинг ибо тўла «Уёлама-ан» деган нолиши эшитилди. Қалин эшик зум очилиб ёпилди — шу очилиш-ёпилиши орасида ичкаридан «Ҳаё» сўзи ташқарига чиқиб қутилди, холос. «Уёламан»... «Ҳаё»... Эшитяпсизми, «Уёламан»... «Ҳаё»... Қаранг, ҳайрат тўла боқиш, бежирим, чиройли, ғунча янглиғ жуфтланган лаблар...

эшик қайтиб очилмади... дераза остига келиб ўтирган бола майса найчани пуфлашга тушди. Оламни қуруқ, чийилдоқ овоз босди...

тош йўлдаги кўлмакдан ўтаётган юк мошина лойга ботди... У осонгина ўтиб кетиш илинжида енгилгина газ босди. Ғилдирак ғувиллаб жойида айланди. Ҳайдовчи газни босди — юк машинаси оғир қўзғалиб-силтаниб кўчани бошига кўтарганича ўкириб ён-атрофга лой-сув сачратди. Беҳуда! Залворли ғилдирак чириллаб айланаверди, айланаверди ва бехосдан қисирлаб кетди... мошина ғилдираги эмас, чархпалакми-шойи ипакни ғалтакка ўраётган тикувчининг чархими... бир маромда «ғув-ғув»лаб айлана кетди. «Ғув-ғув» орасига дамо-дам арранинг, лойга тиқилган мошинанинг шовқини қўшилди, энди чойгумнинг ҳолатини ўзгартиришдан наф йўқ — сукунат унутилган, унинг ўрнини турфа хил ва муттасил ўзгарувчан, аниқ-ноаниқ шовқинлар эгаллаган эди. Зеро, чархпалакнинг ғичири, чархнинг мусичанинг сайрашига ҳамоҳанг «ку-куви» тиниб қор босган бепоён ялангликда шамолнинг сарсон изғиши эшитилди. Қаттол дев зир қақшатиб шамолни қувламоқда, шамол ўкирди, чўзиб-чўзиб ув тортди. Ёвуз дев қува-қува уни тутиб олди, остига босиб, эзғилаб савалашга тушди, шамол жон ҳолатда типирчилади, ўзини ерга урди. Ниҳоят, унинг зори Худога етди — ёвуз дев ҳолдан тойиб, ғойиб бўлди, шамолнинг оҳи пасайди, кафтдек юпқа тахталардан ун мисоли беозор-бесас эланаётган қиринди шамолнинг моматалоқ ва қонталаш жойларига малҳамдек сепилди. Қиринди эланиши шамолда ёғаётган қор каби тезлашди. Шовқин йўқ, майин, жуда-жуда майин-беозор сас субҳи содиқ эпкинидек қулоқни сийпалаётгандек... «ЯК-40» пастламоқда... «ЯК-40»лар қатор-қаторлашиб ерга қўниш илинжида шўнғимоқда. Юрак шувиллайди... Ҳадемай қоғоз қушчадек е-енгил учоқнинг оёғи дўқирлаб ерга тегади. Ана, ҳо-озир, мана... Шу пайт мана шу қоп-қоронғи хонадек улкан баҳайбат бочкага шариллаб сув қуйила бошлади. Бочка шиддат билан сувга тўлаверади. Ҳадемай бочка сувга тўлади, сув ундан ошиб-тошиб... чойгум, газхона, уй ва кўча-кўйга қўшиб мени сув босади!.. Қорачиқ ичидаги уйлар сув остида қолади...

Узоқдан шовуллаб-қалдираб-шарқираб яқинлашаётган тўлқиннинг шиддати бутун дунёни ағдар-тўнтар қилиш даъвосида ҳеч бир тўсиқни писанд этмай айқириб келаверди. Лаҳза сайин ерга яқинлашаётган учоқлар «Як-40» эмас, лиқ тўлатиб юклар ортилган «ИЛ-86»лар экан — азбаройи дунёни қиёмат қўпди!..

Чойгум оёғи куйган товуқдек «қа-қо»лади, ирғиб тушаётгандек кўринса-да, жойидан жилмади. сув бочкадан тошиб чиқа бошлади.

Кўча сувга тўлди. Оқим селга айланди. Қутурди, телба бир шиддат билан дарвозага урилди. Дарвоза табақалари қарсиллади. Ошиқ-мошиқлар беўхшов ғичирлади. Жим!.. Жим... Сукунат. Шовқин ва осойишталик...

Жойснинг назарида «кўча шовқини — худо» бўлса бордир, лекин, одамзод кечмиши, ўтмиши эмасми, шовқин? Тарих — шовқинлар ўзгаришидан, узилишидан, такрорланишидан иборат... Чақалоқнинг тамшаниши, соатнинг безбетларча ва шафқатсизлик билан чиқиллаши — шовқин, фикр — шовқиннинг уруғи, қолган барча-барчаси шовқиннинг ўзи!..

Шовқинга қулоқ тутишдан муҳимроқ ва мароқлироқ нима бор?!.

Дарвоза табақалари синиб тушгудек силкинди. Бориб очиб юборишдан ўзга чора йўқ. Сув тинимсиз қаърига тортмоқда.

Чойгумга қўл теккизиб бўлмайди. Бочка сув остида кўринмай кетди, кўча-кўй сел остида қолмоқда. Дарвоза ҳовли томон қийшайиб ағанайдиган важоҳатда лопиллади. Сув остида қолган ўнлаб одамлар жон аччиғида дарвозани гурсиллатишмоқда. Сувнинг муштлари оғримагани!.. Дарвозани бир-биридан залворли табақаларини тутиб турган пўлат ошиқ-мошиқлар жойидан суғурилиб чиққудек шарақлади...

ДАРВОЗА ВАҲИМАСИ ТИНИБ ўрнига яна аррахона пайдо бўлди: мармар харсанг саримёғ ип тортиб бўлингандек осонлик билан ҳеч қандай қаршиликсиз, зўриқишсиз кесила бошлади. Мармар харсангнинг кепаги майин қор мисол беозор эланаверди. Сув биқирлади, шақиллади. Тонгга қадар бошпана излаган шовқин ниҳоят хумордан чиқар манзилини топди — кўча тўла лиммолим сув остидан ўт ёқилгандек қизигандан-қизиди...

Соҳиб ва Соҳибани соғинган зим-зиё тун оғушидаги оғир хаёлларга толган кимсасиз уйда чой қайнади!..

УЗБЕКИСТОН ХАЛҚ РАССОМИ, ҲАМЗА НОМИДАГИ РЕСПУБЛИКА ДАВЛАТ МУКОФОТИНИНГ ЛАУРЕАТИ АБДУЛҲАҚ АБДУЛЛАЕВ 75 ЁШГА ТЎЛДИ

НУРОНИЙ ЧЕҲРАДА УМИД УЧҚУНИ

Абдулҳақ Абдуллаев — ўзбек тасвирий санъатининг XX асрдаги энг йирик намояндаларидан бири. У Ўрол Тансиқбоев, Чингиз Аҳмаров, Лутфулла Абдуллаев, Самиғ Абдуллаев, Раҳим Аҳмедов сингари забардаст мусаввирлар қатори халқимиз нафис санъатининг юксалишига самарали ҳисса қўшди, уни жаҳон миқёсига олиб чиқишда ҳамон хизмат қилиб келмоқда. Абдулҳақ Абдуллаев асарлари жаҳоннинг жуда кўп мамлакатларида намойиш қилинган, Москвадаги Третьяков галереясида унинг қатор портретлари сақланади.

1950-йилларнинг иккинчи ярмида Абдулҳақ Абдуллаев икки марта Ҳиндистонда бўлди ва у ердан туркум полотнолар олиб келди. «Ҳиндистонга бўлган кетма-кет сафарингиз боиси нимада?» деган саволимизга рассом шундай жавоб берди:

— 50-йиллар менинг жаҳонгашталик умримнинг энг авжга чиққан даври эди. Шарқ ва Ғарб мамлакатларига тез-тез саёҳатга жўнаб турардим. Саёҳат — рассомнинг маънавий эҳтиёжи. Ўзга халқлар, мамлакатлар, одамлар ва ўзгача табиатни кўриш рассомни маънавий бойитади, унинг ранглар оламига ҳам таъсир кўрсатади.

Мен кўплаб Европа мамлакатларида бўлганимдан сўнг Ҳиндистонга боргим келиб қолди. Яна бахтли бир воқеа ҳам содир бўлди. Собиқ Иттифоқ рассомларидан бир гуруҳи 3 ойга Ҳиндистонга командировка қилиниб, улар орасида мен ҳам бор эдим.

Ҳиндистон билан Ўзбекистон ўртасидаги азалий бирлик ва дўстликдан хабарим бор эди. Лекин бу дўстлик илдизларини билгим келди. Махатма Ганди таълимоти, Жавоҳирлаъл Неру асарларини мутолаа қилдим, кўчириб, устахонам деворларига ёпиштириб, ёдлаб юрдим. Ҳиндистонни тушларимда кўриб чиқардим.

Ҳиндистон Абдулҳақ Абдуллаевда жуда катта таассурот қолдиради. Унинг одамлари, кийимлардаги ранг-баранг товланишлар, шаҳарлардаги шарқона тароват, одамлардаги самимият рассом полотноларига аста-секин ўта бошлайди. Ўз қаламкаш дўстлари билан бирга Абдулҳақ Абдуллаев ижодий ишга шўнғиб кетади. У Индира Ганди, Сайфутдин Китчлу портретларини ишлайди. Неру образини яратиш нияти ҳам йўқ эмас эди.

Рассомнинг Ҳиндистон халқи ва табиатига бағишланган асарларида бу гўзал мамлакат одамлари ва табиат лавҳаларининг умумлашма образлари намоён бўлди. Умуман, ўз асарида халқ, Ватан ва даврнинг умумлашма образини яратиш Абдулҳақ Абдуллаев ижодига хос хусусиятлардан биридир.

Индира Ганди портрети. 1957 йил

Бунга мисол тарзида бир воқеани эслаш мумкин. 1953 йили машҳур рассом С. Чуйков совет рассомлари асарларидан иборат кўргазмани Ҳиндистонга олиб боради. Бу кўргазмада А. Абдуллаевнинг «Назарали Ниёзов портрети» ҳам бор эди. Семён Афанасьевич Ҳиндистондан қайтиб келгач, у ерда Абдулҳақ Абдуллаевнинг портрети ниҳоятда маъқул бўлгани ва томошабинлар портретда ўзбек халқи сиймоси инъикос этганини эътироф қилганлигини айтганди.

Психологик портретлар устаси Ҳиндистонга қилган сафаридан сўнг шундай асарлар яратдики, улар, шубҳасиз, бавосита бўлмаса ҳам, билвосита Ҳиндистон таъсирида, Ҳиндистон буёқлари шуъласи билан суғорилган полотнолар эди. Зеро сафардан сўнг рассом ўз ижодини қайтадан кўриб чиқди. Образ моҳияти ранг, фикр-тафаккур ва маънода эканлигини чуқур англаб, асарларини ҳароратли ва жозибали тасвирлар билан бойитди.

Яқинда улкан санъаткор устахонасида Ҳиндистоннинг Ўзбекистон Республикасидаги ваколатхонаси ходимлари элчи бошчилигида меҳмон бўлдилар. Ҳинд дўстларимизга Абдулҳақ аканинг уй-музейидаги бир деворни безаб турган Ҳиндистон лавҳалари жуда маъқул тушди.

75-қишни кутиб олаётган атоқли санъаткорнинг ҳорғин чеҳрасида аллақандай умид учқунлайди. Нуроний чеҳра, доно ва сергак кўзлардан таралаётган умид учқунлари ташқаридаги оппоқ қор учқунларига тегиб, эриб, осмонга кўтарилади. Бахт ва саодатни фақат ижод ва илҳомда кўрган Абдулҳақ ака ҳам оппоқ либос кийган оламга ҳайрат кўзларини тикиб, чуқур хўрсиниб қўяди...

Тилаб МАҲМУДОВ

АБДУЛҲАҚ—ҲАҚ ДЕГАНИ

Абдулҳақни 30 йиллардан буён биламан. Биз Самарқанддаги Бадиий билим юртида ўқиб юрганимизда жиккаккина бир бола пайдо бўлиб қолди. У ёшлигиданоқ рус тилига «уста» эди. Кейинчалик билсак, у Туркистоннинг Иқон қишлоғида туғилиб, етим қолиб, Тошкентдаги Карл Либкнехт мактаб-интернатида тарбия кўрган экан. Кейин Самарқанддан Тошкентга келдик, у портрет жанрини танлади, мен портрет ва картиналар ижод қилдим.

Абдулҳақ рассомлар уюшмасида фаол иштирок эта бошлагандан сўнг у нафақат ўз асарлари билан, балки ҳар йилги кўргазмалар муҳокамасидаги қизғин мунозаралари билан ҳам жамоатчилик эътиборини ўзига тортарди. У ҳақиқатгўй, тўғри сўз, санъатга вафодор рассом бўлиб танилди. Шундан биз «Абдулҳақ — ҳақ» дегани деб ҳазиллашиб қўярдик.

У ўз ижодини республикамиз донгдор кишилари портретларини яратишга бағишлади ва тўғри танлади. Мана, миллатимизнинг қанчадан-қанча машҳур кишилари оламдан ўтиб кетди. Бироқ Абдулҳақ полотноларида улар бизга тирикдай боқиб турибдилар.

Абдулҳақнинг портрет соҳасидаги ютуқлари ичида мен унинг оналар сиймосига бағишланган, ёзувчилар ва ёш болалар портретларини алоҳида таъкидлаб ўтардим. У психологик жиҳатдан чуқур мазмунли «Она портрети»ни, Шукрулло, Саид Аҳмад, И. Раҳим, Ч. Аҳмаров, М. Раҳмоновнинг чиройли образларини яратди. Ёзувчиларнинг портретларини ишлаш — қийин. Буни яхши биламан. Бунинг учун рассом анча билимдон бўлиши керак. Ундан кейин ёзувчилар халқ орасида машҳур бўладилар. Шунга яраша портрет ҳам барчага таниш ва маъқул тушиши керак. Абдулҳақ бунинг уддасидан чиқади.

Охирги ярим аср оралиғида санъатда жуда кўп йўналишлар, изланишлар бўлди. Лекин биз реализмга содиқ қолдик. Абдулҳақ реалистик портрет йўлида шундай чўққига кўтарилдики, уни забт этиш учун ёшларимиз жуда кўп меҳнат қилишлари керак.

Яқинда оғир бетобликни, бир ой мобайнида икки марта операцияни бошидан кечирган Абдулҳақни кўргани борсак, у Навоийнинг янги портрети устида иш бошлаб юборган экан. «Абдулҳақ, бироз дам олгин, ўзингга келиб, кейин ишларсан», дедим. «Лутфулла ака, кутишга вақт йўқ, дамни ёшларга чиқарган, биз ишлашга туғилганмиз», деди ҳазиллашиб.

Абдулҳақ Абдуллаев ана шундай ҳаётини, орзуси ва истиқболини ижод алангаси билан абадий боғлаган мусаввирларимиздан.

Лутфулла АБДУЛЛАЕВ,
Ўзбекистон халқ рассоми

ҲАҚИҚИЙ САНЪАТКОР

СУРАТДА: Абдулҳақ Абдуллаев ва Озарбойжон халқ рассоми Тойир Салоҳов.

Абдулҳақ — ҳақиқий санъаткор. Унинг 75 йиллиги ўзбек тасвирий санъатининг балоғат тўйидир. Биз ярим асрдан ортиқ вақт мобайнида ёнма-ён туриб ижод қилдик. Бир миллий муҳит, бир миллий ифтихор туйғулари билан яшадик. Агар мен кўпроқ ўз ижод завқимни Шарқ маданияти ва маънавиятидан излаган бўлсам, Абдулҳақ ўз халқига жаҳон, рус ва европа маданиятининг энг нодир жавоҳирларини олиб кирди. Тарихан унчалик тараққий этмаган портретни Абдулҳақ ўзбек маданиятининг ажралмас бир қисмига айлантирди. Абдулҳақ яратган портретлар жаҳонга машҳур портретчи мусаввирлар асарлари қаторидан муносиб ўрин олади. Агар Италия учун Тициан, Испания учун Веласкес, Рембрандт, Россия учун Крамской ва Репин қанчалик хизмат қилган бўлсалар, Абдулҳақ Ўзбекистон тасвирий санъатида ана шундай ўрин эгаллайди.

Унинг портретлари орқали ўзбек халқи маънавий юксалиш солномасини тасаввур этиш мумкин. У тасвирий санъатнинг энг оғир жанрида шунчалар кўп полотнолар яратдики, уларнинг ҳар бири ёшлар учун маҳорат мактаби бўла олади.

Ишончим комил, мустақил Ўзбекистонимиз бойиган сари мусаввирлар ижоди ҳам тобора қадрли бўлиб бораверади. Абдулҳақнинг инсон, санъат ва жамият ҳақидаги ажойиб фикр-мулоҳазалари янада оммалашади.

Чингиз АҲМАРОВ,
Ўзбекистон халқ рассоми

Абдулҳақ АБДУЛЛАЕВ

ОНА—ИНСОНИЯТ ГУЛТОЖИ

Инсон сиймосини ҳаётининг мазмуни қилиб олган мендек бир киши учун одам битмас-туганмас ҳайрат манбаидир. Ана шу сабабдан умрим бўйи унга мафтунман, ундан кўз узмайман, фикри ёдим унда.

Инсон мислсиз, монандсиздир. Ҳар бир одам ўзи бир олам. Ҳар бир шахс ўз феъл-атвори, ақли, айниқса, қиёфаси билан бошқалардан ажралиб туради.

Инсон қалбини тасвирлашни ўзининг энг олий муддаоси деб билган санъаткорлар учун эса, одам чеҳраси — бутун бир олам, ҳали ҳеч ким кашф этиб улгурмаган тафаккур ва туйғу жавоҳирлари тўла уммондир. Халқимизнинг: «Одамнинг юзи қуёшдан иссиқ», деган мақоли беҳикмат эмас.

Инсон қиёфаси билангина эмас, балки ақли билан ҳам гўзалдир. У пухта ўйлаб олмасдан, чуқур мулоҳаза қилиб кўрмасдан, қатъий қарорга келмасдан туриб ҳеч бир ишга қўл урмайди. Одам мияси билан ўйлайди, инсон тафаккурининг бош манбаи бўлган бу марказда эса жаҳоннинг тақдирини, миллионларнинг бахт-саодатини ҳал қилиб берадиган масалалар бунёдга келади.

Инсониятнинг гултожи эса онадир! Мен ана шу буюк зот қиёфасини яратишга ноил бўлган ижодкор эканимдан фахрланаман. 1944 йилдан эътиборан ўн йил мобайнида мен онам портретини қайта-қайта тўрт марта ишладим. 1953 йилда, шахсий кўргазмада намойиш қилинган барча асарларим орасида онамнинг бир йил муқаддам ишланган портрети рассомлар ва танқидчиларнинг юқори баҳосига сазовор бўлди.

Онам қўлларини тиззаларига қўйиб, чуқур хаёлга чўмганча ўтирибди.

...Она ўйлари...

Бунда қанчалар теран ва фожеий маъно бор. Агар бу ўйларнинг мазмунига чуқурроқ кириб борсак, улар бизни сўнгсиз ўйлар томон, киши драмасининг бутун даҳшати ва нурли чўққиси яққол намоён бўладиган ўзаро инсоний алоқаларнинг ақл бовар қилмас уфқлари томон олиб кетади.

Онанинг ташвиш тўла ўйларида яхшилик ва ёмонлик, ёруғлик ва зулмат, ажал ва ҳаёт узлуксиз тўқнашиб туради. Мана шу йўллар узра инсониятга энг буюк бахт — ёруғ дунёда яшаш бахтини ато этган онанинг олижаноб сиймоси намоён бўлади. Бу илоҳий ва жафокаш сиймо барча замонлар ва халқларнинг санъаткорларига илҳом бахш этиб келган. Рафаэль, Тициан ва Рембрандт полотноларида унинг сиймоси қалбимизни ҳамиша ларзага солади.

Жаҳонда она қалбидан софроқ, мунису меҳрибонроқ қалб йўқ. Она қисматнинг ҳар қандай зарбаларига биринчи бўлиб кўксини қалқон қилади. Қайси бир фарзанд буни унутса — бахтга зор бўлиб, умри афсус-надоматда ўтади.

Ҳамма олижаноб хислатлар онадан. Ватанга муҳаббат ҳам онага муҳаббатдан бошланади. Ана шунинг ўзиёқ онани шон-шуҳрат чўққисига кўтаради, бу шон-шуҳрат эса унинг ҳадҳисобсиз изтиробларига нурафшон кўрк бағишлайди.

Она дарди — жаҳоний дард, умумбашарий дард, она кўз ёшлари эса ер юзини ювган кўз ёшлардир.

Она ҳақида ўйларкансан, унинг руҳига таъзим қилмаслигинг мумкин эмас. У сени тарк этгудек бўлса, аччиқ-аччиқ йиғламаслигинг мумкин эмас.

Биз йўл қўйишимиз мумкин бўлган хатолар ва янглишлар ичида энг оғири онани етарли қадрламаслик, унинг ҳурматини бажо келтирмаслик, унга етарли меҳр қўймасликдир. Бу бизни кейинчалик аччиқ ўкинтириб, виждон азобига солади, афсуски, унда вақт ўтган бўлади.

Она — борлиқнинг негизи. Бу шундай улуғ сиймоки, замонлар ва маконлар узра ҳокима, гоҳ чароғон қуёш каби бошимизга меҳр билан нур сочади, гоҳ сокин ой каби жаҳоний дардлар ичра мунгли кезади...

«Она»

«ЎЗБЕКИСТОН ВАТАН БЎЛИБ ТУШЛАРИМГА КИРАДИ...»

ТЕХНИК ВОСИТАЛАР ҚУДРАТИ туфайли ойнаи жаҳонда биз севган санъаткорларнинг ижодий фаолиятлари тўла ёритилган ленталар қайта-қайта қўйилмоқда. Ғуломжон Ёқубов, Нуриддин Ҳамроқулов, Дилафрўз Жабборова, Малика Аҳмедова, Маҳмуджон Азимов, Феруза Солиҳова... бу рўйхатни узоқ давом эттириш мумкин. Ана шундай санъатимиз юлдузлари ҳақида яратилган ижодий ишлар вақт ўтган сари янада қадрли бўлиб боради. Халқимизнинг бой санъатини ўзига қайтаришда телевидениенинг бошқа режиссёрлари қатори Лариса Иноземцева ҳам кўп йиллардан буён ҳалол меҳнат қилиб келади.

Лариса опа билан суҳбатлашиб, у кишининг самимиятига завқим келди.

«Мен Украинада туғилганман, — дейди у. — Уруш бошланганида бир ёшга ҳам тўлмаган эканман. Оиламиз билан Тошкентга келтиришган. Болалигим Эски шаҳарда ўтди. Ўзбеклар орасида ўсиб, вояга етдим».

Лариса опа ўзбек тилида соф, чиройли гапирадилар.

«Қизиқ дунё экан-да, мен учун Ўзбекистон болалигимдан Ватан бўлиб тушларимга кирди, ўзбек халқининг турмуши, урф-одатлари, маданияти шу қадар қонимга сингиб кетдики, ўзбек аллаларини украин қўшиқларидан кўра яхшироқ биламан, Навоий, Бобур ғазалларининг сирли оламига мафтун бўлиб яшайман...»

1958 йил. Эндигина ўрта мактабни тугатган Лариса журналистика факультетига ўқишга кира олмай, ниҳоятда тушкунликка тушади. Шунда яқин дугонаси, «Баҳор» ансамбли раққосаси Мўътабархон «Телестудияга ишга киргин. Жуда қизиқ экан», — деб қолади. Унинг маслаҳати билан телевидениега борган Ларисани маъмур (администратор) вазифасига ишга оладилар...

Орадан 35 йил ўтди. Лариса Иноземцева шу йиллар давомида оддий администраторликдан режиссёр, бош режиссёр даражасигача кўтарилди. Дорилфунун журналистика факультетини тугаллади.

Таниқли режиссёрлардан бири Музаффар Асадуллаев шундай хотирлайдилар: «Администратор дегани — бу кўрсатув олдидан қоғоз-тасвир излайдиган, режиссёр ва муҳаррирдан қочиб юрадиган киши эмас. Телестудияга бундай одамлардан қанча келиб кетди. Ҳақиқий администратор эртага режиссёр, муҳаррир бўлиш учун интилиши керак. Ларисанинг администраторлик даври ҳамон кўз ўнгимда. У вақти келганда режиссёрни ҳам, муҳаррирни ҳам шоширибқўярди. Кўрсатув эфирга чиқишидан бир неча кун аввал ҳамма вазифа адо этилган бўларди. Хор, симфоник оркестрларнинг концертларида ўзи кичик бир қизча, студияда шундай тинчлик ўрнатардики... Бундай тартиб-интизом ўрнатилган, ҳамма ўз ишини билиб қилган жойда ишлашнинг бир завқи бўларди.

Лариса Иноземцева йиллар давомида мусиқий кўрсатувлар таҳририятида ишлаш жараёнида кўпгина таниқли санъаткорлар билан мулоқотда бўлдилар. «Ўша ҳаяжонли лаҳзаларни эсласам, ҳаётим бекорга ўтмаганига хурсанд бўламан...» — дейди у киши.

1971 йиллар. Диктор Насиба Иброҳимова ва Лариса Иноземцева ҳамкорликда «Эстрада шинавандалари, сизлар учун» номли мусиқий кўрсатув тайёрлардилар. Кўрсатув эфирга жонли чиқар эди. Шундай кўрсатувлардан бири Ботир Зокиров ижодига бағишланди. Унинг сюжети қўшиқчининг рассомлик фаолияти билан боғлаш асосига қурилди. Суратлар билан мусиқа уйғунлашиб кетди. Кўрсатув Ботир Зокировга шу қадар ёқиб қолдики, у ўша пайтдаги Телевидение ва радиоэшиттириш қўмитасининг раиси Убай Бурҳоновга келиб: «Мен ҳақда қилинадиган филмга яхши йўл топилди. Аввалги сценарийлар менга сира маъқул бўлмаганди. Илтимос, шу Лариса қизингиз мен ҳақдаги филмга муаллиф бўла қолсин», — дейди. Ботир акадай қўшиқчининг ёш режиссёрга билдирган ишончи Ларисани ҳаяжонлантириб қўйди. Сўнг ишга тушиб кетдилар. 10 кун давомида кечалари ухламасдан филмни суратга олдилар.

Бу филм ойнаи жаҳон орқали жуда кўп марта намойиш этилган. Унинг номи — «Менга қўшиқ расмини чизиб бер». Юксак дид, шоирона қалб заковати билан топилган сарлавҳадаёқ Лариса опанинг самимий қалби уфуриб туради. Филмда қўшиқдан-қўшиққа ўтиш узундан-узун суҳбатлар билан боғланмайди. Балки... Ботир Зокиров сурат чизади. Булар шунчаки суратлар эмас, қўшиқчининг орзулари, армонлари, қувончлари, аламларининг суратлари. Булар — қалбига юпанч излаётган, қўшиқ излаётган титроқ бир юракнинг суратларидир. Лариса опанинг ўзи бу филм ҳақида шундай деди:

— Менга Ботирдан қолган энг эзгу эсдалик унинг одамларга меҳру муҳаббатидир. Филмни тугатганимиздан сўнг мен Москвага кетдим. Ботир «Москвага борсанг, менга адресингни бер, хат ёзаман», деди. Мен дугоналаримникига кетаётгандим, шунинг учун аниқ манзилни айта олмай «Главпочтамт»га ёза қолинг», — дедим. Ўша пайтда Ботир Зокиров номини собиқ Совет Иттифоқида яхши билишар, унинг қўшиқларини севиб тинглашарди. Бир куни Москвада оқшом чоғи сайрдан қайтиб келарканмиз «Главпочтамт» яқинидан ўтиб қолдик. Шунда қизларга бир «мақтангим» келиб қолди... Менга Ботир Зокиров хат ёзган. Ҳозир шуни почтага кириб олиб чиқаман, — дедим. Қизлар чувиллашиб қолишди. Почтага кириб келяпмизу «Эй, худо, ўзинг шарманда қилма», — дея пичирлайман. Почта ходимаси қўлимга Ботирдан келган хатларни берганида, ўзимдан кетаёздим. Хат қўлма-қўл бўлиб кетди...

Лариса опа ҳамон ўша мактубларни кўз қорачиғидай асрайдилар.

Ўзбекистон телевидениесида санъаткорлар ижодига бағишланган видеофилмларни суратга олиш анча кейин, тасвир видеолентага муҳрланадиган бўлгандан сўнг бошланди. Бу даврга қадар Лариса Иноземцева қатор янги кўрсатувлар тайёрлашда иштирок этди. Мусиқа ихлосмандлари севиб томоша қиладиган «Мусиқа жавони» кўрсатувининг илк муаллифи, илк режиссёри ҳам Лариса Иноземцевадир. Кўрсатувда мусиқа тарихи, улуғ санъаткорлар ҳаёти ҳақида ҳикоялар билан бир қатор янги мусиқий ёзувлар, ёшлар ижодига ҳам кенг ўрин берилади. «Мусиқа жавони» кўрсатувининг ҳар бир сонида режиссёр томошабинларга бирор янгилик тортиқ этади.

Лариса Иноземцева 70—80-йиллар давомида «Назм ва наво» кўрсатувини яратишда ҳам иштирок этди. Бобур, Навоий, Увайсий, Нодира ҳамда қатор классик шоирлар ижодига бағишланган кўрсатувлар тайёрлади.

Рақс — Лариса Иноземцева учун мўъжиза ва гўзаллик салтанати. «Рақсларим — орзуларим» (Гулнора Жўраева), «Малика Аҳмедова рақсга тушади», «Наргиза Олимова», «Раққоса Элмира Норбоева» сингари видеофилмлари орқали у ўзбек рақс санъатининг қалбни сеҳрлайдиган мафтункор қирраларини яна бир бор кашф этишга интилди ва бунга эришди ҳам. Бу видеофилмлар мукаммал ички қурилишига эгалиги, ортиқча кадрлардан холи тайёрланганидан ташқари, рақсларнинг ниҳоятда гўзал суратга олингани билан томошабин ёдида қолади.

Лариса опа шунингдек, «Муножот Йўлчиева», «Хуршида Ўрунова», «Насиба Абдуллаева», «Маҳмуджон Азимов», «Икром Акбаров», «Раъно Шарипова», «Жўрабек Муродов ва Малика Қаландарова», «Гулбаҳор Сулаймонова» сингари мусиқий филмларни яратди. Унинг кейинги ишларидан бири «Юлдуз Абдуллаева куйлайди» деб аталади.

Режиссёр классик қўшиқларнинг моҳир ижрочиси Муножот Йўлчиева ижодига бағишланган икки видеофилмнинг муаллифидир. Бу ишларида ҳам нозиктаъблик билан гўзал тасвирлар орқали янгича шакл яратади.

У тасвирга туширган қўшиқ ва рақслар деярли ҳар куни хонадонингизга кириб боради. Бундан ташқари у «Якшанба оқшомида» мусиқий кўрсатувининг режиссёри, фаол муаллифларидан биридир.

МЕН У КИШИНИ ОЙНАИ ЖАҲОН кутубхонасида кўп учратаман: турли минтақаларда чоп этилган журналларни ўқиб борадилар. Яна Лариса опа пойтахтимизнинг гўзал масканларини томоша қилишни жуда ёқтирадилар.

Ҳа, Лариса Иноземцева томошабинни хушнуд этиш йўлида изланишда. Изланган одамнинг умри ҳамиша мазмундор.

Илмира РАҲМАТУЛЛАЕВА,
Ҳ. Ҳ. Ниёзий номидаги Санъатшунослик илмий-тадқиқот институти аспиранти

ВАХШИВОРДА ЯНГИ ТОМОША

Сурхондарё вилояти Олтинсой туманининг тоғли Вахшивор қишлоғидаги «Ёрилтош» халқ қўғирчоқ театри Н. Ҳотамов қайта ишлаган «Анор гулли рўмолча» номли янги спектаклини ўз мухлислари эътиборига ҳавола этди. Спектаклдаги асосий ролларни театр қатнашчиларидан М. Ҳотамова, Н. Тўраева, Т. Тошқулов, Ҳ. Холиқов, Т. Омонқулов, А. Эсонов ижро этмоқдалар.

Мазкур жамоа репертуаридан ўзбек халқ эртаклари асосида яратилган «Нон ушоғи», «Шайдуллонинг тақдири», «Ёрилтош», «Невара», «Қари билганни пари билмас», «Вақт қароқчилари», «Зумрад ва Қиммат», «Раҳим ва Гулчеҳра», каби асарлар ҳам ўрин олган. Жозибали куй-қўшиқлар ва шўх рақслар билан йўғрилган, халқнинг ўзига хос урф-одатлари, инсоний фазилатлари тараннум этилган бу ажойиб спектаклларни театр жамоаси болалар боғчаларида, оромгоҳларда, мактабларда, дала шийпонларида намойиш этиб келмоқда. Шунингдек, жамоа ўз спектакллари, концерт дастури билан туман ҳудудидаги барча маданий тадбирларда фаол қатнашмоқдалар.

Театр жамоаси ҳақида унинг раҳбари Назрулло Ҳотамов қуйидагиларни сўзлаб берди:

— Театримиз 1983 йили 39-ўрта мактаб қошида ташкил этилган. Илк бор «Қорқиз адашди» спектаклини саҳналаштириб, мактабимиз клубида намойиш этгандик. Бизнинг қишлоқда, қолаверса, туманда биринчи бор қўғирчоқ ўйинларини томоша қилаётган мухлислар учун бу янгилик эди. Репертуаримизда ўн бешдан ортиқ спектакллар бор.

1985 йили «Нон ушоғи» спектакли билан республика «Санъат байрами» кўригида иштирок этиб, биринчи даражали диплом билан тақдирландик. Шундан сўнг бир неча бор республика кўрикларида қатнашиб, фахрли ўринларни олишга мушарраф бўлдик. Республика телевидениеси орқали ҳам спектаклларимизни намойиш этдик.

Эътибор ЙЎЛДОШЕВА

Мухтор Ашрафий номидаги Тошкент давлат консерваторияси раҳбарияти, чет тиллар кафедраси ва касаба уюшмаси қўмитаси чет тиллар кафедраси мудири, доцент Каромат Кароматовага отаси

Маҳмуджон ЗУФАРОВ

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

Мухтор Ашрафий номидаги Тошкент давлат консерваторияси раҳбарияти, касаба уюшмаси қўмитаси мусиқа назарияси кафедрасининг профессори Илёс Акбаровга умр йўлдоши

Ҳафия АКБАРОВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

Ўзбекистон Композиторлари ва бастакорлари уюшмаси, Ўзбекистон Театр арбоблари уюшмаси ва Тошкент давлат консерваторияси Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, кекса мусиқашунос, Тошкент давлат консерваторияси профессори

Ян ПЕККЕР

вафоти муносабати билан марҳумнинг оила аъзолари ва яқинларига чуқур таъзия изҳор этадилар.

ЁШ РАССОМЛАР КЎРИГИ

21 декабр куни Ҳамза номидаги Санъатшунослик илмий-тадқиқот институтида республика ёш рассомлари тасвирий санъат асарларининг кўрик-кўргазмаси очилди.

Кўрик-кўргазманинг очилишида Халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар маркази директорининг муовини Шаҳобиддин Калонхонов, Санъатшунослик институти директори Тўхтасин Ғафурбеков ва санъатшунослик фанлари доктори Рафаэл Тоқтош сўзга чиқиб, кўргазма иштирокчилари ва уларнинг ижодлари ҳақида гапирдилар.

Кўрикда 20 га яқин рассом ўз асарлари билан иштирок этмоқдалар. Улар орасида Бухоро, Наманган, Қашқадарё, Сурхондарё ва Сирдарё вилоятларидан келган ёш ижодкорлар асарларидан намуналар бор.

Кўргазмага қўйилган асарларда моддийлик ва руҳиятнинг уйғунлигини, реал ҳаёт фалсафийлик нуқтаи назари билан ёритилганлигини кўриш мумкин. Айниқса, Халқ ижодиёти марказининг тасвирий санъат бўлими ходими, рассом Шокир Зокировнинг «Сеҳр», «Тушлар осмонидаги хотира», «Сирлашув», Санъатшунослик институти аспиранти Рустамжон Эрматовнинг «Илтижо», «Хазон бўлган умр», Р. Соатовнинг «Гувоҳ», «Фолбин», Нодир Шоабдураҳимовнинг «Доира базми», «Гўрўғли», Рустам Солижоновнинг диптих усулида яратилган «Балет», «Мусиқа», Аҳмад Бобоевнинг «Боғу баҳор», «Тонг», «Гуллар», Рўзи Худойбердиевнинг «Қиш манзараси» каби асарларида рассомларнинг ўзига хос ижод йўллари мавжудлигини илғаш қийин эмас.

Адиба ҲАМРО қизи

Абдулла ИСОМИДДИН

ҲАЁТИЙ ҲАНГОМАЛАР

ШАРОИТ

Андижондан оиласи билан Тошкентга кўчиб келган Собир Абдулла Эски шаҳардаги бир хонадонда ижарага турар, ўша вақтлар шароит анча оғир эди. Бир куни Усмон Носир, Ҳамид Олимжон ҳамда машҳур таржимон Рустам Абдураҳмонов совға-салом билан, извош миниб Собир акани кўргани унинг уйига бордилар. Эшик тақиллагач, ичкаридан чақалоқ кўтарган Собир Абдулла чиқиб, меҳмонларни хушнуд кутиб олди. Ҳамид Олимжон чақалоқни қўлига олиб, эркалади:

— Собир, йигитчанинг оти нима?

— Шароит, — деди кулиб Собир Абдулла.

Ҳамид Олимжон табассум билан:

— Шароит деган исмни биринчи эшитишим, шоирона ном, офарин! — деди.

— Ёзувчилар уюшмаси эътибор бермагандан кейин ўзимиз шароит туғдириб олдик, — деб лутф қилади Собир Абдулла.

Мезбоннинг киноясига тушунган Ҳамид Олимжон, Усмон Носир ҳамда Рустам Абдураҳмонов хандон отиб кулиб юборишди.

ЗИҒИР ЁҒИГА ҚИЛИНГАН ОШ

Ғафур Ғулом «Муштум» журналига ҳажвий ҳикоясини топшириб, редакция ходимларига мурожаат қилди:

— Ҳой, заҳматкашлар, зиғир ёғига қилинган ош эгиларинг келаяптими?

— Оҳ, оҳ, Ғафур ака, қанийди, — деди Тўлқин Алимов қўлини қўлига ишқаб.

Ғафур ака: «Эртага соат иккида жанггоҳдаги Анвар чўлоқнинг чойхонасида кутаман», деб ўрнидан қўзғалди.

Эртасига «муштум»чилар: Маҳмуд Раҳмон, Аббос Муҳиддин, Тўлқин Алимов, Мавлон Икром, Олим Қўчқорбеков ва камина узун-қисқа бўлиб чойхонага кириб бордик. Ош дамланган. Ғафур ака сўрида шакароб тайёрлаб ўтирарди. Бизлар тўйга келган муллавачча-лардай одоб билан сўридан жой олдик. Ғафур ака пиёва тўғрай туриб Тўлқин акага им қоқди:

— Арақ-парақ ҳам ичарсизлар-а, Обидни ўғли?

Маҳмуд Раҳмон илжайиб Тўлқин акага қараган эди, мен таваккалига айтиб юбордим:

— Ғафур ака, ўзингиз гуноҳ қилсанг, катта қил, кичкинасига худо зор эмас, деган эдингиз.

Ғафур ака «Вой, хумпар-лар-ей», деб, киссасидан иккита уч сўмлик чиқариб берди.

(Изоҳ: у вақтлар олти сўмга икки шиша арақ берар эди).

ҒАФУР ҒУЛОМНИНГ НАСИҲАТИ

Ғафур Ғулом Хадрадаги Асқар полвоннинг машҳур чойхонасида овқатланиб ўтирган «муштум»чиларга ҳикоя қилар эди.

— Бир куни деворга суяб қўйилган нарвоннинг юқоридаги пиллапоялари пастдаги пиллапояларини масхара қилибди:

— Мана, бизлар баландда бўлганлигимиз учун ҳамма нарсани кўриб турибмиз. Сенлар эса, пастсанлар, ҳеч нарсани кўрмайсанлар.

Шу пайт нима бўлибди-ю уй эгаси нарвонни айлантириб қўйибди. Нарвоннинг юқоридаги пиллапоялари пастга, пастдагилари юқорига чиқиб қолибди. Ана шунда нарвон ўртасидаги пиллапоялар:

— Сира мақтаниш керак эмас, биродарлар, мана, бизлар нарвон ундай турса ҳам, оёғини осмондан қилиб қўйсалар ҳам, ўртада бўламиз, деган экан. Ана шунақа, «Муштум»нинг етимчалари. Сенлар ҳам нарвоннинг ўртаси бўлларинг.

НУРТОЙ ПАҲЛАВОН

Бир куни Ғафур Ғулом «Муштум» журнали муҳаррири Акмал Пўлатга «Бирор ходимингни чақир», деб қўнғироқ қилиб қолди. Акмал ака каминага телефонни тутқазиб, гаплашинг, деб имо қилди. Ғафур ака буюрдилар:

— Қоратой, ёз! Сарлавҳа: «Фаёзов номидаги чимхона».

Амалдор Фаёзов колхоз бозори рўпарасидаги майдонни гулзор қилмоқчи эди. Аммо ойлаб вақт ўтса ҳам у чимхона бўлиб ётибди. Хўш, мана шу материални чиройли фелетон қиласан, эртага менга ўқиб берасан.

— Хўп, бўлади, Ғафур ака.

Эртасига фелетонни телефон орқали Ғафур акага ўқиб бердим. У кишига маъқул бўлди шекилли, «дуруст» деб қўйди. Фелетон «Нуртой» тахаллуси билан журналда босилиб чиққач, анча шов-шувга сабаб бўлди. Каттагина амал курсида ўтирган Фаёзов редакцияга келиб, масъул котиб Аббос Муҳиддиновдан сўради:

— Нуртой дегани ким, у билан ташлашсам, кучим етадими?

— Нуртой шундай паҳлавонки, у билан олишсангиз, белингизни чиқариб юборади, — деди масъул котиб.

Фелетон «қаҳрамон»и таажжубланиб, идорадан чиқиб кетади.

ШЕЪР ОЛАСИЛАМИ?

60-йиллар «Муштум» редакцияси Навоий кўчасидаги Ғафур Ғулом нашриёти биносида жойлашган эди. Ўша йиллари деярли ҳар куни эрталаб соат ўнларда «муштум»чилар хонаси эшиги оҳиста очиларди-да, бирор йигитча ёки қизчанинг боши кўриниб: «Қатув оласилами?» — деб сўрарди.

Тўйда кўпроқ отиб, боши оғриётган ходим бир-икки стакан қатиқ ичиб ўзига келар, бошқалар эса, қатиқчи йигитчага қараб: «Пива йўқми?» дея ҳазиллашарди. Шундай кунларнинг бирида редакция эшиги қия очилиб, папка қўлтиқлаган Пўлат Мўминнинг майин, мулойим овози эшитилди:

— Шеър оласилами?

«Муштум»чилар қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборишди. Ўз ҳазилидан мамнун бўлган Пўлат ака ҳам «муштум»чиларга кумлисираб қараб турарди.

ОСМОН ЙЎЛИ БЕРК ЭДИ

«Муштум» журналининг хатлар бўлими мудири Маҳмуд Раҳмон Ўшга командировкага кетиб, ўн беш кундан кейин келди. Журнал бош муҳаррири шоир Акмал Пўлат Маҳмуд акани турғизиб қўйиб, сўроққа тутди:

— Командировка неча кун эди, ҳой инсон?

— Бир ҳафта.

— Неча кун юрдинг?

— Ўн беш кун.

— Нега вақтида келмадинг?

Маҳмуд ака шифтга қараб, жавоб берди:

— Вақтида келмоқчи эдим, билет олган куни Эрон подшоси ҳам самолётда Тошкентга келаётган экан. Катталар ҳаво йўлини беркитиб қўйишибди.

Акмал ака қўлини қўлига уриб ,кулиб юборди:

— Майли, Эрон подшосига йўл берибсан, отангга раҳмат. Янаги сафар осмонда подшолар юрмайдиган йўлдан юр, хўпми?

САИД АҲМАДХОН ҚЎЗҒОЛОНИ

«Келинлар қўзғолони» комедияси намойиш қилиниши ҳамоно, шуҳрати ҳаммаёқни тутиб кетди. Саид Аҳмад акага табрик телеграммалари ёмғирдай ёғила бошлади. Жумладан, шогирдлардан бири телефон қилиб шундай деди:

— Ассалому алайкум, Саид оға. Кеча ўғлимни тарих ўқитувчиси доскага чиқариб, ўтмишда қандай қўзғолонлар бўлган, уларнинг раҳбарлари ким, деб сўрабди. Ўғлим бармоқларини букиб: «Степан Разин, Емилян Пугачев, Дукчи Эшон қўзғолони бўлган, деб жавоб берибди.

— Яна, — дея сўрабди ўқитувчи.

— Яна «Келинлар қўзғолони» бўлган.

— Баракалла, унинг раҳбари ким бўлган?

— Саид Аҳмадхон-I, — деб жавоб берибди ўғлим.

— Баъзи танқидчиларнинг рецензиясидан маъқулроқ, — деди Саид Аҳмад ака босиқлик билан.

Анвар ОБИДЖОН

УЧ ДОНО ВА ЎҒРИ

Анвар Обиджоннинг яқинда ёзиб тугаллаган достони Алишер Навоий ва Ҳусайн Бойқаронинг болалик даври ҳақидадир. Қуйида шу достондан бир ҳикоят ўқийсиз.

Овлоқ жой. Ҳиротнинг бир қисми узоқдан кўзга чалиниб турибди. Кекса қаландар сўник гулхан ёнидаги тўнкага ўтириб, китоб мутолаа қилмоқда. Бароқмўйлов йигит унинг ортидан эмаклаб кела бошлайди, хуржунидан нималарнидир олаётганда пўрим кийинган Алишер ва Ҳусайн киради.

АЛИШЕР:
Ўғри кеттиё-ё-ёв!

Ўғри жойида қотиб, чол товуш келган тарафга қарайди.

ҲУСАЙН:
Буёққамас, уёққа боқинг,
Молдан ажраб қоласиз, бобо.

ЎҒРИ:
Ошни зўрға пиширганимда
Яна пашша тушди-я, оббо-о.
(туриб Ҳусайнга ўқраяди)
Бир кўрдиму пайқадим дарров,
Менимча, сен Ҳиротда қози.
(Алишерга)
Сен ашаддий исковуч миршаб,
Мучалинг ит, лақабинг «този».

АЛИШЕР:
Худо секи-и-и қараб турибди,
Ўғриликдан уялмайсизми?

ҲУСАЙН:
Ҳеч бўлмаса ғариб кимсани
Қақшатмай кун кўролмайсизми?

ЎҒРИ:
Ие, не, ановни қаранг,
Бекзодалар мени дер ўғри.
Бориб тегар оталарингга
Бу ҳақорат тўппадан тўғри.
Амалдорлар юртни шилганда
Мен дамимни ютиб тураман.
Саркит-паркит ортса мабодо,
Аланглаб сал ялаб кўраман.

ҲУСАЙН:
Отамизга туҳмат қиляпсиз!

АЛИШЕР:
Ноҳақ ёмон гап айтиш гуноҳ...

ҚАЛАНДАР:
(кулади)
Ундан хафа бўлманг, болалар,
Мадрасада олмаган сабоқ.

АЛИШЕР:
Ассалому алайкум, тақсир.

ҲУСАЙН:
Ассалому алайкум, бобо.

ҚАЛАНДАР:
Ваалайкум ассалом. Балли.
Ўтиринглар, қани, марҳабо.

Болалар ўғрига хўмрайиб олишиб, чолнинг икки ёнига чўккалашади. Чол қумғончадан пиёлага чой қуйиб хўплайди.

ҲУСАЙН:
Беринг, чойни ўзим қуяйин.

ҚАЛАНДАР:
Йўқ, хижолат чекма, мен рози.

ЎҒРИ:
Бу қўмғонни устоз менгаям
Ишонмайди, муҳтарам қози.

АЛИШЕР:
Ий! Бу ўғри шогирдингизми,
Нега унда сизни шилмоқчи?

ЎҒРИ:
Гапирмаса бўлмайди энди,
Бош миршаб бор сирни
билмоқчи.

ҚАЛАНДАР:
Майнавозлик қилаверма кўп
Фариштаҳол бола қошида.

ЎҒРИ:
Ахир «устоз» деганим-чун бу
Йўйди сизни ўғрибошига...
(болаларга қўрсайиб)
Ўйлаяпсиз бу жаноб ким, деб,
Тагим Кешдан, касбим
«овчи»лик.
Яшаб келдим мағзавадек пок,
Беозорман мисоли зулук...

АЛИШЕР:
(қиқирлаб)
Ёш бола деб алдаманг бизни,
Мағзаванинг поки бўлмайди.

ҚАЛАНДАР:
Аммо қирга ўрганган қуртлар
Фақат мағзавада ўлмайди.

ЎҒРИ:
Етимликка эрмак бўлсин деб,
Дунё кездим, эркин, беташвиш.
Ҳар тўртинчи
кофир-муслимнинг
Чиқар менга чўнтаги таниш.
Пайдо бўлган куним Табризда,
Тиқин бозор сари йўл олдим.
Бир баззознинг чўнтаги билан
Оч қорнига танишиб қолдим.

ҲУСАЙН:
Чўнтак сизга салом бердими?

ЎҒРИ:
Муҳтож эдим, мен салом
бердим.
Алик олгач, ичини кезиб
Бори-йўғи уч танга тердим.
Шунда хиппа ушлади баззоз,
Кўндан бери тушмовдим қўлга.
Кейин чала ҳалоллар мени
Тепаверди ёткизиб йўлга.
(ўзини хўрлика солиб)
Бирам жоним оғриди, вуё-й-й,
Айтмасам ҳам етар фаҳмингиз.
Майли, пича бирга йиғлайлик
Келган бўлса менга раҳмингиз.

(Болалардек «а-а»лаб йиғлаган бўлади)

АЛИШЕР:
(тўлиқиб)
Улар беҳад тошбағир экан
Уч тангага тепса одамни.

ЎҒРИ:
Миршаб чиқса ростданам
сендан,
Нур чулғарди бутун оламни.
Барака топ! Кам бўлма, ука!
Ке, бетингдан битта ўпайин.

ҲУСАЙН:
Ҳушёр бўлинг! Йиғиси ёлғон!

АЛИШЕР:
Ўптирмайман. Қўрқманг,
Ҳусайн.
Лекин сал-пал бузилди
кўнглим,
Очи қандай уриб бўлади?

ҲУСАЙН:
Эҳ, Алишер, шундай қилмаса,
Мачитга ҳам ўғри тўлади.

ЎҒРИ:
(энди кеккайиб)
Хуллас, мени молдек савашди,
Аниқ кўрдим жонхўр ўлимни.
Улар инсоф қилишгандаям:
Кесишарди битта қўлимни.
(Қаландарга миннатдор боқиб)
Бирдан келиб қолдию бу зот,
Худо мени солди эъзозга.
Товон ол-у, кеч деб даъвонгдан
Кумуш тумор тутди баззозга...

ҚАЛАНДАР:
(болаларга жилмайиб)
Шуни ҳар кун мақтар ҳар
кимга,
Мен талтайиб кетмасам бўлди.
Зеро, гулни севиб узишиб,
Бош узра тож қилишгач сўлди.

АЛИШЕР:
Гапирдингиз жуда чиройли
Доно Лутфий бобога ўхшаб.

ҚАЛАНДАР:
Лутфийни сен қайдан биласан?

ЎҒРИ:
Бўларкан-да саводли миршаб!

АЛИШЕР:
Онам китоб ўқиб беради;
Тоғаларим ёзишар ғазал.
Тўпланишса чорбоғимизда
Мушоара бўлар ҳар маҳал.

ҚАЛАНДАР:
Бўтам, ўзи кимнинг ўғлисан?

АЛИШЕР:
Отам — Ғиёсиддин Баҳодир.

ҚАЛАНДАР:
Э-э, Сабзавор ҳокими эди...
Мурувватли, художўй, ботир.

АЛИШЕР:
Бу — Ҳусайн...

ҚАЛАНДАР:
Сени отанг ким?

ҲУСАЙН:
Темурзода Мансур Бойқаро!

ҚАЛАНДАР:
(синчиклаб тикилади)
Шаштинг баланд.
Кўзларинг тийрак,
Юрагингда ишонч, ғурур жо.
Ўша йили Ҳиротда эдим
Бобонгни қатл этганда
Шоҳруҳ.
Кўряпманки, ўсмоқда қийғос
Аслини қўмсаб бақувват уруғ...
Эсингда тут, иншооллоҳ де,
Шу юртга сен пошшо бўласан!

ЎҒРИ:
(Алишерга)
Демак, бугун ранжитсанг уни,
Эртага ғирт расво бўласан.

ҲУСАЙН:
Пошшо бўлсам, қаландарларга
Улашардим кўп-кўп садақа.

ЎҒРИ:
Қариб қолган ўғриларгаям
Тайинлаб тур катта нафақа.

АЛИШЕР:
Агар пошшо бўлса Ҳусайн,
Садақага зорлар қолмайди.
Ерда тилло тушиб ётса ҳам,
Бирон банда уни олмайди.

ҚАЛАНДАР:
Баракалла, бўтам! Офарин!
Бу ҳақиқий дўстнинг тилаги.
Фаровонлик барқ урган жойда
Хайрнинг бўлмас керагӣ.

АЛИШЕР:
Фаровонлик недан келади?

ҚАЛАНДАР:
Ҳамжиҳат иш, тўғри тақсимдан.

ҲУСАЙН:
Юрт нелардан хароб бўлади?

ҚАЛАНДАР:
Мақсадсизлик, ҳаром базмдан.

АЛИШЕР:
Урушлар ҳам катта офат-ку?

ҚАЛАНДАР:
Суюк бўлса халқига ҳоқон,
Аҳил янчиб ташлар ғанимни.
Юртни яна қилади бўстон.

ҲУСАЙН:
Душман ўта кучли бўлса-чи,
Ёпирилса-чи, чигиртка мисол?

ЎҒРИ:
Сен билан мен оддий кўзамиз,
(Осмонга ишора қилиб)
Уёғини билади кулол.

ҲУСАЙН:
Гапимни сиз мазахга бурманг!

ҚАЛАНДАР:
Кесатиққа кар бўлгин, бўтам,
Аммо гоҳи билиб-билмасдан
Маънили сўз айтворар гўл ҳам.
Ҳал қилгучи — аввало худо,
Дўст тутавер ихлосга кўнглинг.
Букиб ўтса сени қора куч,
Қора кучни синдирар ўғлинг.

АЛИШЕР:
Ҳа, ёқтирган бандаларини
Баъзан синаб кўраркан тангри.

ЎҒРИ:
Айний бошлар азал хом каллам,
Доно гаплар кўпайган сари.
(Бориб, четроқда майсага чўзилади).

Мухтор ХУДОЙҚУЛОВ

НАСРИЙ МАСАЛЛАР

ЎРМАЛАШ ЯХШИ

Нима бўлдию Қушлар билан Ўрмаловчилар тортишиб қолишди: ўрмалаш яхшими ёки учиш?

— Албатта ўрмалаш яхши-да, — дейишди Ўрмаловчилар. — Бирор хавф-хатар пайдо бўлиши билан дуч келган каваккка ўзингни уриб, омон қолишинг мумкин...

Қушлар индамай учиб кетишди.

ХЎРОЗҚАНД

— Мен ҳам хўрозман, — деб қолди Хўрозқанд.

— Тагингга суқилган чўп бўлмаганда гапингга ишонардик, — дейишди унга.

ПУФЛАШЯПТИ

— Мунча варанглардинг, Карнай? — деб сўрашди Карнайдан.

— Ахир мени пуфлашяпти-да, — деб жавоб қилди у.

ҚАРҚУНОҚ ВА БУЛБУЛ

Нима бўлдию боғдаги Булбул бошқачароқ сайрай бошлади.

— Э, тушундик, у Булбулман деб юрган Қарқуноқ экан... — дейишди одамлар.

ТАРАҚЛАГАН НОҒОРА

— Мунча тарақладинг, Ноғора? — деб сўрашди Ноғорадан.

— Иккита йўғон таёқ билан кетма-кет уриб туришгандан кейин тарақламай кўринг-чи, — деб жавоб қилди у.

БАҚИРОҚ ҚУЁН

Ўрмонда юрган Қуён нима бўлдию қаттиқ бақириб юборди.

— Нимага бунақа бақирасан? — деб сўрашди ундан ҳайвонлар.

— Овозимни Шер эшитса ёнига чақирармикан деяпман-да, — деди Қуён.

САБАБИ ТИРИКЧИЛИК

— Мунча иланг-биланг қиласан? — деб сўрашди Илондан.

— Сабаби — тирикчилик, — деб жавоб қилди у.

ЎРГАНИШ

Соппа-соғ одам нима бўлдию, кар-соқовлар орасига тушиб қолди. Қарабсизки, у ҳам имо-ишора билан гаплашишга ўтди.

— Ҳа? — деб сўрашди одамлар ундан.

— Ўрганиш-да, — деб жавоб қилди ҳалиги одам.

ХАНДАЛАР

ПАЙПОҚ

Абсалом ака Сочида дам олаётган пайт. «Сочинская правда» газетасининг биринчи бетини кўрди-ю, юраги «шиғ» этди. Унда Туркия соҳилида норозилик бўлаётгани ҳақида хабар босилиб, мазкур тарафда номаълум сабабга кўра балиқлар қирилиб кетаётгани хабар қилинган эди.

Денгизга тикилган Абсалом ака ўзича шивирлади:

— Буни қаранг-а, ўтган куни пайпоғимни денгизда ювмасам бўларкан...

ТУР-Э, ТРЕСТ!

Абсалом аканинг хотини оилавий сабабларга кўра мактабда ўқий олмаган. Ҳаддан зиёд ишонувчан, оқила аёл. Рўзғорчилик эмасми, бола-чақа хусусида баҳслашиб қолишса, Абсалом ака қаттиқ сўкинади: «Ҳе, сени қара, Динамо, Спартак, Арарат, ЦСКА!..» Хотини бечора: «Даданг ёмон ҳақорат қилди», деб болаларига йиғлаб олади.

Яқинда бозор иқтисоди, тижоратдаги ажаб савдолар хусусида суҳбатлашиб ўтириб, Абсалом аканинг жаҳли чиқиб, яна хотинини «ҳақорат» қилди: ҳе, корпорация, кредит, ссуда! Шошмай тур, сени синдиқат қилвораман! Тур-э, трест!

Хотини жаҳл билан ўрнидан туриб кетди.

ҚУДУҚҚА ТУШИБ КЕТИБМАН...

— Ўтган куни соппа-соғ эдингиз-ку, оёғингиз қачон синди?

— Кеча шифохонада оёғи лат еб ётган дўстимни кўриб чиқдиг-у, соғлиғимиз учуң шукур деб ичиб, канализация қудуғига тушиб кетибман.

●

— Менга қуйманг, ичмайман, яқинда сариқ бўлганман.

— Ие, ана, Одилжон туғилгандаёқ сап-сариқ туғилган, ичаяптику?!

●

— Хотинлар нега узоқ яшайди?

— Уларнинг хотини йўқда.

●

— Хотин, болалар қани?

— Кўп болалиларга нафақа кўпайганини билиб, оталари олиб кетишди.

●

— Ўтган сафар қўшнимни «чўчқа» деб сўкканим учун ўттиз сўм жарима тўловдим. Нега бу сафар эллик сўм?

— Ахир, чўчқанинг ҳам нархи ошди-да.

Абдуғани АБДУҒАФУРОВ
Ўш

УСТА ПАРИ

Ҳажвия

Сочимни текислатиб олдирай деб, сартарошхонага кетаётган эдим.

Йўлда аспирант оғайним Яҳё билан учрашиб қолдим.

— Мен ҳам кўпинча мана шу сартарошхонага кираман. «Халққа маданий-маиший хизмат кўрсатиш комбинати бўйича номи чиққан усталар шу ерда. Айниқса, битта қўли гул сартарош хоним бор. «Уста пари» деб ном чиқарган. Соч-соқолингни қандай олганини билмай қоласан. Атир-упаларини ҳидини айтмайсанми, оҳ-оҳ!» — деди оғзидан бол томиб дўстим.

Ўртоғимнинг мақтовига пақ-қос учдим: «Жонни роҳати экан-ку!», деб ўйладим.

Сартарошхонага кирдик. Тоза оқ фартук кийган хушбичим хоним бизни иссиқ қарши олди.

— Қани, марҳамат! — деб креслога таклиф этди. Дарров олдимга крахмалланган оқ сочиқларни тутиб, ойномалардан йиртиб олинган расмларнинг бир неча хилини олдимга қўйди. Ҳаммаси эркак ва аёлларнинг турли шаклдаги причёскалари.

— Марҳамат, танланг! Сочингизни қайси модада текислатмоқчисиз, — деб мулойим жилмайди. Шунда ўртоғим айтгандек, «ўткир уста экан-да» деган хаёл кўнглимдан ўтди. Мен нима дейишимни билмадим.

— Оддийгина текислаб қўйсангиз бас! — дедим.

— Ҳа, шундайми, ундай бўлса... — деб эндигина иш бошлаган эди, қаёқдандир сартарош хонимнинг бир таниши, ўрта бўйли, бели хипча кўйлак кийган хотин келиб, гапга сола бошлади:

— Фарида, қаёқда эдинг? Боя келиб, қайтиб кетдим.

— Ғиз этиб бозорга чиқиб келдим.

— Нима харид қилдинг?

— Рўзғорчилик-да. Сабзи-пиёз сотаётган одам ўлгудек зиқна экан. Битта ачиган пиёзни мен олиб ташлайман, у бўлса тарозига қўяди. Таъбимни хира қилди.

— Йўлда Марҳаматхонни кўрдим.

— Уйлари метро қурилиши муносабати билан бузилиб, янги кўп қаватли бинодан уй берган экан. Уйлари бирам яхши эмишки...

Сартарошпари бошимга эгилди:

— Сочингизни шундай чиройли пардозлаб қўяманки, доим мени эслаб келадиган бўласиз. Мен янги-янги модаларни биламан. Атиргул ғунчасидек қилиб қўяман.

«Яхши» дегандек калламни қимирлатиб қўйдим.

— Бир қанча номи чиққан — таниқли одамлар ҳам менга соқол олдирадилар. Бозоркомни танийсизми? Менга келади. Мебел комбинат директорини-чи? Ўт ўчириш бошлиғини-чи? Мендан бошқага соқол олдиришмайди.

Ёз ойлари. Кун иссиқ. Шипга шамол парраги осилган. У ҳар айланганида «чириқ-чириқ» овоз чиқаради. Худди боланинг йиғисидек кўнгилга ноxуш таъсир қилади.

Кулоғим остида электр машина бир йўла ғириллаб, яна узоқлашди, хурсандлигимдан бир кресло бўлиб ўтирибман.

— Қайинсинглимнинг ўғли Мурот институтга кира олмади, — деди ҳалиги аёл.

Сартарош хонимнинг қўли ишда бўлса-да хаёли ҳалиги аёл билан бўлаётган суҳбатда эди.

— Айтгандек, кеча Махсумахонларникига туғилган кунга бордим, — деди дугонасига ўгирилиб қараб.

— Махсумахоннинг қизи бирам чиройли бўлибдики...

— Махсумани шунақа катта қизи борми?

— Ҳа, бўлмаса-чи, ўн тўртга кирди.

— Ўртоғимнинг димоғлари осмон... Совға қилиб олиб борган чойнак-пиёламни назарлари илмади, шекилли, даҳлизда қолиб кетди. Айтгандек, менга кўйлакли бир материал кўрсатди, эсинг оғади. Сенга кўрсатаман деб, бир парча қирқиб олган эдим. Кўрсатайми?

Мен бу ёқда қолиб, сартарош хоним, бир қўлида машина ушлаганича, иккинчи қўли билан тортмадан қийқимни қидириб кетди.

Менинг энди бўладиганим бўлди.

Диққатим ошар, қандай қилиб бу қийноқдан қутулишни билмасдим.

Сартарош хоним эса парвойи палак... Бўйин томондан машина яна бир ғириллаб, бир тўп сочимни юлиб ўтди.

— Уҳ! — деб бўйнимни қисдим. Сартарош хоним бошимни кўтариб тўғрилаб қўйди.

— Бирам анор егим келяпти-ки?! — эснади дугонаси.

— Хайрият, ҳаво очилиб кетди, энди анор ейдиган пайт ҳам келди.

Пойинтар-сойинтар гаплар жонимга тегди:

— Хоним, бугун сочимни олиб бўласизми ёки чаласига эртага ҳам келаманми? — дедим бетоқатланиб.

— Вой, тавба, — деди сартарош хоним, — ҳозирги одамлар бирам бесабрки, сочингизни оляпман-ку! Яна нима қилай..

Қизиб кетган электр машинкаси теккан жойини узиб олгудек бўларди. Шу вақт фалокат юз берди. Машинаси ишламай қолди. Мотори куйибди. Аммо бир тўда сочни тишлаб олгани учун, ажратиб олиш мушкул бўлди. Бир зумда тепамга ҳамма сартарошлар йиғилиб келишди.

Сартарош хоним бўлса, нима қилишини билмас, зўр бериб:

— Кечирасиз, кечирасиз... техника-да! — дерди.

— Қайчи билан қиймасангиз бўлмайди, — деди бир сартарош аёлга.

Бунда менинг розилигим керак экан.

— Нима дейсиз, сочингизни кесиб, машинани қутқармасак бўлмайди, — деди хоним.

Терга тушиб кетганман.

— Мақтаган устанг шу эдими?! — демоқчи бўлиб орқамга қарасам, дўстим Яҳё аллақачон ғойиб бўлган экан.

— Ҳазилинг қурсин!..

Анвар АБДУЛЛА

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ. ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

НОШИР: Ўзбекистон Республикаси «ШАРҚ» нашриёт-матбаа концерни

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
OZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI 1994

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Матбуотчилар кўчаси, 32.
Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-54-56
Навбатчи муҳаррир — Маҳмуд САЪДИЙ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 20.00.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ
Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Одил ЁҚУБОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Насиба ИБРОҲИМОВА, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Бекқул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)
ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Рустам АБДУЛЛАЕВ, Аҳмадали АСҚАРОВ, Тошпўлат АҲМЕДОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Дадахон ЁҚУБОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Хайрулла ЖЎРАЕВ, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Жамол КАМОЛ, Мирзо КЕНЖАБЕК, Абдулла ОРИПОВ, Йўлдош СУЛАЙМОН, Тошпўлат ТУРСУНОВ, Иброҳим ЮСУПОВ.

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН
ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларига қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

1 2 3 4 5 6

Рўйхатдан ўтиш тартиб № 24 Буюртма Г-694. 46020 нусхада босилди, ҳажми — 3 босма табоқ. Офсет усулида босилган, қоғоз бичими А—2. Индекс 64593.

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй.

1 2 3 4 5 6